

KOLOMBA
Prosper Merime

KAPITULLI I

Në ditët e para të muajit tetor 181...¹, koloneli sër Tomas Nevil, irlandez, oficer i dalluar i ushtrisë angleze, i cili po kthehej nga një udhëtim që kishte bërë në Itali, zbriti bashkë me të bijën në hotelin "Bovo", në Marsejë. Admirimi i paprerë i udhëtarëve entuziastë solli një reaksion dhe, për t'u hequr si kokë më vete, sot shumë turistë e kanë bërë moto të tyren *nil admirari-n*² e Horacit. Pikërisht kësaj klase udhëtarësh të pakënaqur i përkiste mis Lidia, vajza e vetme e kolonelit. *Shpërfytyrimi i Krishtit*³ nuk i qe dukur kushedi se çfarë. Vezuvi në shpërthim e sipër, mezi ua kalonte oxhaqeve të uzinave të Birminghamit. Me një fjalë, vërejtja e saj kryesore për Italinë ishte se ky vend s'kish ngjyrë lokale, s'kish asgjë karakteristike. Le ta shpjegojë kush të mundë domethënien e këtyre fjalëve, që unë i kuptoja fare mirë disa vjet më parë dhe që sot s'i marr vesh më. Në fillim, mis Lidia ia kish bërë qejfin vetes se do të gjente përtej Alpeve gjëra që asnjëri nuk do kish parë përpara saj... dhe për të cilat mund të fliste me njerëzit e ndershëm, siç thotë z. Zhurdën⁴. Po, sakaq, kur pa se kudo ia kishin kaluar bashkatdhetarët e saj dhe nga dëshpërimi që s'po gjente asgjë që të mos ishte njohur prej të tjerëve, u hodh krejt në anën e kundërt. Të vjen shurnë rëndë, vërtet, që s'mund të flasësh për mrekullitë e Italisë, pa gjetur ndonjë që të të thotë: "Do ta kini parë, pa dyshim, atë tablonë e Rafaelit në pallatin***, në ***. Është gjëja më e bukur që ka Italia".

---

¹ Veprimi i këtij romani ka ndodhur me sa duket gjatë vjeshtës së v. 1819.

² Horaci thotë në "Epit.I.6": sekreti i lumturisë është të mos çuditësh për asgjë.

³ Tablo e Rafaelit (Vatikan). Kjo picture e mrekullueshme iu porosit Rafaelit nga kryepeshkopi i Narbonës.

⁴ Molieri, *Borgjezi fisnik*, akti II, skena 3-të

Dhe ti pikërisht atë nuk e ke parë. Do shumë kohë t'i shohësh të gjitha, pra gjëja më e thjeshtë është t'i dënosh të gjitha me paramendim.

Në hotelin "Bovo", mis Lidia pati një zhgënjim të hidhur. Kishte sjellë një skicë të bukur të portës pellazgjike apo qiklopeane të Senjit, që ajo pandehte se u kishte shpëtuar syve të vizatuesve. Mirëpo, kur ledi Frances Fenish, e takoi atë në Marsejë, kjo i tregoi albumin e saj, ku, midis një soneti dhe një luleje të tharë, dukej porta në fjalë, e ngjyrosur me shumë bojë toke të Sienës. Mis Lidia ia dha portën e Senjit shërbyeses së saj dhe humbi gjithë respektin që kishte për ndërtimet pellazgjike.

E njëjta gjendje e trishtë shpirtërore e kishte pushtuar dhe kolonelin Nevil, i cili, qëkurse i kishte vdekur e shoqja, e shikonte çdo gjë me sytë e mis Lidias. Për të Italia ishte fajtores e madhe që i kishte mërzhitur të bijën dhe, domosdo, ishte kësisoj edhe vendi më i mërzhitshëm i botës. Vërtet që s'kish ç'të thoshte për tablotë dhe shtatore, po ama për një gjë e vinte dorën në zjarr, që gjuetia ishte si mos më keq në atë vend dhe se duhej të ecje dhjetë lega në sy të diellit nëpër fushën e Romës, që të mund të vrisje ndonjë nga ato thëllëzat e këqija të kuqe.

Të nesërmen e mbërritjes së tij në Marsejë, ai ftoi për drekë kapitenin Ellis, ish-ndihmësi i tij, i cili porsa kishte kaluar gjashtë javë në Korsikë. Kapiteni i tregoi shumë bukur mis Lidias një histori banditësh, që nuk u ngjante aspak atyre historive të hajdutëve që i kishin rrëfyer aq shpesh në rrugën prej Romës në Napoli. Në të mbaruar të drekës, të dy burrat, si mbetën vetëm me shishet me verë Bordoje, folën për gjuetinë dhe koloneli mësoi se s'ka vend ku kjo të jetë më e bukur se në Korsikë, më e laryshtë, më e pasur. "Atje ka plot derra të egër, thoshte kapiteni Ellis, dhe duhet të mësohesh që t'i dallosh nga derrat e butë, të cilëve u ngjasin në mënyrë të çuditshme, sepse, po të vrasësh derra të butë, i nxjerr telashe vetes me rojtarët e tyre. Këta dalin

nga një vend që e quajnë maki⁵, të armatosur deri në dhëmbë, të detyrojnë t'u paguash derrat që u ke vrrarë dhe tallen me ty. Atje gjendet dhe dashi i egër, kafshë fort e çuditshme, që nuk gjendet gjetkë, gjah i mrekullueshëm, por i vështirë. Drerë, drenusha, fazanë, turtuj: kurrë nuk kishe për t'i numëruar të gjitha llojet e gjahut që lëvrijnë në Korsikë. Në qoftë se doni të shtini, shkoni në Korsikë, kolonel; atje siç thoshte një nga miqtë e mi, mund të shtini. mbi gjithfarë gjahu, që nga mullibardhat e deri te njeriu".

Në kohën e çajit, kapiteni e mahniti përsëri *tërthorazi* mis Lidian, me një histori gjakmarrjeje, edhe më të çuditshme se të parën dhe, më në fund, e entuziazmoi me Korsikën, duke i përshkruar pamjen e çuditshme e të egër të vendit, karakterin origjinal të banorëve të saj, mikpritjen dhe zakonet e tyre primitive. Më në fund, ai vuri te këmbët e saj një shish të vogël, të bukur, jo aq tërheqës nga forma dhe punimi artistik i dorezës prej bakri, sesa nga origjina e tij. Një bandit i famshëm ia kishte falur kapitenit duke e siguruar se ishte ngulur në katër trupa njerëzish. Mis Lidia e vuri në brez, pastaj e vendosi në komonë pranë krevatit dhe e nxori dy herë nga mylli përpara se të flinte. Nga ana e tij, koloneli ëndërroi sikur po vriste një dash të egër, i zoti i të cilit e detyroi t'ia paguante, dhe ai pranoi me gjithë qejf, sepse ajo ishte një kafshë që ndillte kureshtje të madhe, që i ngjante një derri të egër, me brirë dreri dhe me një bisht si të fazanit.

- Ellisi tregon se në Korsikë ka gjueti të mrekullueshme, — tha koloneli duke ngrënë mëngjes pranë e pranë me të - po të mos ishte aq larg, do të më pëlqente të kaloja atje nja dy javë.

- Po mirë! u përgjigj mis Lidia, - ç'na pengon të shkojmë në Korsikë? Ndërsa ju do të gjuani, unë do të vizatoj. Nuk do të kishte kënaqësi më të madhe për mua, sikur ta pasuroja albumin tim me atë

---

⁵ *Korije me ferra e shkurre*

guvën për të cilën fliste kapiteni Ellis, atje ku shkonte mësonte Bonaparti, kur ishte i vogël.

Ishte e para herë, ndoshta, që një dëshirë e shfaqur nga koloneli u miratua nga e bija. Ndonëse i gëzuar nga kjo përputhje e papritur, atij ia preu mendja të bëjë disa vërejtje për të ngacmuar këtë tekë të mis Lidias. Më kot foli për atë vend të egër dhe për vështirësinë e udhëtimit të një gruaje atje: asaj s'ia bënte syri tërr nga asgjë, i pëlqente sidomos të udhëronte me kalë; s'ka gjë më të bukur sesa të flesh natën jashtë, pranë një zjarri, thoshte ajo; madje kanosej të shkonte në Azinë e Vogël. Shkurt, ajo ua gjente përgjigjen të gjithave, duke thënë se në Korsikë s'kishte qenë kurrë ndonjë angleze; prandaj ajo duhej të shkonte. Oh, ç'lumturi, si të kthehej në Shën-Xhems Place, të tregonte albumin e saj! "Pse e kaloni kaq shpejt këtë vizatim të mrekullueshëm, e dashur? - Oh! S'është gjë. Kjo është një skicë që i kam bërë një banditi korsikan, i cili na shërbeu si udhërrëfyes! - Si! Paskeni qenë në Korsikë?!..."

Meqë atëherë nuk kishte vaporë me avull në mes të Francës dhe Korsikës, ata hipën në një anije, e cila nisej për në ishullin që kishte menduar të bujtonte mis Lidia. Që atë ditë, koloneli. shkoi në Paris që të mos ia rezervonin apartamentin që kishte porositur dhe bëri pazarllëk me të zotin e një barke korsikane me vela, që do të nisej për në Azhaksio. Në atë barkë kishte dy kthina dosido. Ngarkuan ushqimet, padroni u betua se një nga detarët e tij të vjetër ishte kuzhinier i mbaruar dhe s'kishte shok në të gatuarit e mishit me petë. Ai premtoi se zonjusha do të ishte rehat, se për të edhe era do të ishte e mbarë, edhe deti i bukur.

Sipas dëshirës të së bijës, koloneli kërkoi që kapiteni i barkës të mos merrte asnjë pasagjer tjetër dhe të voziste anës e anës brigjeve të ishullit, në mënyrë që të kënaqeshin duke soditur malet.

KAPITULLI II

Ditën e caktuar për t'u nisur, plaçkat ishin vendosur nëpër arka, ishin bërë dengjet dhe të gjitha i kishin ngarkuar në barkë që në mëngjes. Barka me vela do të nisej me erën e mbrëmjes. Ndërkohë, koloneli po shëtiste me të bijën në Kanëbierë⁶, kur iu afrua kapitenit, që t'i kërkonte lejen për të marrë në barkë një kushëririn e vet, domethënë kushëririn e kumbarit të djalit të tij të madh, i cili po kthehej në Korsikë, vendlindjen e tij, për disa punë të ngutshme, po s'po gjente ndonjë barkë që ta shpinte.

- Është djalë për të pirë në kupë, - shtoi kapiten Matei, ushtarak, oficer i ndjekësve këmbësorë të gardës e që tani do ishte bërë kolonel, në qoftë se ai Tjetri⁷ do që ende perandor.

- Meqenëse është ushtarak, - tha koloneli... ai do të shtonte: - Pranoj me gjithë qejf që të vijë me ne... po mis Lidia thirri në anglisht:

- Oficer këmbësorie!... (meqë i ati kishte shërbyer në kavaleri, ajo përbuzte çdo armë tjetër) ndonjë njeri pa edukatë, që ndoshta do ta zërë deti dhe do të na e prishë tërë qejfin e lundrimit.

I zoti i barkës nuk dinte asnjë fjalë anglisht, po u duk sikur i kuptoi ato që thoshte mis Lidia, nga një shtrembërim i lehtë i buzëve të saj të bukura dhe nisi ta mburrë kushëririn e vet, sidomos për tri gjëra. Dhe përfundoi, duke e siguruar kolonelin se ishte njeri shumë i sjellshëm, që rridhte nga një familje *Kaporalësh* dhe se nuk do ta shqetësonte për asgjë zotin kolonel, sepse ai, si kapiten, merrte përsipër ta vendoste atë në një qoshe, ku të mos binte në sy prania e tij.

Kolonelit dhe mis Nevilit iu duk e çuditshme që kishte familje në Korsikë me kaporalë brez pas brezi, po, meqë mendonin se ishte fjala për një tetar këmbësorie, arritën në përfundim se do të ishte ndonjë njeri pa rëndësi, të cilin kapiteni donte ta merrte për mëshirë. Po të që ndonjë oficer, ata do të detyroheshin të bisedonin me të, të rrinin

⁶ Kanëbierë – rrugë e bukur në Marsejë që të nxjerr në port.

⁷ Napoleon

bashkë; po, për një tetar, s'kishte pse të merakoseshin; ai është njeri pa rrezik, derisa skuadra e tij nuk është atje me bajonetë mbërthyer, që të na çojë atje ku nuk dëshirojmë të shkojmë.

- A e zë deti kushëririn tuaj? pyeti mis Nevili me një ton të prerë.

- Kurrë, zonjushe; e ka zemrën çelik si në det, ashtu dhe në tokë.

- Atëherë, mund ta merrni, - tha ajo.

- Mund ta merrni, - përsëriti koloneli dhe vazhduan shëtitjen.

Aty nga ora pesë e mbrëmjes, kapiten Matei erdhi t'i merrte që të hipnin në barkë. Në port, pranë sandallit të kapitenit, ata gjetën një djalë shtatlartë, veshur me një rendigotë blu të kopsitur deri në grykë, me fytyrë të pjekur nga dielli, rreze të zinj, të gjallë, të mëdhenj e që dukej i sinqertë e i zgjuar. Nga mënyra sesi i fshinte supet, nga mustaqet e tij të vogla e të dredhura, dukej fare mirë që ishte ushtarak; sepse, në atë kohë nuk ishin të shumtë ata që mbanin mustaqe dhe mënyra e veshjes së gardës nacionale, bashkë me zakonet e trupit të gardës, ende nuk ishin përhapur në masë.

Djaloshi hoqi kasketën, kur pa kolonelin dhe e falënderoi pa ndrojtje e me fjalët e duhura për të mirën që po i bënte.

- Jam shumë i gëzuar që munda t'ju shërbej, biri im, - tha koloneli duke i bërë me kokë një shenjë miqësore.

Dhe hyri në sandall.

- S'e bëka qejfin qeder anglezi juaj, - i tha djaloshi italisht kapitenit me zë të ulët.

Ky i fundit vuri gishtin tregues nën syrin e tij të majtë dhe uli poshtë të dy qoshet e gojës. Për atë që e kupton gjuhën e shenjave, kjo do të thoshte se anglezi e kuptonte italishten dhe se ishte njeri i çuditshëm. Djali buzëqeshi lehtë dhe, për t'iu përgjigjur shenjës që i bëri Matei, preku ballin e tij, si të donte t'i thoshte se të gjithë anglezët kishin nga një dell së prapthi në trutë e kokës, pastaj u ul pranë kapitenit

dhe e vështroi me vëmendje të madhe, por pa e bezdisur shoqen e tij të bukur të udhëtimit.

- Kanë paraqitje të mirë këta ushtarët francezë, - i tha koloneli së bijës anglisht; - ndaj mund të bëhen fare lehtë oficerë.

Pastaj, duke iu drejtuar frëngjisht djaloshit:

- Pa më thoni, o trim, në ç'regjiment keni shërbyer?

Ky i ra lehtë me bërryl kapitenit dhe, duke mbajtur me zor buzëqeshjen e tij ironike, iu përgjigj se kishte qenë në këmbësorinë e gardës, dhe se tani kishte dalë nga regjimenti i 7-të i gjuajtësve.

- A keni qenë në Vaterlo? Jeni fort i ri.

- Më falni, kolonel, ajo është e vetmja fushatë që kam bërë. Ajo numërohet dyfish, — tha koloneli.

Djali nga Korsika kafshoi buzët.

- Baba, - tha mis Lidia anglisht, - pyeteni nëse e duan shumë korsikanët Bonapartin e tyre.

Përpara se koloneli ta përkthente pyetjen në frëngjisht, djali u përgjigj me një anglishte mjaft të mirë, megjithëse me një theks të dalluar:

- Ju e dini, zonjushë, se gjetkë të duan më shumë se në vendin tënd. Ne, bashkatdhetarët e Napolonit, ndoshta e duam më pak se francezët. Sa për veten time, megjithëse familja ime ka qenë dikur armike e familjes së tij, unë e dua dhe e admiroj.

- Flisni anglisht! - thirri koloneli.

- Shumë keq, sikundër e shihni edhe vet.

Megjithëse ia vrau pak veshin toni i shkujdesur i të riut, mis Lidia s'mundi ta mbante të qeshurën, kur mendoi për armiqësinë personale midis një tetari dhe një perandori. Kjo ishte për të si një parapërgatitje për gjërat e çuditshme të Korsikës dhe premtoi me vete se do ta shënonte këtë karakteristikë në ditarin e saj.

- Mos keni qenë rob në Angli? - pyeti koloneli.

- Jo, zoti kolonel, anglishten e kam mësuar në Francë, në moshë fort të re, nga një njeri i kombësisë suaj.

Pastaj, duke iu drejtuar mis Nevilit:

- Matei më tha se sapo jeni kthyer nga Italia. Ju flisni padyshim toskanishten e pastër, zonjushë, kam frikë se do ta keni pak të vështirë për të kuptuar të folmen tonë.

- Bija ime i kupton të gjitha të folmet italiane, - u përgjigj koloneli; ajo i mëson shumë shpejt gjuhët e huaja, nuk është si unë.

- A do t'i kuptonte zonjusha, për shembull, këto vargjet e njëjës prej këngëve tona korsikane? Është një bari që i thotë një bareshe:

S'entrassi ndru Paradisu santu, santu,

*E nun truvassi a tia, mi n'esciria*⁸

Mis Lidia e kuptoi dhe, kur pa sesa i guximshëm ishte ky citat, madje edhe më i guximshëm vështrimi që e shoqëronte, u përgjigj duke u skuqur "Kapisko"⁹.

- Dhe po ktheheni në vendin tuaj me pushimin gjashtëmujor? - pyeti koloneli.

- Jo, zoti kolonel. Më nxorën në lirim, patjetër ngaqë kam qenë në Vaterlo dhe sepse jam nga një vend me Napelonin. Po kthehem në shtëpi pa shpresë, pa katandi, siç thotë kënga.

Dhe psherëtiu duke shikuar qiellin.

Koloneli futi dorën në xhep e, duke vërtitur nëpër gishtërinjtë e tij një monedhë ari, kërkonte fjalët e përshtatshme që, me marifet, t'ia vinte atë në dorë armikut të tij¹⁰ fatkeq.

- Edhe mua, tha ai me një ton të gëzueshëm, - më kanë nxjerrë në lirim; po... derisa jeni në lirim, ju s'keni me se të blini duhan.

- Merreni këtë, tetar!

⁸ *Sikur të hyja në parajsë krejt i kulluar, dhe mos të të gjeja ty, do dilja përsëri (Serenata di Zicavo).*

⁹ *Kuptoj – nga lufta në Vaterlo.*

¹⁰ *Ish- armikut të tij në luftën e Vaterlosë.*

Dhe u mundua ta fuste monedhën prej ari në dorën e mbyllur që kishte mbështetur djali buzë sandallit.

I riu nga Korsika u skuq, ngriti trupin, kafshoi buzët dhe duke sikur po matej të përgjigjej me inat, kur menjëherë ndryshoi shprehjen e fytyrës dhe ia plasë të qeshurit. Koloneli, me monedhën në dorë, mbeti gojëhapur nga habia.

- Kolonel, tha djaloshi, si mori përsipër një pamje serioze, - më lejoni t'ju jap dy këshilla: e para, të mos i jepni kurrë të holla një korsikani, sepse ka bashkatdhetarë të mi aq të pasjellshëm sa mund t'jua përplasnin ato në fytyrë; këshilla e dytë: të mos u jepni njerëzve tituj që nuk u përshtaten aspak. Ju më quani tetar, kurse unë jam toger. Padyshim, ndryshimi nuk është dhe aq i madh, po...

- Toger! - thirri sër Tomasi, - toger! Po padroni më tha se ishit tetar, ashtu si dhe ati juaj dhe gjithë burrat e familjes suaj.

Kur dëgjoi këto fjalë, djaloshi mbështeti kurrizin e nisi të qeshte edhe më shumë dhe aq lezetshëm, saqë edhe kapiteni me të dy marinarët ia plasën gazit së bashku.

- Më falni, kolonel, - tha më në fund djaloshi, - po ky keqkuptim ka qenë i mrekullueshëm, unë tani e kuptova. Në të vërtetë, familja ime mburret që numëron një sërë tetarësh ndër të parët e saj; po tetarët tanë korsikanë s'kanë patur kurrë grada mbi rrobat e tyre. Aty nga viti i faljes 1100, disa komuna që ngritën krye kundër tiranisë së çifligarëve malësorë, zgjodhën kryetarët e tyre, të cilët i quajtën *tetarë*. Në ishullin tonë, ne e kemi për nder që jemi pasardhësit e këtyre tribunëve.

- Ju kërkoj ndjesë, zotni! - thirri koloneli, - ju kërkoj një mijë herë ndjesë. Meqenëse e kuptoni shkakun e keqkuptimit tim, shpresoj se do të keni mirësinë të më falni.

Dhe i zgjati dorën.

- Ky është dënimi i drejtë që i bëhet krenarisë sime të vogël, kolonel - tha i riu, gjithmonë duke qeshur e duke i shtrënguar dorën

anglezit për zemërsisht. Nuk ju zemërohen aspak. Meqenëse miku im Matei më ka prezantuar kaq keq, më lejoni të prezantohem vetë: quhem Orso della Rebia, toger në lirim, dhe, në qoftë se vini në Korsikë për të gjuajtur, ashtu siç e kuptoj nga këta dy qen të bukur, do të ishte një nder i madh për mua t'iu shoqëroja nëpër pyjet dhe malet tona... domosdo, po të mos i kem harruar, - shtoi ai duke psherëtirë.

Në këtë çast sandalli u puq me barkën me vela. Togeri i dha dorën mis Lidias, pastaj ndihmoi kolonelin të ngjitej në kuvertë. Këtu, sër Tomasi, gjithnjë kokulur për shkak të gabimit që kishte bërë, e duke mos ditur se ç't'i bënte këtij njeriu të vitit 1100 që ta harronte sjelljen e tij të pahijshme, e luti, pa marrë pëlqimin e së bijës, që ta hanin darkë bashkë dhe i kërkoi përsëri ndjesë, duke ia shtrënguar dorën edhe disa herë. Mis Lidia vërtet që vrenjti pak vetullat, po prapëseprapë, nuk qe zemëruar që mësoi se ç'ishte një tetar; mysafiri i saj po i pëlqente, madje, ajo kishte filluar të gjente tek ai diçka, si të thuash, aristokratike; veçse kishte një pamje tepër të sinqertë dhe tepër të gëzueshme për një hero romani.

- Toger della Rebia, - tha koloneli, duke e përshëndetur sipas mënyrës angleze, me një gotë me verë Madere në dorë, në Spanjë kam parë shumë nga bashkatdhetarët tuaj: ishin nga kërnësoria shumë e mirë e pararojave.

- Po, shumë syresh mbetën në Spanjë, - tha togeri hijerëndë.

- Nuk do ta harroj kurrë qëndrimin që mbajti një batalion korsikan në betejën e Vitorias, - vazhdoi koloneli. Edhe të dua, nuk mund ta harroj, - shtoi ai, duke fërkuar gjoksën. Tërë ditën ata kishin shtënë kundër nesh që prapa gjerdeve të kopshteve, dhe na patën vrarë nuk e di sesa ushtarë e kuaj. Kur vendosën të tërhiqeshin, ata u bashkuan dhe nisën të shkonin me vrap. Në fushë, shpresuam të merrnim hakun, po ata djajtë e mi... më falni toger, - ata ushtarë trima kishin formuar një katërkëndësh dhe s'kishte zot që i thyente. Në mes të

katërkëndëshit, sikur e shoh edhe tani, ishte një oficer hipur mbi një kalë të vogël të zi. Ai rrinte pranë shqiponjës dhe pinte duhan si t'ishte në kafene. Herë-herë, si të mos na përfillnin fare, ata i binin edhe bandës... Hodha kundër tyre të dy kompanitë e mia të para të kalorësisë... Bah! Në vend që t'i bien ballë për ballë katërkëndëshit, kalorësit e mi i shkojnë pranë, pastaj bëjnë një prapakthehu e vijnë krejt të shkatërruar dhe shumë kuaj pa të zotërit e tyre... dhe ajo djall-o muzikë s'kishte të pushuar! Kur u shpërnda tymi që kishte mbuluar batalionin, e pushë prapë oficerin pranë shqiponjës, ende duke pirë duhan. I tërbuar, më në fund, u vura vet në krye të një sulmi të vrullshëm. Pushkët e tyre, të plasura nga të shtënat e paprera, nuk shkrepnin më, po ushtarët ishin radhitur në gjashtë rreshta, me bajonetën te hunda e kalit dhe dukeshin si mur. Vërtisja, nxisja kalorësit e mi, shtrëngoja mamuzet pas barkut të kalit, kur ai oficeri për të cilin ju fola, e hoqi më në fund cigaren nga goja dhe i dha shenjë një ushtari të tij, duke zgjatur dorën drejt meje. Dëgjova diçka si: *Al kapelo bianco*¹¹! Kisha një pendë të bardhë. Nuk ndieva më asgjë, se një plumb ma përshkoi gjoksin tej e tej. Ai ka qenë një batalion i mrekullueshëm, zoti della Rebia, batalioni i parë i regjimentit të 18-të, që të gjithë korsikanë, nga sa më thanë më pas.

- Po, - tha Orsoja, sytë e të cilit shkëlqenin tek dëgjonte këtë tregim, — ata e mbrojtën tërheqjen dhe e sollën prapë shqiponjën e tyre; po dy të tretat e atyre ushtarëve trima sot flenë në fushën e Vitorias.

- Mos rastësisht ju e dini emrin e oficerit që i komandonte?

- Ai ka qenë im atë. Atëherë ishte major i regjimentit të 18-të dhe u gradua kolonel për qëndrimin që mbajti atë ditë të kobshme.

- Ati juaj! Besa, trim me fletë ka qenë! Do të dëshiroja ta shihja edhe një herë dhe jam i sigurt se do ta njihja. Rron akoma, rron?

- Jo, kolonel, - tha djali, duke u zbehur lehtë.

---

¹¹ *Italisht: al cappello bianco – bjerini pendës së bardhë*

- Pat qenë në Vaterlo?

- Po, kolonel, po ai s'pati fat të binte në një fushë beteje... Vdiq në ka dy vjet... O zot! Sa i bukur që është ky det! Kam dhjetë vjet që s'e kam parë Mesdheun. - Si thoni, zonjushë, a nuk është më i bukur se oqeani deti Mesdhe?

- Për mua është tepër i kaltër.. dhe valëve të tij u mungon madhështia.

- Ju pëlqen bukuria e egër, zonjushë? Atëherë, besoj se Korsika do t'ju bëjë për vete.

- Sime bije, tha koloneli, pëlqen çdo gjë që është e jashtëzakonshme; prandaj Italia nuk i pëlqeu fare.

- Unë, tha Orsoja, - nga qytetet e Italisë vetëm Pizën njoh, atje kam qenë ca kohë në kolegji; po nuk mund të mendoj pa njëfarë admirimi për Kampo-Santon, për Domën, për Kullën e anuar.. po sidomos për Kampo-Santon. Ju kujtohet *Vdekja* e Orkanjas... Po t'i vihesha, besoj se do ta vizatoja, aq fort më është gdhendur në kujtesë.

Mis Lidia pati frikë se mos zoti toger ia fillonte ndonjë fjalimi plot entuziazëm.

- Shumë e bukur është, tha ajo duke gogësitur. Më falni, baba, më dhemb pak koka, do të zbres në dhomën time.

Ajo e puthi të atin në ballë, i bëri një shenjë të madhërishme me kokë Orsos dhe u zhduk. Të dy burrat biseduan pastaj për gjuetinë dhe për luftën.

Ata mësuan se në Vaterlo kishin qenë përballë njëri-tjetrit dhe se, patjetër do kishin këmbyer shumë plumba. Biseda e tyre u bë edhe më e zjarrtë. Kritikuan njërin pas tjetrit Napolonin, Uellingtonin dhe Blusherin, pastaj gjuajtën së bashku drerin, derrin e egër dhe dashin e egër. Më në fund, me që ishte bërë shumë vonë dhe shishja e fundit me verë Bordoje qe mbaruar, koloneli i shtrëngoi përsëri dorën togerit dhe i uroi natën e mirë, duke u shprehur se shpresonte ta bënte sa më të

ngushtë këtë miqësi, të lidhur në mënyrë kaq qesharake. U ndanë dhe secili shkoi të flinte.

KAPITULLI III

Nata ishte e bukur, hëna lozte në valëzat e detit, barka me vela lundronte ngadalë, e shtyrë nga një flad i lehtë. Mis Lidias nuk i flihej fare dhe vetëm prania e një njeriu profan, nuk e kishte lënë t'i shijonte këto emocione që e pushtojnë në det dhe në një natë të tillë me hënë, çdo njeri, të cilit i regëtin zemra, qoftë dhe nga një thërrime poezie. Kur mendoi se togeri i ri po bënte gjumë të rëndë, si një njeri prozaik që ishte, ajo u ngrit, mori një peliçe, zgjoi shërbyesen e saj dhe u ngjiti mbi kuvertë. Nuk kishte njeri tjetër përveç një marinari që rrinte te timoni, i cili këndonte njëfarë kënge vaji në të folmen korsikane, me një avaz të egër e monoton. Në qetësinë e natës, kjo muzikë e çuditshme kishte bukurinë e saj. Për fat të keq, mis Lidia nuk e kuptonte mirë këngën që këndonte marinari. Midis shumë vargjeve të zakonshme të kësaj kënge, një varg i fortë ngjalli përnjëherë kureshtjen e saj, po sakaq, në çastin më të bukur, vinin disa fjalë në të folurën e vendit, kuptimin e të cilave nuk po e kapte dot. Megjithatë, ajo e kuptoi se ishte fjala për një vrasje. Nëmë që u jepeshin vrasësve, kanosje për hakmarrje, lavdërime që i

bëheshin të vrarit, të gjitha këto ishin ngatërruar e bërë lesheli. Ajo mbajti mend disa vargje, që do të përpiqem t'i përkthej:

"... As topat, as bajonetat nuk e zbehin ballin e tij, - të kthjellët në një fushë beteje - si qielli në verë. - Ai ishte fajkua, mik i shqiponjës - sheqer e mjalhtë për shokët e tij, - për armiqtë det xhindosur. - Më i lartë se dielli, - më i ëmbël se hëna. - Ai që armiqtë e Francës - nuk e pritën kurrë, - vrasësit e vendit të tij e goditën prapa krahëve, - si Vittolo-i Sampiero Korsikanin¹² - Ata s'do kishin guxuar kurrë ta shihnin drejt në sy. - ...Vareni në mur, përballë krevatit tim, - medaljen e nderit që e kam fituar me përpjekje. - E kuqe është fiongoja e saj. - Edhe më e kuqe këmisha ime. - Për djalin tim, djalin tim në vend të largët, - ruajeni medaljen dhe këmishën time të përgjakur. - Ai do të shohë atje dy brima. - Për brimë, një brimë në një këmishë tjetër. - Po atëherë, a do te jetë marrë gjaku? - Mua më duhet dora që ka shtënë, - syri që ka shënuar, - zemra që ka menduar..."

Marinari e preu këngën përnjëherësh.

Pse nuk vazhdoni, miku im? - e pyeti mis Nevili.

Detari, me një lëvizje të kokës, i tregoi një njeri që po dilte nga poshtë shkallëve që të nxirrnin mbi kuvertë: Ishte Orsoja që qe ngjitur të sodiste atë natë të bukur me hënë.

- Mbarojeni pra, këngën tuaj të përvajshme, - tha mis Lidia. - Ajo më pëlqeu shumë.

Marinari u kërrus pranë saj dhe tha me zë fare të ulët:

- Unë nuk i shtie asnjëriu rimbekon.

- Si? Çfarë thatë? Rim...?

Marinari, pa u përgjigjur, nisi të vërshtëllejë.

---

¹² Vittolo kish vrarë tradhtisht heroin kombëtar korsikan, Sampiero, që orvatej për të dytën here të çlironte ishullin ku kishte lindur nga zgjedha e gjenovezëve. Emri i Vittolos urrehet edhe sot e kësaj dite nga korsikanët. Ky emër është bërë sinonim i tradhtarit.

- Ju kapa duke soditur Mesdheun tonë mis Nevil, - tha Orsoja duke shkuar drejt saj. Duhet ta pranoni se s'gjen vend në botë me një hënë të tillë.

- Nuk po e shikoja. Isha kredhur e tëra në studimin e gjuhës korsikane. Ky detar, që këndonte një këngë të përvajshme nga më tragjiket, e preu këngën në vendin më të bukur.

Marinari u ul, si të donte ta shihte më mirë busullën dhe e tërhoqi fort nga peliçja mis Nevilin. Dukej sheshit se ajo këngë vaji nuk mund të këndohej përpara togerit Orso.

- Ç'po këndoje ashtu, o Paolo Franse? - pyeti Orsoja. Ndonjë *baladë*? Apo ndonjë *veçero*¹³. Zonjusha të kupton dhe do të dëshironte të dëgjonte fundin e këngës.

- E kam harruar, Ors'Anton, - tha marinari.

Dhe sakaq ai ia mori me sa zë që kishte këngës së Virgjëreshës.

Mis Lidia e dëgjoi këngën fetare pa e patur mendjen aty dhe nuk e shtrëngoi sërish marinarin, po vendosi të mos rrinte pa e mësuar më pas atë që i fshehën. Mirëpo edhe shërbyesja e saj, e cila meqenëse ishte nga Firenze, nuk e kuptonte më shumë se e zonja dialektin korsikan, që bërë kureshtare për domethënien e asaj fjale dhe, duke iu drejtuar Orsos përpara se e zonja ta ndalonte duke rënë me brryl, e pyeti:

- Zoti kapiten, ç'do të thotë të shtiesh rimbekon?¹⁴

---

¹³ *Shqip i thonë: vome. Kur vdes ndonjë njeri, veçanërisht kur vritet, e vendosin trupin e tij mbi një tryezë dhe gratë e familjes së tij, në mungesë të tyre, mikeshat ose dhe gra të huaja të njohura, për talentin e tyre poetic thurin aty për aty, përpara një numri të madh dëgjonjësish, vargje të përvajshme (qajnë me ligje) në dialektin e vendit. Gratë që qajnë me ligje quhen voçeratriçe (vomesha), ose sipas shqiptimit korsikan, buçeratriçi dhe vajtimi quhet voçero, buçero, buçerato, në bregdetin lindor: balada në bregdetin përballë. Fjala voçero, si dhe derivatet e saj voçerar, voçeratriçe vjen nga latinishtja voçiferare. Nganjëherë, shumë gra qajnë me ligje njëra pas tjetrës dhe shpesh gruaja ose e bija e të vrrarit e këndon vetë vajtimin e përmortshëm.*

¹⁴ *Rimbecare, në italisht do të thotë ta shtysh për më vonë t'i përgjigjesh, ta hedhësh poshtë. Në dialektin korsikan, do të thotë: t'i bësh një njeriu një qortim fyës në sy të të tjerëve. I shtien*

- Rimbekon! u çudit Orsoja, do të thotë ta shash aq rëndë një korsikan sa s'ka ku të vejë më; ta qortosh që nuk ka marrë gjakun. Kush ju ka folur për rimbekon?

- Dje, në Marsejë, i zoti i barkës me vela e përdori këtë fjalë, - u përgjigj me nxitim mis Lidia.

- E për kë fliste ai? pyeti Orsoja me gjallëri.

- Oh! Po na tregonte një histori të vjetër, që nga koha e... po më duket se ishte fjala për Vanina d'Ornanon.

- Vdekja e Vaninës, mesa ma ha mendja, zonjushe, nuk ju ka bërë ta doni shumë heroin tonë, trimin Sampiero.

- A thoni se është diçka me të vërtetë heroike?

- Krimi i tij shfaqësohet me zakonet e egra të kohës. Pastaj, Sampieroja i luftonte për vdekje gjenovezët, ç'besim mund të kishin tek ai bashkatdhetarët e tij, po të mos e kish dënuar atë që kërkonte të binte në marrëveshje me Gjenovën?

- Vanina, tha marinari, — kish shkuar pa lejen e të shoqit, Sampieroja bëri mirë që i këputi kokën.

- Po ajo për të shpëtuar të shoqin, - tha mis Lidia, nga dashuria e madhe që kish për të, po shkante t'u kërkonte mëshirë gjenovezëve.

- Të kërkonte mëshirë për të, do të thoshte ta poshtëronte! thirri Orsoja.

- Dhe ta vriste me dorë të tij! - vazhdoi mis Nevili. Çfarë përbindëshi paskësh qenë!

- Ju e dini se ajo iu lut që të vdiste nga dora e tij. Edhe Otellon, zonjushe, si një përbindësh e shikoni ju?

- Ç'ndryshim! Ai ishte ziliqar, kurse Sampieroja ishte vetëm krenar.

- Po xhelozia, a nuk është edhe ajo krenari?

---

rimbekon të birit të një njeriu që e kanë vvarë duke i thënë se nuk është marrë gjaku i të atit. Rimbekojë është një lloj kanosje për t'i kujtuar detyrën e një njeriu që nuk është hakmarrë ende. Ligji gjenovez e ndëshkonte shumë rëndë autorin e një rimbekojë.

- Është krenaria e dashurisë dhe ndofta ju do ta falni për hatër të kësaj?

Mis Lidia i hodhi një vështrim plot dinjitet dhe, duke u kthyer nga marinari, e pyeti se kur do të arrinte barka në port.

- Pasnesër, - tha ai, - në qoftë se era vazhdon të fryjë.

- Desha të shikoja Azhaksion sa më parë, sepse kjo barkë po më lodh shumë.

Ajo u ngrit, i shkoi krahun shërbyeses dhe bëri disa hapa në kuvertë. Orsoja mbeti si i ngrirë pranë timonit, duke mos ditur nëse duhej të shëtiste bashkë me të apo t'i jepte fund asaj bisede, që dukej se po e mërziste.

Qenka vajzë e bukur, për atë Shën Mëri! - tha marinari. Po t'i ngjanin asaj gjithë pleshtat e dyshekut tim, nuk do të ankoheja fare kur të më hanin!

Ndofa mis Lidia e dëgjoji këtë lëvdatë naive që bukurisë së saj dhe u inatos, sepse zbriti pothuajse menjëherë në dhomën e saj. Nuk shkoi shumë, edhe Orsoja u ngrit e shkoi. Me t'u larguar ai nga kuverta, shërbyesja u ngjiti përsëri dhe, si i bëri një sërë pyetjesh marinarit, i çoi së zonjës këto lajme: balada që u ndërpre me t'u dukur Orsoja që kompozuar me rastin e vdekjes së kolonelit della Rebia, të atit të Orsos, që e kishin vranë dy vjet më parë. Marinari ishte i sigurt që Orsoja po vinte në Korsikë për t'u hakmarrë, - kështu shprehej ai, - dhe thoshte se së shpejti do të shihnin mish të freskët në fshatin Pietranera. Po ta përkthejmë këtë shprehje të fundit kombëtare, del se imzot Orsoja paskësh menduar të vriste dy a tre veta, që dyshoheshin se i kishin vranë të atin, të cilët në të vërtetë ishin marrë edhe në hetuesi për këtë punë, po kishin dalë krejt të larë, se i kishin bërë për vete gjykatësit, avoketërit, prefektin dhe xhandarët.

- S'ka drejtësi në Korsikë, shtonte marinari, dhe për mua vlen më tepër të kesh një pushkë të mirë, sesa një këshilltar të oborrit mbretëror. Kur ke hasëm, duhet të zgjedhësh njërën nga të tri S-të¹⁵.

Këto lajme interesante ndryshuan në mënyrë të ndjeshme sjelljen dhe qëndrimin e mis Lidias ndaj togerit della Rebia. Që prej këtij çasti, ai ishte bërë një njeri i rëndësishëm në sytë e anglezes romantike. Tani ai qëndrimi i tij i shkujdesur, ai toni i tij plot sinqeritet e me qejf, që në fillim e kishin bërë vajzën të mendonte keq për të, po ia shtonin meritat, sepse prapa atyre fshihej një shpirt energjik, që nuk linte të dilte jashtë asnjë nga ndjenjat që ndrynte përbrenda. Orsoja iu duk njëfarë Fiesko¹⁶, që fshihte qëllime të mëdha prapa një qëndrimi që dukej si ai i një njeriu mendjelehtë e, megjithëse është më pak e bukur të vrasësh ca maskarenj, se të çlirosh atdheun tënd, prapëseprapë një hakmarrje e bukur është e hijshme dhe, veç kësaj grave u pëlqen shumë që një hero të mos jetë politikan. Vetëm atëherë mis Nevili vuri re se togeri i ri kishte sy shumë të mëdhenj, dhëmbë të bardhë, shtat elegant, edukatë dhe dinte si të sillej në shoqëri. Ajo i foli më dendur ditën tjetër dhe ato që i tregoi ai, e tërhoqën. E pyeti gjatë për vendin e tij dhe ai fliste mirë. Korsika, prej nga ishte larguar qëkur qe fort i ri, në fillim për të vajtur në kolegji, pastaj në shkollën ushtarake, kishte mbetur në mendjen e tij e stolitur me ngjyra poetike. Ai fliste me gjallëri për malet e saj, për pyjet, për zakonet origjinale të banorëve të saj. Sikundër mund ta merrni me mend, fjala hakmarrje u dëgjua më se një herë në tregimet e tij, sepse pa goditur ose pa përligjur pasionin e tyre proverbial, Orsoja e çuditi pak mis Nevilin, duke dënuar në përgjithësi urrejtjet e pambaruara të bashkatdhetarëve të tij. Megjithatë, ai përpiquej t'i përligjte këto urrejtje tek fshatarët dhe thoshte se hakmarrja është dueli i

¹⁵ *Shprehje kombëtare që do të thotë skiopeto, stiletto, strada- pushkë, thikë, arratisje*

¹⁶ *Fisnik gjenovез I shekullit XVI që bëri një kryengritje kundër tiranit të Gjenovës, Andrea Loria- personazh i dramës "Përbetimi i Fieskos në Gjenovë" e Shilerit.*

të varfërve. "Kjo është aq e vërtetë, - thoshte ai, - sa që ata nuk e vrasin njëri-tjetrin pa i bërë më parë një paralajmërim të rregullt. "Ruaju, të lutem!", këto janë fjalët e domosdoshme që këmbëjnë armiqtë, përpara se t'i ngrenë pritë njëri-tjetrit. "Tek ne, shtoi ai, - ka më shumë vrasje se kudo gjetkë, po nuk do të gjeni kurrë krim që të jetë bërë për ndonjë vjedhje, fjala vjen, a diçka tjetër të ulët. Është e vërtetë që ne kemi shumë vrasës, po s'kemi asnjë hajdut".

Kur ai zinte në gojë fjalët hakmarrje dhe vrasje, mis Lidia e vështronte me vërejtje, po nuk diktonte as edhe shenjë më të vogël të emocionit në tiparet e saj. Meqenëse ajo qe bindur se ai e kishte forcën e duhur shpirtërore për t'u bërë i papërshekueshëm nga sytë e të tjerëve, por jo nga të sajët natyrisht, vijoi të besonte me vendosmëri se fantazma e kolonelit della Rebia nuk do ta priste shumë kohë shpagimin që kërkonte.

Tani, nga barka me vela dukej Korsika. Kapiteni numëronte vendet kryesore të bregdetit dhe, megjithëse nuk njihte asnjë nga këto vende, mis Lidia ndiente njëfarë kënaqësie që po i mësonte emrat e tyre. S'ka asgjë më të mërzitshme se një peizazh i panjohur. Herë-herë, me dylbinë e kolonelit ata shquanin ndonjë banor të ishullit, të veshur me rroba të errëta, të armatosur me pushkë të gjatë, të hipur në një kalë të vogël, që ecte trokthi nëpër ca tatëpjeta si thikë. Mis Lidia pandehte se secili nga ata që shihte, ishte një bandit ose një djalë që shkonte të hakmerrej për të atin, por Orsoja e siguronte se ai ishte ndonjë banor i qetë fshatit fqinj, që udhëtonte për punët e tij, se ai e mbante pushkën jo aq nga nevoja, sesa për t'u tundur, për të shkuar pas modës, ashtu si ata njerëzit e pispillosur, që s'dalin kurrë pa një bastun elegant. Megjithëse pushka është një armë më pak fisnike e më pak poetike se shishi, mis Lidia ishte e mendimit se, për një burrë, ajo qe më elegante se një bastun dhe i kujtohej se, të gjithë heronjtë e lord Bajronit vdesin nga plumbi dhe jo nga ndonjë thikë klasike.

Pas tri ditësh lundrimi, ata u ndodhën përballë ishujve gjakatarë dhe në sytë e udhëtarëve u shtjellua panorama madhështore e gjirit të Azhaksios. Me të drejtë e krahasojnë atë me gjirin e Napolit dhe, në çastin që barka po hynte në port, një pyll që kishte marrë zjarr dhe kish mbuluar me tym Punta di Girato-n¹⁷, të kujtonte Vezuvin, se i ngjante mjaft. Po që ky përngjasim të ishte i plotë, duhej që një ushtri e Atilas të vërshonte në rrethet e Napolit, sepse gjithçka është e vdekur dhe e shkretë rreth e përqark Azhaksios. Në vend të atyre fabrikave elegante që duken kudo, që nga Kastelamare gjer te kepi Mizen, rreth e qark gjirit të Azhaksios, nuk të zë syri, veçse pyje të dendura dhe, prapa tyre, male të zhveshura.

Asnjë vilë, asnjë ndërtesë. Vetëm aty-këtu, në kodrat përreth qytetit, spikatin disa si kulla të bardha të vetmuara në një sfond gjelbërimi; ato janë qivure, varre familjare. Gjithçka në këtë peizazh ka një bukuri hijerëndë dhe të trishtë.

Pamja e qytetit, sidomos në atë kohë, e bënte edhe më të thellë përshtypjen e shkaktuar nga vetmia e rretheve të tij. Asnjë lëvizje nëpër rrugët, ku nuk takon veçse një nurnër të vogël njerëzish përtacë dhe gjithmonë po ata. Asnjë grua, përveç ca fshatarëve që vijnë të shesin mallrat e tyre. Nuk dëgjon aspak të flasin me zë të lartë, të qeshin, të këndojnë, si në qytetet italiane. Ngandonjëherë, në hijen e një peme kopshti, një duzinë fshatarësh të armatosur lozin me letra ose shohin të tjerët që lozin. Nuk bërtasin, nuk zihen kurrë: në qoftë se lodra ndizet, atëhere dëgjohen të shtëna kobureje, që paralajmërojnë gjithmonë kërcënimin. Korsikani, nga natyra, është hijerëndë dhe fjalëpakë. Në mbrëmje, duken disa njerëz që dalin për t'u freskuar, po ata që shëtisin bulevardit janë pothuajse që të gjithë të huaj. Banorët e ishullit rrinë përpara portës së shtëpisë së tyre. Secili duket sikur ka zënë pritë, si një fajkua mbi folenë e vet.

---

¹⁷ Kodër që sundon Azhaksion dhe gjirin e detit.

KAPITULLI IV

Si vizitoi shtëpinë, ku pat lindur Napoloni, si gjeti me shumë mundime pak letër të mirë që i duhej për të pikturuar, mis Lidia, dy ditë pasi pat zbritur në Korsikë, ndjeu që e pushtoi një trishtim i thellë, ashtu si i vjen, natyrisht, çdo të huaji që ndodhet në një vend, ku duket sikur zakonet e paqytetëruara e kanë dënuar të jetojë në vetmi të plotë. U pendua që kish bërë si i kish thënë koka, por, të ikte menjëherë nga ky vend, do të thoshte të njolloste famën që kish fituar si udhëtare e guximshme. Mis Lidia, pra, i dha karar të tregohej e duruar dhe ta kalonte kohën sa të mundte më mirë. Si mori këtë vendim fisnik, përgatiti lapsa e ngjyra, skicoi disa pamje të gjirit dhe bëri portretin e një fshatari me lëkurë të rreshka nga dielli, që shiste pjepra, si ndonjë perimeshitës i kontinentit, po, që kishte një mjekër të bardhë dhe pamjen e një birboje, nga ata më të ligjtë që janë në faqe të dheut. Meqenëse të gjitha këto nuk mjaftonin aspak për ta zbavitur, vendosi të kthehej nga pasardhësi i familjes së tetarëve dhe kjo gjë nuk ishte e vështirë, sepse, në vend që të ngutej për të parë fshatin e tij, Orsoja dukej sikur po kënaqej shumë në Azhaksio, megjithëse këtu nuk kish parë asnjë të njohur. Pastaj, mis Lidia i kish vënë vetes një detyrë fisnike: ta qytetëronte këtë ari të maleve dhe ta bënte të hiqte dorë nga ato qëllime ogurzeza, që po e sillnin në ishullin e tij. Qëkurse kish marrë mundimin të studionte karakterin e tij, ajo kish thënë me vete se

do ishte mëkat të mos i jepej dora atij djaloshi dhe se, për të, do të ishte një fitore e madhe të kthente në rrugë të mbarë një korsikan.

Ja sesi kalonin ditët për udhëtarët tanë: në mëngjes, koloneli dhe Orsoja shkonin për gjah; mis Lidia vizatonte ose u shkruante shoqeve të saj, me qëllim që letrat e saj të mbanin datën e Azhaksios. Aty nga ora gjashtë, burrat ktheheshin të ngarkuar me gjah; hanin darkën, mis Lidia këndonte, koloneli dremiste dhe të dy të rinjtë rrinin shumë vonë duke biseduar.

Nuk e di se çfarë pune, në lidhje me pasaportën e kish detyruar kolonelin Nevil t'i bënte një vizitë prefektit; ky i fundit, që mërziptej shumë, si dhe pjesa më e madhe e kolegëve të tij, ishte gëzuar sa s'thuhet, kur mësoi ardhjen e një anglezi, njeri i pasur, nga shoqëri e lartë dhe baba i një vajze të bukur, ndaj e kishte pritur si s'ka më mirë dhe me të gjitha nderimet, madje pas pak ditësh, ai erdhi t'i kthente vizitën. Koloneli, që sapo ishte ngritur nga tryeza, qe shtrirë sa gjatë gjerë në kanape dhe gati po e zinte gjumi. E bija këndonte përpara një pianoje të shkatërruar. Orsoja kthente fletët e fletores së saj të muzikës dhe vështronte supet dhe flokët e verdha të virtuozes. Lajmëruan se kish ardhur z. prefekt. Pianoja pushoi, koloneli u ngrit, fërkoj sytë dhe e njohu prefektin me të bijën:

- Nuk po ju prezantoj zotin della Rebia, - tha ai, sepse atë e njihni pa dyshim.

- Zotëria është biri i kolonelit della Rebia? - pyeti prefekti me një pamje pakëz të shqetësuar.

- Po, zotëri, - u përgjigj Orsoja.

- Kam patur nderin ta njoh të ndjerin atin tuaj.

Fjalët e zakonshme të bisedës mbaruan shumë shpejt. Padashur, koloneli gogësinde mjaft dendur me cilësinë e tij prej liberali. Orsoja nuk donte aspak të fliste me një shërbëtor të pushtetit; bisedën po e mbante gjallë vetëm mis Lidia. Po edhe prefekti, nga ana e tij, nuk e

linte të shuhej dhe dukej qartë se ai ndjente një kënaqësi të madhe t'i fliste për Parisin dhe për botën një gruaje që i njihte të gjithë njerëzit e dëgjuar të shoqërisë së lartë evropiane. Kohë më kohë dhe duke folur, ai vërente Orson me një kërshtëri të jashtëzakonshme.

- Në kontinent e keni njohur zotin della Rebia? - pyeti ai mis Lidian.

Mis Lidia u përgjigj pak si me zor, se e kishte njohur në barkën që i kishte sjellë në Korsikë.

- Është djalë shumë i sjellshërn, tha prefekti me gjysmë zëri. - A ju ka thënë, - vijoi ai me zë edhe më të ulët, - se me çfarë qëllimi ka ardhur në Korsikë?

Mis Lidia mori qëndrimin e saj të madhërishtëm:

- Nuk e kam pyetur fare, tha ajo. - Mund ta pyesni vetë.

Prefekti heshti, po, pas pak, si dëgjo i Orson t'i fliste kolonelit ca fjalë në gjuhën angleze, tha:

- Me sa duket, keni udhëtuar shumë, zotëri. Do e kini harruar Korsikën dhe zakonet e saj.

- Është e vërtetë, kam qenë shumë i ri kur u largova së këtejmi.

- Gjithnjë në ushtri jeni?

- Jam në lirim, zotëri.

- Keni qenë një kohë mjaft të gjatë në ushtrinë franceze, zotëri dhe nuk dyshoj se do të jeni bërë kryekëput francez.

Këto fjalët e fundit i tha me një farë madhështie të theksuar.

Nuk do të thotë se i miklon shumë korsikanët, po t'u përnmendësh se i perkasin kombit të madh. Ata duan të jenë një popull më vete dhe këtë pretendim ata e përlijin aq mirë, saqë mund t'u plotësohet. Orsoja, pak i prekur, u përgjigj:

- Ju mendoni, zoti prefekt, se një korsikan paska nevojë të shërbejë në ushtrinë franceze që të jetë njeri i ndershëm?

- Jo, sigurisht, - tha prefekti, ky nuk është aspak mendimi im. Flas vetëm për ca zakone të këtij vendi, disa nga të cilat nuk janë ashtu si do dëshironte t'i shihte një administrator.

Ai e theksoi mirë fjalën zakone dhe fytyrës së tij i ra një hije më e rëndë. Nuk shkoj shumë dhe u ngrit e doli, duke marrë me vete premtimin se mis Lidia do të shkonte t'i bënte vizitë së shoqes në prefekturë.

- Duhet të vija në Korsikë, që të mësoja se ç'është një prefekt, tha mis Lidia, kur ai iku. Ky më duket mjaft i dashur.

- Kurse unë, — tha Orsoja, - nuk jam aspak i atij mendimi dhe më duket tepër i çuditshëm me qëndrimin e tij prej kapadaiu dhe të mistershëm.

Kolonelin e kishte mundur gjumi. Mis Lidia hodhi një sy nga ana e tij dhe duke ulur zërin, tha:

- Kurse mua nuk më duket aq misterioz sa thoni ju, sepse besoj se e kuptova.

- Ju jeni, sigurisht, shumë mendjemprehtë, mis Nevil dhe, në qoftë se shikoni ndonjë zgjuarsin në ato që tha ai, duhet patjetër që atë ta keni futur ju në fjalët e tij.

- Më duket se kjo është një frazë e markezit de Maskarij¹⁸, zoti della Rebia; po nëse doni mund t'jua provoj që e kam kuptuar? Unë jam pak magjistare dhe e di se ç'mendojnë njerëzit që i kam parë dy herë.

- Për zotin, po më llahtarisni. Në qoftë se do të dinit të lexonit se ç'ka në mendjen time, nuk e di nëse duhej të isha i kënaqur apo i pikëlluar...

- Zoti della Rebia, vijoi mis Lidia duke u skuqur, - ne njihemi vetëm prej disa ditësh, po në det dhe në viset barbare, besoj se do të më falni, në viset barbare miqësohesh më shpejt se kudo gjetkë... Kështu

---

¹⁸ Aluzion që i bëhet një fjalie të *Precieuses Ridicules* (Molier), skena II, po që i ka dhënë Kathosi si përgjigje Maskarijit: “Që të kishim meritën u desh që atë ta sillnit ju”.

mos u çuditni që po ju flas si mike për gjëra pak si tepër vetjake dhe në të cilat, ndofta një i huaj nuk duhej të përzihej.

- Oh! Mos e thoni këtë fjalën e dytë, mis Nevil, e para më pëlqente shumë më tepër.

- E pra, zotëri, duhet t'ju them se, pa u përpjekur që të mësoj të fshehtat tuaja, unë pjesërisht i kam marrë vesh, dhe ka syresh që më dëshpërojnë shumë. E di, zotëri, fatkeqësinë që i ka rënë familjes suaj, më kanë folur shumë për karakterin hakmarrës të bashkëfshatarëve tuaj dhe për mënyrën se si hakmerren ata... A nuk e hidhte fjalën këtui prefekti?

- Si mund të mendoni, mis Lidia!... dhe Orsoja u zbeh e u bë si meit.

- Jo, zoti della Rebia, - tha ajo duke e ndërprerë, - unë e di që ju jeni një njeri i sjellshëm dhe fort i ndershëm. Ju më thatë vetë se në vendin tuaj vetëm njerëzit e thjeshtë e dinë ç'është hakmarrja... që juve pëlqen ta quani një formë të dyluftimit...

- Ju besoni se unë do të pranoja të bëhesha ndonjëherë vrasës?

- Meqenëse po flas për këtë, zoti Orso, ju duhet ta kuptoni fare mirë se nuk dyshoj për ju dhe, nëse ju fola, - vijoi ajo duke ulur sytë, - këtë e bëra vetëm e vetëm ngaqë e kuptova se, duke u kthyer në vendin tuaj, i rrethuar ndoshta nga paragjykime barbare, do t'ju bëhej qejfi shumë, kur të mësonit se dikush ju çmon që keni guximin t'u bëni ballë. Hajde, - tha ajo duke u ngritur, - le të mos flasim për këto gjëra të papëlqyera; ato më shkaktojnë dhimbje koke dhe, veç kësaj, është bërë shumë vonë. Nuk ju ka mbetur qejfi prej meje, apo jo? Natën e mirë, siç urojnë anglezët, - dhe i zgjati dorën.

Orsoja ia shtrëngoi dorën me një hije të rëndë në fytyrë dhe thellësisht i prekur.

- Zonjushë, tha ai, - e dini se ka çaste kur zgjohet tek unë instinkti i vendit. Ngandonjëherë, kur kujtoj të gjorin tim atë... atëherë

më kaplojnë ca mendime të llahtarshme. Për hir tuaj, unë jam çliruar syresh një herë e përgjithmonë. Ju faleminderit, ju faleminderit!

Ai do të vijonte, po mis Lidia rrëzoi një lugë çaji dhe zhurma zgjoi kolonelin.

- Della Rebia, nesër më ora pesë për gjah! Të jeni të përpiktë.

Po, zoti kolonel.

KAPITULLI V

Të nesërmen, pak përpara se të ktheheshin gjahtarët, mis Nevili, e cila po vinte nga një shëtitje që kish bërë buzë detit dhe po hynte në hotel bashkë me shërbyesen, vuri re se po futej në qytet një grua e re, e veshur me të zeza e hipur në një kalë të vogël nga shtati, po të fuqishëm. Atë e shoqëronte një farë fshatari, edhe ai më kalë, me xhakëtë prej stofi ngjyrë të errët, të grisur në të dy bërrylet, një pllloskë varur krahaqafë, një kobure që i tundej në brez. Në dorë kishte një pushkë, kondaku i së cilës qe futur në një këllëf prej lëkure, lidhur pas kocakut të shalës, shkurt ai ishte veshur krejt si një brigand melodrame, apo si një korsikan në udhëtim. Në fillim, mis Nevilit i tërhoqi vëmendjen bukuria e madhe e asaj gruaje. Dukej si ndo njëzet vjeçe. Ishte shtatlartë, e bardhë, me ca sy ngjyrë blu të thellë. Buzët i kishte trëndafili dhe dhëmbët si fildish. Në shprehjen e fytyrës së saj shquanin njëkohësisht krenaria, shqetësimi dhe trishtimi. Në kokë kish hedhur atë sharpin e zi prej mëndafshi të quajtur *mezzaro*, të cilin e kanë sjellë në Korsikë gjenovezët dhe që u ka aq fort hije grave. Ca gërsheta të gjata prej flokësh të zeza i formonin një farë turbani rreth e qark kokës. Kostumi i saj qe i pastër, po i thjeshtë sa s'bëhej më.

Mis Nevilit i doli koha për ta kundruar si duhej, sepse gruaje me *mezzaro* ishte ndalur në rrugë dhe dikë po pyeste me interesim të madh, me sa dukej prej shprehjes së syve të saj; pastaj, si mori përgjigjen, i ra kalit me një thupër thane dhe, duke vrapuar zdrangthi, arriti te porta e hotelit, ku kishin bujtur sër Tomas Nevili dhe Orsoja. Aty, si këmbëu ca fjalë me të zotin e hotelit, gruaje e re u hodh me shkathtësi nga kali dhe u ul te sofati në krah të portës së madhe, ndërsa ai që e shoqëronte, i shpuri kuajt në haur. Mis Lidia kaloi me kostumin e saj parizian përpara gruas së huaj, po kjo nuk i ngriti sytë. Një çerek ore më pas, kur hapi dritaren e dhomës së saj, ajo e pa përsëri gruan me sharp të zi, të ulur

tek i njëjti vend dhe në po atë qëndrim. Sakaq, u dukën edhe koloneli me Orson, që po ktheheshin nga gjahu. Atëhere i zoti i hotelit i tha ca fjalë zonjushes së mërzhitur dhe i tregoi me gisht të riun della Rebia. Ajo u skuq, u ngrit menjëherë, bëri disa hapa përpara, pastaj qëndroi në vend, si e ngrirë dhe e hutuar. Orsoja ishte fare pranë saj dhe po e vështronte me kërshëri.

- Ju jeni, - tha ajo rpe një zë të mallëngjyer, - Orso Antonia della Rebia? Unë jam Kolomba.

- Kolomba! — thirri Orsoja. Dhe, duke e përqaftuar, e puthi me mall, gjë që e çuditi pak kolonelin dhe të bijën, sepse në Angli njerëzit nuk puthen në rrugë.

- Vëlla, - tha Kolomba, - më fal që erdha pa urdhrin tënd, po mësova nga miqtë tanë se kishe ardhur, dhe ish një ngushëllim i madh për mua të të shihja...

Orsoja e puthi prapë; pastaj, si u kthye nga koloneli, tha:

- Është motra ime, nuk do ta kisha njohur kurrë, po të mos ma kishte thënë vetë emrin e saj. - Kolomba, koloneli sër Tomas Nevii. - Kolonel, ju lutem të më falni, po sot nuk do të mund të kem nderin ta ha drekën me ju... Ime motër...

- Eh! - ku dreqin doni të hani drekë, i dashur? — thirri koloneli; ju e dini mirë që vetëm një drekë ka në këtë hotel të mallkuar dhe ajo është për ne. Zonjusha do t'ia bëjë qejfin shumë sime bije, në qoftë se bashkohet me ne.

Kolomba vështroi të vëllanë që nuk priti ta lusnin shumë dhe të gjithë së bashku hynë në dhomën më të madhe të hotelit, që i shërbente kolonelit si sallë pritjeje dhe sallë buke. Kur e njohën me mis Nevilin, zonjusha della Rebia bëri një të nderuar të thellë, po nuk tha asnjë fjalë. Dukej që ishte shumë e egërsuar dhe që ndofta, për të parën herë në jetën e saj, ndodhej përpara të huajsh, njerëz të shoqërisë së lartë. Megjithatë, në sjelljet e saj s'kishte asgjë që të mbante erë krahine. Ajo

dukej e jashtëzakonshme dhe me këtë mbulohej edhe ngathtësia e saj. Pikërisht për këtë i pëlqeu mis Nevilit; dhe, meqë s'kishte dhomë të lirë në hotelin e pushtuar nga koloneli dhe suita e tij, mis Lidia e shtoi mirësinë ose kërsërinë e saj deri në atë pikë sa t'i ofronte zonjushës della Rebia që t'i ngrinin një krevat në vetë dhomën e saj.

Kolomba belbëzoi disa fjalë falënderimi dhe nxitoi të shkonte pas shërbycses së mis Nevilit, për t'i bërë tualetit të saj ato rregullimet e vogla, që i bënë të domosdoshme një udhëtim me kalë nëpër pluhur e diell.

Me të hyrë në sallën, ajo u ndal përpara pushkëve të kolonelit, të cilat gjahtarët posa i kishin vendosur në një qoshe.

- Ç'armë të bukura! — tha ajo, - të tuat janë,

- Jo, këto janë pushkët angleze të kolonelit. Janë aq të mira, sa dhe të bulura.

- Oh, sa do të dëshiroja të kishe edhe ti një të tillë, - tha Kolomba.

- Patjetër, njëra ndër ato të trija i përket della Rebias, thirrri koloneli. - Ai di ta përdorë për bukuri. Sot, me katërmbëdhjetë të shtëna, vrau katërmbëdhjetë copë!

Sakaq, filloi një dyluftim bujarie, që përfundoi me mundjen e Orsos dhe me kënaqësinë e madhe të së motrës, nga sa mund të shihej lehtë në gëzimin femënor që shkëlqeu përnjëherë në fytyrën e saj, që ishte aq serioze pak më parë.

- Zgjidhni, i dashur! - thoshte koloneli.

Orsoja nuk pranonte.

- E po atëherë, zonjusha, motra juaj do të zgjedhë për ju. Kolomba nuk priti t'i thoshin dy herë; ajo mori pushkën që kishte më pak zbulurime, po ishte një Manton¹⁹ i shkëlqyer i kalibrit të rëndë.

- Kjo, - tha ajo, - duhet ta hedhë mirë plumbin.

---

¹⁹ Armë e fabrikuar në Manton (Angli).

I vëllai po ndihej shumë në siklet në duhej të shfaqte falënderimet e tij, kur, në atë çast, lajmëruan se dreka ishte gati, gjë që atij iu duk fort e përshtatshme për ta nxjerrë nga sikleti. Mis Lidia u gëzua shumë, kur pa se Kolomba, e cila nuk pat pranuar në fillim të ulej në tryezë dhe që iu bind vetëm vështirimit të të vëllait, po bënte si një katolike e mirë shenjën e kryqit përpara se të niste të hante.

- Mirë, - tha ajo me vete, ja diçka primitive!

Dhe premtoi të bënte më se një vërejtje interesante rrebi këtë përfaqësues të ri të zakoneve të vjetra të Korsikës. Sa për Orson, dukej që ai s'ishte aspak më qejf, padyshim nga frika se mos e motra thoshte ose bënte ndonjë gjë që mbante tepër erë nga fshati i saj. Po Kolomba e shikonte atë orë e çast dhe bënte ashtu si ai. Nganjëherë ai ngulte sytë me një shprehje të çuditshme trishtimi; dhe atëherë, në qoftë se vështirimi i Orsos ndeshte në vështirimin e saj, ai i kthente sytë i pari, si të donte t'i shpëtonte një pyetjeje që e motra bënte me mendje dhe që ai e kuptonte fare mirë.

Flisnin frëngjisht, sepse koloneli shprehej shumë keq në italisht. Kolomba e dinte frëngjishten dhe, madje, i shqiptonte fare mirë ato pak fjalë që ish e detyruar të këmbente me miqtë e saj.

Si hëngrën drekën, koloneli, që e kish vënë re atë farë ndrojtjeje midis vëllait dhe motrës, e pyeti Orson me sinqeritetin e tij të zakonshëm nëse dëshironte të fliste vetëm për vetëm me zonjushë Kolombën, pasi ai mund të shkonte bashkë me të bijën në dhomën tjetër. Po Orsoja nxitoi ta falënderonte dhe të thoshte se ata do të kishin kohë të bisedonin gjerë e gjatë në Pietranera. Kështu quhej fshati ku do të qëndronte ai.

Atëherë, koloneli zuri vendin e tij të zakonshëm në kanape dhe mis Nevili, si provoi shumë subjekte bisedimi dhe nuk e bëri dot të fliste Kolombën e bukur, e luti Orson t'i lexonte një këngë të Dantes: ky ishte poeti i saj i parapaqyer. Orsoja zgjodhi këngën e Ferrit, ku ndodhet

episodi i Françeska da Rimit dhe nisi të lexonte duke i theksuar sa mundte më mirë ato tercina sublime, që e shprehin aq mirë rrezikun e leximit vet i dytë të një libri dashurie. Dora-dorës që ai lexonte, Kolomba afrohej te tryeza, duke ngritur kokën që e pat mbajtur të ulur; bebëzat e syve të saj të zmadhuar shkëlqenin nga një flakë e jashtëzakonshme: herë skuqej e herë zbehej, lëvizte me rrënoqethje të thella në fronin e saj. Formacion i shkëlqyer italian, për të kuptuar poezinë e të cilit, s'ka nevojë për një pedant.

Kur mbaroi leximi, ajo thirri:

- Sa e bukur që është! Kush e ka bërë këtë, vëlla?

Orsoja mbeti si i turpëruar dhe mis Lidia u përgjigj duke buzëqeshur se ai ishte një poet fiorentin që kishte vdekur shumë shekuj më parë.

- Do të ta lexoj Danten, - tha Orsoja, - kur të vemi në Pietranera.

- O zot, sa e bukur që është! - përsëriste Kolomba; dhe ajo tha tri a katër tercina, që i kishte mbajtur mend, në fillim me zë të ulët, pastaj, duke u gjallëruar gjithnjë e më shumë, i deklmoi me zë të lartë dhe me një shprehje edhe më prekëse nga ajo e të vëllait.

Mis Lidia u çudit pamasë dhe tha:

- Duket se ju pëlqen shumë poezia. Oh, sa ju kam zili që do ta lexoni Danten si një libër të ri.

- E shikoni, mis Nevil, - thoshte Orsoja, - se ç'pushtet kanë vargjet e Dantes! Ato e prekin thellë edhe një egërsirë të vogël si kjo, që nuk di gjë tjetër përveç *Pater-it* të saj... Po unë gabohem, më kujtohet se Kolomba është e zanatit. Qëkurse ishte ende fëmijë, ajo orvatej të bënte vargje dhe im atë më shkruante se ishte vomesha²⁰ më e madhe e Pietraneras dhe e një qarku dy lega larg.

Kolomba i hodhi një vështrim lutës të vëllait. Mis Nevili kish dëgjuar për gratë korsikane që i improvizonin vargjet aty për aty dhe

---

²⁰ Gruaja që qante me ligje të vdekurin

dëshironte shumë të dëgjonte një syresh. Prandaj ajo nxitoi ta luste Kolomban t'i tregonte një shembull të talentit të saj. Mirëpo Orsoja nisi të kundërshtojë, duke u penduar thellë që i kujtoi aftësitë poetike të së motrës. Më kot u betua se s'kish asgjë më të thatë nga një baladë korsikane, më kot kundërshtoi duke thënë se, të recitosh vargje korsikane, pas atyre të Dantes do të thoshte të tradhtojë vendin tënd; në këtë mënyrë, ai s'bëri tjetër, veçse e shtoi më shumë tekën e mis Nevilit dhe, më në fund, u detyrua t'i thoshte së motrës:

- Hajde, pra! Na krijo diçka, po ndonjë gjë të shkurtër ama.

Kolomba lëshoi një psherëtimë, vështroi me vëmendje ndonjë minutë kuvertën e tryezës, pastaj trarët e tavanit, më në fund, duke vënë dorën mbi sy, si ata shpendët që sigurohen dhe pandehin se nuk i shohin të tjerët kur nuk e shohin më veten e tyre, këndoi, ose më mirë deklamoi me një zë jo fort të sigurt *serenatën* e mëposhtme:

VAJZA DHE GUGUÇJA

"Në luginë, shumë larg prapa maleve, - atje ku dielli zë vetëm një orë në — në luginë është një shtëpi e errët, - dhe bari rritet te pragu i portës së saj. - Dyer dritare janë gjithmonë të mbyllura. - Asnjë fije tymi s'ngrihet përmbi çati. - Po në drekë, kur vjen dielli, - atëherë hapet një dritare, - dhe vajza jetime ulet e nis të tjerë te rodhani saj; - ajo tjerë e këndon duke punuar - një këngë vajtimi; - po asnjë këngë tjetër s'i përgjigjet këngës së saj. - Një ditë, një ditë pranvere, një guguçe u ul te një pemë aty pranë dhe dëgjoi këngën e vajzës së njomë. - Vajzë, o vajzë tha shpendi, ti nuk po qan, vetëm - një skifter mizor më rrëmbeu shopen time. - Guguçe, tregomë skifterin grabitqar; - edhe lart gjer te retë sikur të jetë, - do ta rrëzoja përdhe si të goditur nga rrufetë. Po mua,

një vajze të gjorë, - kush do ma kthejë tim vëlla, vëllanë tim që është në atë vend të largët? - Më thuaj, moj vajzë, ku është yt vëlla, - dhe krahët e mi do më shpien pranë tij".

- Ja një guguçe e rritur mirë! - thirri Orsoja, duke e përqaftuar të motrën me një mallëngjim që nuk pajtohej fare me tonin e shtirë të shakasë që kish bërë.

- Kënga juaj është e mrekullueshme, - tha mis Lidia. - Dua të ma shkruani në albumin tim. Do ta përkthej në anglisht dhe do ta jap të ma vënë në muzikë.

Koloneli babaxhan, që s'kish kuptuar asnjë fjalë, bashkoi komplimentet e tij me ato të së bijës. Pastaj shtoi:

- Ajo guguçja për të cilën bëni fjalë, zonjushë, është ai shpendi që hëngrëm sot të pjekur?

Mis Nevili solli albumin e saj dhe u çudit kur pa vajtuesen²¹ të shkruante këngën e saj, duke kursyer letrën në mënyrë të çuditshme. Në vend që të renditeshin njëri nën tjetrin, vargjet vinin rresht njëri pas tjetrit në një radhë, aq sa lejonte gjerësia e faqes, në mënyrë që nuk pajtoheshin aspak me përkufizimin e njohur të kompozimeve poetike: "Rreshta të vegjël, me gjatësi të pabarabartë me një copë vend bosh nga të dy anët". Kishte dhe disa vërejtje ortografie që mund t'i bëheshin shkrimit pakëz tekanjor të zonjushës Kolomba, e cila, më se një herë, e bëri të buzëqeshte mis Nevilin, ndërsa Orsoja, i prekur në krenarinë e tij prej vëllai, ishte në siklet të madh.

Meqë kishte ardhur koha e gjumit, të dyja vajzat shkuan në dhomën e tyre. Atje, teksa mis Lidia hiqte gjerdanin, vëthët e byzylykët, vuri re shoqen e saj që po nxirrte nga fustani diçka të gjatë, si një thupër korseje, po me formë krejt të ndryshme. Kolomba e vuri atë me kujdes dhe pothuajse fshehurazi nën sharpin e zi që kish lënë mbi trvezë; pastaj u gjunjëzua dhe nisi të falej. Pas dy minutave ishte shtrirë në krevatin e

---

²¹ Shqip mund të formojmë neologjizmin vomeshë nga vome (të qarë me ligje) (sh.i përkth.)

saj. Shumë kureshtare nga natyra dhe e ngadalshme në të zhveshur si një angleze, mis Lidia iu afrua tryezës e, duke bërë sikur po kërkonte një gjilpërë, ngriti shpinën e zi dhe pa një shish mjaft të gjatë, me zbukurime sedefi dhe argjendi; ishte punuar shumë hollë dhe qe një armë e moçme, tepër e çmuar për një amator.

- Mos është zakon këtui, - tha mis Nevili duke buzëqeshur, që zonjushet ta mbajnë këtë vegël nën korsënë e tyre?

- Duhet ta kenë, - u përgjigj Kolomba duke psherëtirë. - Ka shumë njerëz të këqij!

- Dhe me të vërtetë do të keni kurajën të godisni një njeri me këtë?

Dhe mis Nevili, me shishin në dorë, bënte gjestin e goditjes, ashtu siç godasin në teatër, nga lart poshtë.

- Po, në qoftë se do të ishte e nevojshme, - tha Kolomba me zërin e saj të ëmbël dhe melodioz, - që të mbrohesha ose të mbroja miqtë e mi... Po shishi nuk duhet mbajtur ashtu; mund të plagosnit veten tuaj, po qe se tërhiqet ai që kërkon të godisni. E duke u ngritur ndenjor mbi krevat: Ja, kështu duhet goditur, nga poshtë lart. Kështu e godet kundërshtarin për vdekje, thonë. Janë të lumtur ata që s'kanë nevojë për të tilla armë!

Psherëtiu, lëshoi kokën mbi jastëk dhe mbylli sytë. Nuk mund të të zinin sytë kokë virgjëreshe më të bukur e më fisnike. Fidiasia nuk do të kishte dëshiruar tjetër model për të skulpturuar Minervën e tij.

KAPITULLI VI

Duke vepruar ashtu si na mëson Horaci, u hodha që në fillim *in medias res*. Tani që flenë të gjithë, edhe Kolomba e bukur, edhe koloneli edhe e bija, do të përfitoj nga rasti për t'i treguar lexuesit tim disa veçori, të cilat duhet ketë parasysh, në qoftë se dëshiron të hyjë edhe më thellë në këtë histori të vërtetë. Ai e di tani se koloneli della Rebia, i ati i Orsos, vdiq i vrarë nga të tjerët; mirëpo në Korsikë nuk

vritesh si në Francë, nga i pari njeri që arratiset nga burgu dhe nuk gjen mënyrë më të mirë për të të vjedhur sendet e argjendta: atje vritesh nga hasmët, po shpesh është tepër e vështirë të gjesh shkakun për të cilin je bërë me hasm. Shumë familje e urrejnë njëra-tjetrën, ngaqë u ka mbetur si zakon brez pas brezi dhe tradita e shkakut fillestar të urrejtjes së tyre ka humbur plotësisht.

Familja, së cilës i përkiste koloneli della Rebia, urrente shumë familje të tjera, po veçanërisht atë të Bariçinëve, disa thoshin se, në shekullin XVI, një djalë nga familja della Rebias kish mashtruar një vajzë nga familja Bariçini dhe pastaj qe therur me thikë nga një fis i zonjushës së zhvirgjëruar. Në të vërtetë, të tjerët e kallëzonin ndryshe ngjarjen dhe thoshin se një vajzë nga della Rebiat ishte mashtruar dhe një djalë nga Bariçinët e kishin therur me thikë. Në fund të fundit, që të përdor një shprehje të lashtë, të dy shtëpitë kishin rënë në gjak. Megjithatë, në kundërshtim me zakonin, kjo vrasje s'kishte sjellë vrasje të tjera nga pas. Kjo rrodhi ngaqë edhe della Rebiat, edhe Bariçinët u persekutuan nga qeveria gjenoveze dhe, meqë djemtë e të dy familjeve kishin marrë rrugën e mërgimit, ato mbetën për shumë breza pa përfaqësuesit e tyre energjikë. Në fund të shekullit të kaluar, një della Rebia, oficer në shërbim të Napolit, që u ndodh në një shtëpi kumari, u zu me disa ushtarakë, të cilët, midis të sharave të tjera, e quajtën dhjar korsikan. Ai nxori shpatën, po i vetëm kundër treve nuk do t'ia dilte dot mbanë, në qoftë se një i huaj që luante kumar në një vend me ta, nuk do të kish thirrur: "Edhe unë korsikan jam!" dhe nuk do ta kish mbrojtur. Ky i huaj ishte një Bariçini, i cili as që e njihte fare bashkëfshatarin e tij. Kur u shpjeguan si njëri, ashtu dhe tjetri, s'dinin si e si ta përgëzonin sho-shoqin dhe premtuan të kishin miqësi të përjetshme, sepse në kontinent korsikanët lidhin shpejt rriqësi, krejt e kundërta ndodh në ishullin e tyre. Kjo u pa fare mirë edhe në këtë rast: della Rebia dhe Bariçini mbetën miq të ngushtë, sa kohë që qëndruan në Itali; po me t'u

kthyer në Korsikë, ata rrallë shiheshin me njëri-tjetrin, megjithëse banonin të dy në të njëjtin fshat dhe, kur vdiqën, thoshin se kishin nja pesë a gjashtë vjet që s'kishin folur me sho-shoqin. Edhe djemtë e tyre jetuan gjithashtu me *etiketë*, siç thonë në ishull. Njëri, Gilfuçioja, i ati. i Orsos, u bë ushtarak; tjetri, Xhiudiçe Bariçini, u bë avokat. Si u bënë që të dy kryetarë familjesh dhe u ndanë për shkak të profesionit të tyre, ata s'patën më asnjë rast që të shiheshin ose të dëgjonin që të flitej për njëri-tjetrin.

Megjithatë, një ditë, aty nga viti 1809, Xhiudiçeja, si lexoi në Bastia në një gazetë, se kapiteni Gilfuçio ishte dekoruar, tha, përpara dëshmitarsh, se kjo gjë nuk e çudiste, pasi gjenerali e përkrahte familjen e tij. Këto fjalë ia shpunë Gilfuçios në Vjenë, i cili i tha një bashkëfshatari se, kur të kthehej në Korsikë, do ta gjente Xhiudiçen shumë të pasur, sepse nxirrte më shumë të holla nga gjyqet që humbiste, sesa nga ato që fitonte. Nuk u mor dot vesh kurrë nëse ai donte të linte të kuptohej me këto që thoshte, se, avokati tradhtonte klientët e tij apo kufizohej në thënien e asaj së vërtete të rëndomtë, se një çështje e keqe i sjell më shumë fitime një avokati, sesa një çështje e mirë. Sidoqoftë, avokat Bariçinit, ia zuri veshi këtë epigram dhe nuk e harroi. Më 1812, ai kërkoi të emërohej Kryetar Bashkie i komunës së tij dhe kishte shpresë të madhe për ta zënë këtë vend, kur gjenerali i shkroi prefektit për t'i rekomanduar një fis të gruas së Gilfuçios.. Prefekti nxitoi të përmbushte dëshirën e gjeneralit dhe Bariçini nuk dyshoi aspak se dështimin e tij të papritur ua detyronte intrigave të Gilfuçios. Pas rënies së perandorit, më 1814, i përkrahuri i gjeneralit u kallëzua si bonapartist dhe u zëvendësua nga Bariçini. Po edhe ky i fundit u pushua gjatë njëqind ditëve. Si shkoi ky rrebesh, ai mori përsëri në dorëzim me ceremoni të mëdha edhe myhyrin e kryetarit të bashkisë, edhe regjistrat e gjendjes civile.

Që prej atij çasti, ylli i tij nisi të shkëlqente më fort se kurrë. Koloneli della Rebia, i nxjerrë në lirim dhe i tërhequr në Pietranera, u detyrua t'i bënte ballë një lufte të heshtur romuzesh që përsëriteshin pa pushim: herë gjobitej për dëme të shkaktuara nga kali i tij nëpër arat e z. Kryetar të Bashkisë; herë, ky i fundit, duke nxjerrë si shkak riparimin e plloçave, me të cilat ishte shtruar kisha, hiqte ndonjë pllakë ku ishte gdhendur stema e della Rebiave dhe që mbulonte varrin e një anëtarit të kësaj farniljeje. Në qoftë se dhitë hanin bimët e njoma të kolonelit, të zotët e këtyre bagëtime mbroheshin nga Kryetari i Bashkisë; njëri pas tjetrit, tregtari që mbante edhe zyrën e postës së Pietraneras, dhe pojak, ushtar i vjetër invalid, që të dy njerëz të della Rebias, u pushuan nga puna dhe u zëvendësuan me njerëzit e Bariçinëve.

Gruaja e kolonelit vdiq duke shprehur dëshirën, që të varrosej në mes të një pylli të vogël ku i pëlqente të shëtiste. Sakaq, Kryetari i Bashkisë, tha se ajo do të varrosej në varrezat e komunës, përderisa s'i kishte ardhur ndonjë autorizim për të lejuar hapjen e një varri të veçuar. Koloneli, i xhindosur, tha se duke pritur sa të vinte autorizimi, e shoqja do të varrosej te vendi që kishte zgjedhur vetë dhe urdhëroi të hapnin atje varrin. Nga ana e tij, edhe Kryetari i Bashkisë urdhëroi që të hapnin një tjetër në varrezat dhe dërgoi xhandarmërinë, që të mos shkelej ligji, thoshte ai. Ditën e varrimit, palët u ndodhën ballë për ballë dhe të gjithë patën frikë se mos ndizej lufta për marrjen e kufomës së zonjës della Rebia. Nja dyzet fshatarë të armatosur mirë, që u sollën aty nga farefisi i së ndjerës, e detyruan priftin, kur dolën nga kisha, që të merrte rrugën e pyllit. Nga ana tjetër, Kryetari i Bashkisë me të dy djemtë e tij, njerëzit dhe xhandarët doli që t'i kundërshtonte. Kur u gjend përballë tyre dhe iu kanos kortezhit të përnortshërn që të kthente rrugë, fjalët e tij u pritën me "yyaaa..." dhe me kërcënime; kundërshtarët e tij ishin më të shumtë në numër dhe patjetër që do të fitonin, se dukeshin mjaft të vendosur. Me të parë atë Kryetarin e Bashkisë, shumë pushkëve iu vu

krehri me fishekë, madje thonë se një bari e mori nishan; po koloneli ia hoqi pushkën, duke thënë: "Asnjeri të mos shtjerë pa urdhrin tim"! Kryetari i Bashkisë iu tremb të shtënave natyrisht, si Panurgu, e duke i bërë bisht betejës, u tërhoq bashkë me ata që kishte nga pas. Atëherë kortezhi i përmortshëm mori rrugën, duke u përpjekur ta zgjaste sa më shumë, me qëllim që të kalonte përpara Bashkisë. Në parakalim e sipër, një i çmendur, që ishte bashkuar me kortezhin, u kujtua të thërriste *rroftë Perandori!* Dy a tri zëra iu përgjigjën dhe rebianistët, duke u ndezur gjithnjë e më shumë, propozuan të vrisnin një ka të Kryetarit të Bashkisë, që atë çast u kish prerë udhën. Për fat të mirë koloneli nuk lejoi që të kryhej kjo dhunë.

Doemos u mbajt një procesverbal dhe Kryetari i Bashkisë i bëri prefektit një raport me stilin e tij më të lartë, ku i thoshte se ligjet hyjnore dhe njerëzore ishin marrë nëpër këmbë, madhëria e tij si Kryetar Bashkie dhe ajo e priftit ishin fyer dhe as që ishin përfillur fare, - pasi koloneli della Rebia ishte vënë në krye të një komploti bonapartist, për të përmbysur rendin e trashëgimisë së fronit dhe për të nxitur qytetarët që të rrëmbenin armët njëri kundër tjetrit, krime këto, që parashihiheshin nga nenet 86 dhe 91 të Kodit Penal.

Të tepruarit e kësaj padije dëmtoi efektin e saj. Koloneli i shkroi prefektit, prokurorit të mbretit, një fis i së shoqes kish lidhur miqësi me një nga deputetët e ishullit, një kushëri tjetër i kryetarit të gjyqit mbretëror. Për hir të këtyre përkrahjeve, komploti u shtyp, zonja della Rebia mbeti në pyll dhe vetëm ai i çmenduri u dënua me pesëmbëdhjetë ditë burg.

Avokat Bariçini, i pakënaqur nga përfundimi i kësaj çështjeje, i ktheu bateritë e tij në një anë tjetër. Ai nxori nga varri një dokument të vjetër, me anën e të cilit nisi t'i mohojë kolonelit pronësinë e një farë vije uji që vinte në lëvizje rrotën e një mulliri. U hap një gjyq që vazhdoi shumë kohë. Pas një viti, gjyqi do të jepte vendimin dhe, mesa

dukej, në favor të kolonelit, por z. Bariçini i dorëzoi prokurorit të mbretit një letër të nënshkruar nga një farë Agostini, bandit me narn, që i kanosej atij, një kryetar bashkie me zjarr e me vrasje, në qoftë se nuk hiqte dorë nga pretendimet e tij. Dihet se në Korsikë njerëzit kërkojnë shpesh të mbrohen nga banditët dhe se për t'i bërë borxhlinj miqtë, ata ndërhyjnë shpesh në zënkat e tyre private. Kryetari i Bashkisë po përfitonte nga kjo letër, mirëpo në këtë kohë e sipër një ngjarje tjetër e koklaviti punën. Bandit Agostini i shkroi prokurorit të mbretit dhe iu ankua që kishin falsifikuar shkrimin e tij dhe kishin ngjallur dyshime për karakterin e tij, duke e hequr si një njeri që shpërdoronte ndikimin e tij: "Në e gjetsha dot falsifikatorin, thoshte ai, duke përfunduar letrën, do ta dënoj në mënyrë shembullore".

Ishte e qartë se nuk e kishte shkruar aspak Agostini letrën me kërcënime për Kryetarin e Bashkisë. Della Rebiat padisnin Bariçinët dhe anasjelltas. Si nga një anë, ashtu dhe nga ana tjetër, nuk i pushonin kërcënimet dhe njerëzit e drejtësisë nuk dinin se nga ç'anë t'i gjenin fajtorët.

Në këto e sipër, kolonelin Gilfuçio e vranë. Ja ngjarja, ashtu si iu paraqit gjyqit: më 2 gusht 18... në kohën që sapo kish filluar të ngrysej, gruaja Madelenë Pietri, që shpinte drithë në Pietranera, dëgjoi dy të shtëna pushkësh njëërën pas tjetrës, që vinin, mesa iu duk asaj, nga një vend si gropë, prej ku kalonte rruga për në fshat, nja njëqind e pesëdhjetë hapa larg vendit ku ndodhej ajo. Menjëherë pas të shtënave, ajo pa një burrë që nxitonte duke u përkulur, në një shteg përmes vreshtave dhe drejtohej për në fshat. Ky njeri qëndroi një çast dhe ktheu kokën, po ngaqë ishte larg, gruaja Pietri nuk ia shquajti dot tiparet, veç kësaj ai mbante në gojë një fletë vreshti që i mbulonte pothuaj gjithë fytyrën. Ai i bëri shenjë me dorë një shoku, të cilin dëshmitarja nuk e pa, pastaj u zhduk përmes vreshtave.

Gruaja Pietri, si e lëshoi përdhe barrën që kishte në kurriz, u ngjiti përpjetë shtegut duke rendur dhe e gjeti kolonelin della Rebia të mbytur në gjak, të goditur me dy plumba, po ende të gjallë. Pranë tij kishte pushkën e vet të mbushur, si të kish qëndruar në mbrojtje kundër një njeriu që e sulmonte nga përpara, në kohën që një tjetër e godiste nga prapa. Ai ishte në grahamat e fundit dhe përpëlitej me shpirt ndër dhëmbë, po nuk mund të thoshte asnjë fjalë, gjë që mjekët e shpjeguan duke thënë se plumbat i kishin shpuar mushkërinë. Gjaku po e mbyste, i rridhte ngadalë dhe gulfa-gulfa të kuqe. Më kot gruaja Pietri ia ngriti pak kokën dhe i bëri disa pyetje. Ajo e shihte fare mirë që ai donte të fliste, po nuk i shkoqte dot fjalët. Si vuri re që ai kërkonte të fuste dorën në xhep, ajo i nxori që andej një portofol të vogël, të cilin ia hapi dhe ia mbajti përpara. I plagosuri mori lapsin që ishte brenda në portofol dhe u mundua të shkruante. Vërtet që dëshmitarja e pa të zhgarraviste me zor disa gërma, por meqë s'dinte të lexonte, nuk mund të kuptonte se ç'kishte shkruar. I rraskapitur nga kjo përpjekje, koloneli e lëshoi portofolin në dorën e gruas Pietri, duke ia shtrënguar fort e duke e vështruar në mënyrë të çuditshme, si të donte t'i thoshte — këto janë fjalët e dëshmitares: "Është me rëndësi, ky është emri i atij që më vrau!"

Gruaja Pietri po ngjitej në fshat, kur takoi Kryetarin e Bashkisë z. Bariçini bashkë me të birin, Vinçentelon. Atëherë pothuajse ishte bërë natë. Ajo i tregoi gjithë sa kishte parë. Kryetari i Bashkisë mori portofolin dhe rendi në bashki të vinte brezin zyrtar dhe të thërriste sekretarin e tij dhe xhandarmërinë. Si mbeti vetëm me të riun Vinçentelo, Madëlenë Pietri i propozoi atij që t'i shkonin në ndihmë kolonelit, se mund ta gjenin ende me shpirt; po Vinçenteloja iu përgjigj se, po t'i afrohej një njeriu që kish qenë armik i tërbuar i familjes së tij, me siguri që do ta akuzonin si vrasës të tij. Nuk shkoi shumë dhe Kryetari i Bashkisë erdhi, e gjeti kolonelin të vdekur, urdhëroi të ngrihej kufoma e tij dhe të mbahej një procesverbal.

Me gjithë turbullimin e tij të natyrshëm, në këtë rast z. Bariçini s'kishte harruar të vuloste me dyllë e të kyçte në arkë portofolin e kolonelit dhe të bënte të gjitha hetimet e mundshme, po asnjë nga kërkimet e tij nuk përfundoi me ndonjë zbulim të rëndësishëm. Kur erdhi gjykatësi hetues, u hap portofoli dhe në një faqe të njollosur me gjak, panë disa gërma të shkrojtura nga një dorë e rraskapitur, po që lexoheshin mirë prapëseprapë. Ai kishte shkrojtur atje: Agosti... dhe gjykatësi nuk dyshoi aspak që koloneli donte të thoshte se vrasësi i tij ishte Agostini. Megjithatë Kolomba della Rebia, që u thirr nga gjykatësi, kërkoi ta shihte mirë portofolin. Si e shfletoi një copë herë, ajo zgjati dorën drejt Kryetarit të Bashkisë dhe thirri: Ky është vrasësi! Atëherë, me një saktësi dhe një qartësi të çuditshme, përmes tërë asaj dhimbjeje shpirtërore që e kish pushtuar, ajo kallëzoi se i ati, kur kishte marrë para disa ditësh një letër nga i biri, e kishte djegur, por përpara se ta digjte, kishte shkruar me laps në portofolin e tij, drejtirnin e Orsos, i cili kish këmbyer garnizon ato ditë. Mirëpo ajo adresë nuk ishte më në portofol dhe Kolomba përfundonte se Kryetari i Bashkisë e kish grisur fletën ku ishte shkruar, sepse kishte qenë pikërisht ajo mbi të cilën i ati kishte shkruar emrin e vrasësit dhe këtë emër, sipas thënieve të Kolombas, Kryetari Bashkisë e paskësh zëvendësuar me emrin e Agostinit. Gjykatësi hetues pa se me të vërtetë fletores së portofolit në të cilën ishte shkruar emri, i mungonte një fletë, po sakaq ai vuri re se edhe fletorkave të tjera që ishin në portofol u mungonin fletë dhe dëshmitarët thanë se koloneli e kishte bërë zakon të griste kështu fletë nga portofoli i tij, për të ndezur cigaren. Pra, s'kishte asgjë më të natyrshme, që ta kishte grisur pa e vënë re adresën që kishte kopjuar. Përveç kësaj, u vërtetua se Kryetari i Bashkisë, si e mori portofolin nga gruaja Pietri, s'do të kish mundur të lexonte për shkak të errësirës; u provua se ai nuk ishte ndalur asnjë çast përpara se të hynte në bashki, ku e kishte shoqëruar skuadër komandanti i xhandarmërisë dhe e kishte

parë të ndizte një llambë, ta vinte portofolin në një zarf dhe ta vuloste me dyllë në sytë e tij.

Kur skuadërkomandanti mbaroi deponimin e tij, Kolomba, si e prishur mendsh, i ra më gjunjë dhe iu lut, për ç'kish më të shtrenjtë, të thoshte nëse nuk e kishte lënë vetëm ndonjë çast Kryetarin e Bashkisë. Skuadërkomandanti, si ngurroi pak, i prekur mesa dukej nga ekzaltimi i vajzës së re, pohoi se pat shkuar të kërkonte në dhomën tjetër një fletë letër, megjithëse nuk kishte ndenjur atje asnjë minutë, dhe Kryetari i Bashkisë i pat folur vazhdimisht, ndërsa ai, qorrazi, kërkonte në një sirtar qorrazi fletën e letrës. Veç kësaj, ai dëshmonte se, kur u kthye, portofoli i gjakosur ishte në të njëjtin vend mbi tryezën ku e pat hedhur Kryetari i Bashkisë, kur kishte hyrë në dhomë.

Z.Bariçini deponoi me gjakftohtësinë më të madhe. Ai thoshte se po e falte zonjushen della Rebia, që ishte rrëmbyer dhe se donte me gjithë qejf, që të përligjej. Ai provoi se kishte ndenjur gjithë atë pasdite në fshat, se Vinçenteloja, i biri, ishte bashkë me të përpara bashkisë në kohën që qe kryer krimi dhe së fundi, se djali i tij Orlanduçio, që ishte me ethe atë ditë, nuk kishte lëvizur nga dysheku. Ai tregoi të gjitha pushkët që kishte në shtëpi dhe u pa se asnjëra nuk ishte zbrazur rishmë. Dhe shtoi se, përse i përket portofolit, e kishte kuptuar menjëherë rëndësinë e tij, ndaj e kishte vulosur me dyllë dhe ia kishte dorëzuar ndihmësit të tij, duke parashikuar se mund të dyshohej për shkak të hasmërisë së tij me kolonelin. Më në fund, ai përmendi se Agostini kishte kërcënuar se do ta vriste atë që kishte shkruar një letër në emër të tij dhe ua mbushi mendjen të tjerëve se ai faqezi, duke dyshuar për kolonelin, e kishte vrarë. Në zakonet e banditëve, nuk ishte e pashembullt një hakmarrje e tillë për një shkak të njëlllojtë.

Pesë ditë pas vrasjes së kolonelit della Rebia, Agostini, i rrethuar në befasi nga një kompani ndjekësish, q vra duke luftuar me tërbim. Atij i gjetën me vete një letër nga Kolomba, me anën e së cilës

ajo i lutej të thoshte nëse ishte apo jo fajtor për vrasjen që i ngarkonin. Meqë banditi nuk i qe përgjigjur fare, u nxor si përfundim se ai s'kish patur kurajën t'i thoshte një vajze se i kishte vrarë të atin. Megjithatë, njerëzit që pretendonin se njihnin mirë karakterin e Agostinit, thoshin me zë të ulët, se ai do ishte mburrur sikur ta kishte vrarë kolonelin. Një bandit tjetër, që njihej me emrin Brandolaçio, i dorëzoi Kolombës një deklaratë, me anën e së cilës dëshmonte, duke u betuar me nderin e tij se shoku i vet ishte i pafajshëm, por e vetmja provë që nxirrte ai, ishte se Agostini nuk i kishte thënë kurrë që dyshonte për kolonelin.

Si përfundim, Bariçinët nuk u shqetësuan, gjykatësi bëri njënjë lavdërimë Kryetarit të Bashkisë dhe ky i fundit e kurorëzoi sjelljen e tij të bukur, duke hequr dorë nga, të gjitha pretendimet mbi vijën e ujit për të cilën ishte në gjyq me kolonelin della Rebia.

Kolomba improvizoi, sipas zakonit të vendit, një vome përpara kufomës së të atit, në prani të miqve të saj që kishin ardhur në shtëpi. Ajo shfreu në këtë të qarë me ligje tërë urrejtjen që kishte ndaj Bariçinëve dhe i akuzoi në mënyrë të prerë për vrasjen, duke i kërcënuar gjithashtu me hakmarrje nga ana e të vëllait. Ishte pikërisht kjo vome, e cila qe bërë shumë populllore, që po këndonte marinari përpara mis Lidias. Kur mësoi vrasjen e të atit, Orsoja, që ishte asokohe në veri të Francës, kërkoi leje, po nuk i dhanë. Në fillim nga letra e së motrës, ai besoi se fajtorët ishin Bariçinët, po pastaj mori kopjen e të gjitha akteve të hetuesisë, si dhe një letër të veçantë, që i dërgoi gjykatësi hetues, pothuajse e bindën se i vetmi fajtor ishte banditi Agostini. Kolomba i shkruante një herë në çdo tre muaj për t'i përsëritur dyshimet e saj, që ajo i quante prova. Padashur, këto akuza e bënë që t'i ziente gjaku i tij korsikan dhe, herë-herë, bashkohej edhe ai me paragjykimet e së motrës. Megjithatë, sa herë që i shkruante, ai i përsëriste se hamendjet e saj s'kishin asnjë bazë të shëndoshë dhe nuk meritonin që t'u zihej besë. Madje ai e ndalonte, po gjithmonë më kot,

që t'i shkruante herë tjetër për këtë punë. Kështu kaluan dy vjet, në mbarim të të cilëve ai u nxor në lirim, dhe atëherë mendoi të shkonte të shihte vendin e tij, jo për t'u hakmarrë kundër njerëzve që besonte të pafajshëm, por vetëm e vetëm që të martonte të motrën dhe të shiste ato pak prona që kishte, në qoftë se do të kishin aq vlerë sa t'i lejonin të rronte në kontinent.

KAPITULLI VII

Ose ngaqë ardhja e së motrës i kujtoi Orsos edhe më fort shtëpinë prindërore, ose ngaqë vuante pak shpirtërisht përpara miqve të tij të qytetëruar, për shkak të veshjes dhe të sjelljeve të egra të Kolombas, ai njoftoi që të nesërmen planin e tij për të ikur nga Azhaksio dhe për t'u kthyer në Pietranera. Po ndërkaq, ai i mori premtimin kolonelit se do të vinte të vizitonte kullën e tij modeste kur të shkonte për në Bastia dhe ai nga ana e tij, merrte përsipër që ta kënaqte me gjuetinë e drenushave, të fazanëve, të derrave të egër e të tjera.

Një ditë para se të nisej, në vend që të shkonte për gjah, Orsoja propozoi të bënin një shëtitje buzë gjirit. Duke dhënë krahun mis Lidias, ai mund të bisedonte fare lirisht, pasi Kolomba kishte mbetur në qytet për të blerë disa gjëra dhe koloneli kishte shkuar të gjuante pulëbardha dhe garguj, duke i çuditur pa masë ata që kalonin andej, pasi nuk e kuptonin sesi mund të harxhohej baruti për një gjah të tillë.

Ata kishin marrë rrugën që të shpinte në kishën e grekëve, prej ku shikoje pamjen më të bukur të gjirit, po ata nuk e kishin fare mendjen aty.

- Mis Lidia, - tha Orsoja pas një heshtjeje aq të gjatë, saqë kish nisur ta shqetësonte, sinqerisht, ç'mendoni ju për motrën time?

- Më pëlqen shumë, — u përgjigj mis Lidia.

- Më shumë se ju, - shtoi ajo duke buzëqeshur, sepse është me të vërtetë korsikane, kurse ju jeni një njeri i egër tepër i qytetëruar.

- Tepër i qytetëruar! E pra! Pa dashur, më duket se jam bërë përsëri i egër, qëkurse kam shkelur në këtë ishull. Njëmijë mendime të llahtarshme po më mendojnë e me turbullojnë dhe kisha nevojë të bisedoja pak me ju përpara se të futesha në thellësitë e shkretëtirës sime.

- Duhet të keni kurajë, zotëri, shikoni sesi i është nënshtruar fatit motra juaj. Ajo u jep shembullin.

- Ah! Mos u gaboni nga ai mendim. Mos besoni në nënshtrimin e saj. Ajo ende nuk më ka thënë asnjë fjalë, po në secilën nga vështirësitë e saj unë kam lexuar atë që ajo pret prej meje.

- E çfarë pret nga ju?

- Oh! Asgjë... Vetëm që të provoj nëse pushka e zotit, atit tuaj, është po aq e mirë për njeriun sa dhe për thëllëzën.

- Çfarë mendje! E si mund t'ju shkojë nëpër mend një gjë e tillë! Kurse vetë thatë se ajo ende nuk ju ka thënë asgjë. Po është e tmerrshme ta bëni ju këtë.

- Në qoftë se ajo nuk do të mendonte për hakmarrjen, do të më kishte folur që në fillim për atin tonë, po nuk më tha as gjysmë fjale. Do të kishte përmendur emrin e atyre që ajo i shikon... pa të drejtë, e di, si vrasësit e tij. E pra! Jo, as që bëri zë fare. Sepse, e dini, ne korsikanët jemi një racë dinake. Ime motër e kupton se nuk më ka plotësisht në dorë dhe nuk do që të më llahtarisë, se mund të iki prapë. Kur të më

ketë shpënë në buzë të greminës dhe të fillojnë e të më merren mendtë, do të më shtyjë të bie në humnerë.

Pastaj Orsoja i tregoi mis Nevilit disa hollësi për vdekjen e të atit dhe solli provat kryesore, që po mblidheshin për ta bindur atë se Agostini ishte vrasësi i të atit.

- Asgjë, - shtoi ai, s'ka mundur ta bindë Kolomban. Këtë e kam vënë re edhe në letrën që më dërgoi kohët e fundit. Ajo është betuar të hakmerret te Bariçinët dhe e shikoni, mis Nevil, sesa besim që kam tek ju... ndofta ata nuk do të rronin më, po të qe se, për shkak të një paragjykimi, që mund t'i falet sepse është rritur si një vajzë e egër, nuk do të formonte bindjen se kryerja e hakmarrjes më përket mua, si kryetar familjeje që jam dhe se këtë e kërkon nderi im.

- Ç'është e vërteta, zoti della Rebia, — tha mis Nevili, - ju po e fyei motrën tuaj.

- Jo, ju e thatë vetë.. ajo është korsikane... mendon ashtu si mendojnë gjithë bashkatdhetarët e saj. A e dini pse isha aq i trishtuar dje?

Jo, nuk e di, po ka ca kohë që ju shoh shpesh të vrenjtur... keni genë më i dashur ditët e para që jemi njohur bashkë.

- Dje përkundrazi, isha më i çelur, më i gëzuar se zakonisht. ju pashë që u treguat aq e mirë, aq e mëshirshme ndaj sime motre!... Po kthehesha me barkë bashkë me kolonelin. E dini se ç'më tha një nga barkarët me atë zhargonin e tij të tmerrshëm: "Shumë gjah keni vrarë Ors'Anton, po Orlanduço Bariçinin do ta gjeni gjahtar më të madh se ju".

- E pra! Çfarë paska të tmerrshme në këto fjalë? Mos keni vallë aq pretendime sa të quheni gjahtar i zoti?

- Po, a nuk e kuptoni se ai faqezi, me ato fjalë, donte të thoshte se unë nuk do të kisha kurajën ta vrisja Orlanduçon?

- A e dini, zoti della Rebia, se po më shtini frikën? Duket se ajri i ishullit tuaj nuk përhap vetëm ethet, po të bën edhe të çmendur. Për fat të mirë, ne do të ikim shpejt së këtejmi.

- Jo, më parë se të keni vizituar Pietraneran. Këtë ia premtuat motrës sime.

- Po sikur të mos e mbanim këtë premtim, mos vallë do të kishim të bënim me ndonjë hakmarrje?

- Ju kujtohet se ç'na tregoi atë ditë zoti ati juaj për ata indianët që u kanosen të zotërve të shoqërisë me shpalljen e grevës së urisë, në qoftë se nuk u pranohen kërkesat e tyre? Domethënë se ju do ta linit veten të vdisnit urie? Nuk më besohet. Do të rrinit një ditë pa ngrënë dhe pastaj zonjushë Kolomba do t'ju sillte një bruçio aq të shijshëm, saqë do të hiqnit dorë nga plani juaj. Jeni me të vërtetë e pashpirt me këto të tallura, mis Nevil, ju duhej të më kursenit. Shikoni, unë jam vetëm këtu. Vetëm ju ju kisha, që të mos më linit të çmendesha, siç thoni ju, ishit engjëlli që më ruante dhe tani... - Tani, - tha mis Lidia me një zë serioz për të mbështetur këtë arsye që mund të lëkundet fare lehtë, - ju keni nderin tuaj prej burri dhe ushtaraku dhe, vijoi ajo, duke u kthyer që të këpuste një lule, në qoftë se kjo mund t'ju ndihmojë sadopak, kujtimin e engjëllit tuaj mbrojtës. Ah! - mis Nevil, sikur të mund të mendoja se ju po interesoheshit me të vërtetë... Dëgjoni zoti della Rebia, — tha Mis Nevil pak e mallëngjyer, - meqenëse jeni fëmijë, do të sillem me ju si me një fëmijë. Kur isha vajzë e vogël, nëna më dha një gjerdan të bukur që më pëlqente shumë, po ajo më tha: "Sa herë që ta vësh këtë gjerdan, kujtohu se ende nuk e di frëngjishten". Gjerdani e humbi pak vlerën e tij në sytë e mi. Ai qe bërë si një brengë për mua, po unë e mbaja dhe e mësova frëngjishten. E shikoni këtë unazë? Është një kacabun egjiptian i gjetur në një piramidë. Kjo figurë e çuditshme, që ju ndofta e merrni për një shishe, kjo do të thotë jetë njerëzore. Ka njerëz në vendin tim, të cilët do ta gjenin këtë hieroglif

fort të goditur. Kjo që vjen pas është një mburojë me një krah, që mban një heshtë; kjo do të thotë luftë, betejë. Pra, bashkimi i të dy gërmave formon atë parullën mjaft të bukur për mua: jeta është luftë. Mos pandehni se unë mund t'i përkthej hieroglifet fare lehtë; këtë ma ka shpjeguar një dijetar, emri i të cilit mbaron me us. Ja, po ju jap kacabunin tim. Kur t'ju vijë ndonjë mendim i keq korsikan, shikoni këtë kujtimin tim dhe thoni me vete: duhet të dal triumfues në luftën që po më shpallin pasionet e këqija. Po me të vërtetë që s'predikoj keq, ama.

Do t'ju kujtoj, mis Nevil dhe do të them me vete...

Thoni se keni një mikeshë, e cila do të pikëlluhej po të dëgjonte se ju kanë varur. Madje, kjo do t'ju qëndronte shumë rëndë zotërinjve kaporalë, stërgjyshërve tuaj.

Si tha këto fjalë, ajo, duke qeshur, e hoqi dorën nga krahui i Orsos dhe rendi tek i ati:

- Baba! - i tha ajo, - lëri rehat ata shpendë të gjorë dhe eja me ne të bëjmë poezi në guvën e Napolonit.

KAPITULLI VIII

Gjithmonë ka diçka solemne në një ndarje, qoftë edhe kur ndahemi për pak kohë. Orsoja duhej të shkonte bashkë me të motrën që në mëngjes herët dhe natën e kaluar i kishte lënë lamtumirën mis Lidias, se nuk shpresonte që ajo të bënte përjashtim në këtë rast dhe ta thyente zakonet e saj të përtacisë për hatër të tij. Përsëritjet e tyre patën qenë të flohta e hijerënda. Që prej bisedës që kishin bërë buzë detit, mis Lidia trembej se mos kish treguar ndaj Orsos një interesim ndofta tepër të gjallë dhe Orsoja nga ana e tij, vuante shpirtërisht nga të tallurat e saj dhe sidomos nga ai toni i saj mospërfillës. Një çast ai besoi se kish zbuluar në sjelljet e anglezes së re një ndjenjë dashurie në të lindur e sipër. Tani, i turbulluar nga ato të tallura, thoshte me vete se nuk ishte në sytë e saj veçse një i njohur e aq, që shpejt do të harrohej. Po në mëngjes, tek ishte ulur dhe po pinte kafënë me kolonelin, ai u çudit shumë kur pa mis Lidian që hyri bashkë me të motrën. Ajo ishte ngritur që më ora pesë dhe për një angleze, sidomos për mis Nevilin, kjo ishte një përpjekje aq e madhe nga ana e vajzës, sa që ai s'mund të mburrej.

- Më vjen keq që jeni shqetësuar që në mënges, - tha Orsoja. - Padyshim, ime motër do t'ju ketë zgjuar, me gjithë porositë që i bëra dhe keni shumë të drejtë të na shani. Ndoshta lusni që të më shihni të varur, apo jo?

- Jo, tha mis Lidia italisht me zë fare të ulët, patjetër që të mos e dëgjonte i ati. Po e pashë që ju mbeti qejfi dje nga ato shakatë e mia të padjallëzuara dhe nuk desha t'ju lija të shkonit me kujtime të këqija për shërbyesën tuaj. Ç'njerëz të tmerrshëm që jeni ju korsikanët! - Lamtumirë pra, shpresoj të shihemi prapë së shpejti.

Dhe ajo i zgjati dorën. Orsoja nuk diti si të përgjigjej dhe vetëm psherëtiu. Kolomba iu afrua atij, e shpuri pranë një dritareje të vogël dhe, duke i treguar diçka që e mbante nën sharpin e zi, i foli një çast me zë të ulët. Ime motër, i tha Orsoja Mis Nevilit, - dëshiron t'ju bëjë një dhuratë të çuditshme, zonjushë, por ne korsikanët, s'kemi ndonjë gjë të madhe ç'të japim... përveç dashurisë sonë... që koha nuk e fshin. Ime motër më tha se e keni vështruar me kërshtëri këtë shish. Ky është një antikë në familjen tonë. S'ka dyshim se dikur ai varej në brezin e ndonjërit prej atyre tetarëve, të cilëve ua di për nder që u bënë shkak të njihem me ju. Kolomba beson se është aq i çmuar, saqë më kërkon leje për t'ju falur, po unë s'di si të bëj, sepse kam frikë mos talleni me ne.

- Ky shish është i mrekullueshëm, - tha mis Lidia, po është një armë e familjes suaj; nuk mund ta pranoj.

- Nuk është shishi i tim eti, - thirri përnjëherë Kolomba. Atë ia ka dhënë mbreti Teodor²² gjyshit të nënës sime. Zonjusha do na e bëjë qejfin shumë sikur ta pranojë.

- Shikoni, mis Lidia, — tha Orsoja, mos e përbuzni shishin e një mbreti!

---

²² *Një baron aventurier ngriti Korsikën kundër Gjenovës dhe u shpall mbret me emrin Teodori I-rë nga mesi i shekullit XVIII.*

Për një amator, reliket e mbretit Teodor janë shumë më të çmuara se ato të monarkut më të fuqishëm. Tundimi ishte i fortë dhe mis Lidia e merrte me mend që tani se ç'efekt do bënte kjo armë e vendosur mbi një tryezë që llamburin nga lustra në apartamentin e saj të Sën-Xhems Pllejs.

- Po, moj e dashur zonzushë Kolomba, - tha ajo dhe mori shishin duke nguruar, si ai që dëshiron të pranojë dhe, duke i buzëqeshur Kolombas shumë përzemërsisht: - Nuk mundem... nuk do të guxoja t'ju lija të shkonit kështu e çarmatosur.

- Është im vëlla me mua, - tha Kolomba me një zë krenar, - dhe kemi pushkën e mirë që na fali babai juaj. Orso, e mbushe me fishekë?

Mis Nevili e mbajti shishin dhe Kolomba, për të larguar rrezikun që mund t'i gjente se u jepnin armë prerëse ose shpuese miqve, kërkoi që t'i paguanin një dhjetësh.

Më në fund u desh të nisen. Orsoja i shtrëngoi dorën edhe njëherë rnis Nevilit, Kolomba e puthi, pastaj shkoi e i dha buzët e saj si trëndafil kolonelit, i cili mbeti krejt i mahnitur nga mirësjellja korsikane. Nga dritarja e sallonit mis Lidia i pa vëlla e motër të hipnin në kalë. Sytë e Kolombas shkëlqenin nga një gëzim i djallëzuar, që ajo ende nuk e kishte vënë re. Kjo grua shtatmadhe dhe e fortë, fanatike për idetë e ndershmërisë barbare, me atë ballin e saj krenar, me buzët e lakuara nga një buzëqeshje tallëse, që po e shpinte këtë djalë të armatosur si në një ekspeditë ogurzezë, i solli ndërmend dyshimet e frikshme të Orsos dhe iu duk sikur ishte vetë djalli që po e çonte drejt vdekjes. Orsoja, që ia kishte shaluar kalit, ngriti kokën dhe e pa. Dhe ja ngaqë ai e mori me mend se ç'mendonte ajo, ja ngaqë donte t'i jepte një përsëritje të fundit, mori unazën egjiptiane, që e kishte varur në një kordon dhe e vuri në buzë. Mis Lidia u skuq në fytyrë dhe u largua nga dritarja, pastaj, si doli prapë pothuajse aty për aty, i pa të dy korsikanët që largoheshin me të shpejtë, me ata kuajt e tyre të vegjël, që ecnin

trokthi duke marrë përpjetë maleve. Gjysmë ore më vonë, koloneli me anën e dylbive të tij, ia tregoi atje tej buzë gjirit dhe ajo pa se Orsoja kthente shpesh kokën nga qyteti. Më në fund, ai u zhduk prapa drizave që janë zëvendësuar tani nga një fidanishte e bukur.

Mis Lidia, duke u shikuar në pasqyrë, e pa veten që ishte zbehur.

Vallë ç'mendon për mua ai djalë? - tha ajo. - Po unë ç'të mendoj për të? E pse të mendoj? Një njeri që e njoha udhës!... Ç'desha që erdha këtu në Korsikë?... Oh! Unë atë nuk e dashuroj aspak... Jo, jo, le që është dhe e pamundur. Po Kolomba... unë të bëhem kunata e një vajze që qan me ligje dhe që mban edhe një shish me vete! Dhe vuri re se po mbante në dorë shishin e mbretit Teodor, të cilin e flaku mbi komonë e saj të tualetit. Kolomba në Londër, duke vallëzuar në Almanack's... Çfarë luan²³, o Zot i Madh! Për t'ua treguar të tjerëve... domethënë se do bënte bujë, ndofta...ai më dashuron, jam e sigurt... është një hero romani, të cilit i ndërpreva karrierën plot aventura... Po a dëshironte me të vërtetë t'i merrte hakun të atit, sipas zakonit korsikan?... Ai ishte diçka midis një konradi dhe një djali elegant të modës... Unë e kam bërë atë tamam një dandy²⁴ dhe një dandy që ka një rrobaqepës korsikan!...

Ajo u hodh në krevatin e saj dhe deshi të flinte, po ishte e pamundur dhe nuk do t'i hyj punës që të vijoj monologun e saj, në të cilin tha me vete më shumë se njëqind herë se z. della Rebia s'kishte qenë, s'ishte dhe kurrë nuk do të ishte gjë për të.

---

²³ Në atë kohë, këtë emër ua ngjisnin në Angli njerëzve të modes që binin në sy nga diçka e jashtëzakonshme.

²⁴ Dandy – çapkën.

KAPITULLI IX

Ndërkaq, Orsoja po udhëtonte bashkë me të motrën. Lëvizja e shpejtë e kuajve të tyre në fillim nuk i la të flisnin më njëri-tjetrin, po atje ku udha vinte tepër e përpjetë dhe i detyronte të ecnin me hap të rregullt, ata këmbenin ca fialë për miqtë, nga të cilët sapo ishin ndarë. Kolomba fliste me entuziazëm për bukurinë e mis Nevilit, për flokët e saj të verdhë, për sjelljet e saj të madhërishme. Pastaj ajo pyeste nëse koloneli ishte aq i pasur sa dukej, nëse zonjushë Lidia ishte vajzë e vetme.

- Duhet të jetë një rast i mirë, — thoshte ajo. - I ati, me sa duket, ushqen një dashuri të madhe për ju...

Dhe meqë Orsoja nuk thoshte asnjë fjalë, ajo vijonte: dikur familja jonë ka qenë e pasur; ajo edhe sot është nga më të nderuarat e ishullit. Të gjithë këta signori²⁵ janë të degjeneruar. S'ka më fisnikëri përveçse në familjet e tetarëve dhe ti e di, Orso, që je pasardhës i tetarëve të parë të ishullit. Ti e di që familja jonë është prej matanë maleve dhe vetërn luftërat civile na detyruan të hidheshim nga kjo anë. Po të isha në vendin tënd, Orso, nuk do ngurroja do t'ia kërkoja mis Nevilin për grua të atit... (Orsoja ngrinte supet). Me prikën e saj do të blija pyjet e Falsetta-s dhe vreshtat e poshtme të fshatit tonë, do të ndërtoja një shtëpi të bukur me gurë të gdhendur e do t'i hidhja edhe një

---

²⁵ *Quhen signori pasardhësit e zotërinjve feudalë të Korsikës. Midis familjeve të signori-ve dhe atyre të caporali-ve ka parur rivalitetet për fisnikëri.*

kat kullës së vjetër, ku Sambukuçioja ka vrarë kushedi sa Arapë në kohën e kontit Anri le bel Missere.²⁶

- Kolomba, ti je e marrë, - përgjigjej Orsoja, duke i rënë kalit që ecte trokthi.

- Ti je burrë, Ors' Anton' dhe, padyshim, e di më mirë se një grua ç'duhet të bësh. Po unë desha të dija se ç'do të mendonte vallë ai anglezi për krushqinë tonë. A ka tetarë në Angli?

Pas një copë udhe mjaft të gjatë, duke biseduar në mënyrë kaq familjare, vëlla e motër arritën në një fshat të vogël, afër Bokonjanos, ku qëndruan për të ngrënë darkën e për të kaluar natën në shtëpinë e një miku të familjes së tyre. Atje ata u pritën me atë mikpritjen korsikane, që mund ta çmojmë si duhet vetëm kur ta kemi njohur. Të nesërmen, i zoti i shtëpisë, që pat qenë kumbarë i zonjës della Rebia, i përcolli deri një legë larg banesës së tij.

- I shikoni këto korije e këto shkurre? - i tha ai Orsos në kohën që do të ndaheshin; - një njeri që do të bënte ndonjë fatkeqësi, mund të rronte atje i qetë dhjetë vjet, pa u diktuar nga xhandarët dhe spiunët. Këto korije venë gjer në pyllin e Vicanovas dhe, kur ke miq në Bokonjano ose në rrethe, nuk të mungon asgjë. Paskeni pushkë të bukur, kjo duhet të qëllojë larg. Krisht, o Shën Mëri! Çfarë kalibri! Me këtë jo vetëm derrat e egër, po ç'të duash mund të vrasësh.

Orsoja u përgjigj ftohtë se pushka e tij ishte angleze dhe e hidhte plumbin shumë larg. U përqaftuan dhe sikush vijoi udhën e tij. Udhëtarët tanë nuk i ndante veçse një distancë e vogël nga Pietranera, kur më të hyrë të një gryke që duhej të kapërcenin, takuan shtatë a tetë njerëz të armatosur me pushkë të gjata, ca ulur mbi gurë, ca shtrirë mbi bar dhe ca të tjerë më këmbë e që dukeshin sikur bënë roje. Kuajt e tyre kullosnin aty pranë. Kolomba i vështroi një çast me një dylbi të

²⁶ Filippini. *Lib.II- Konti Arripo del Missere vdiq aty nga viti 1000, thuhet se kur mbylli sytë ai, u dëgjua një zë në hapësirë që këndonte këto fjalë profetike.*

vogël, që e nxori nga njëri prej xhepave të mëdhenj të lëkurtë që mbajnë të gjithë korsikanët kur udhëtojnë.

- Këta janë njerëzit tanë! — thirri ajo tërë gëzim. - Pieruçioja e kreu mirë porosinë.

- Ç'njerëz? pyeti Orsoja.

- Barinjtë tanë, — u përgjigj ajo. Pardje mbrëma e nisa Pieruçion, me qëllim që t'i mblidhte këta trima për të të shoqëruar deri në shtëpi. S'ka hije të hysh në Pietranera i pashoqëruar, se duhet ta dish, Bariçinët të gjitha mund t'i bëjnë.

- Kolomba, - tha Orsoja me një zë të ashpër, - të isha lutur sa e sa herë të mos më flisje më për Bariçinët dhe as për dyshimet e tua pa baza. Unë, sigurisht, s'mund të bëhem aq qesharak sa të shkoj në shtëpinë time me tërë këta përtacë nga pas dhe më vjen shumë keq që i mblodhe pa më lajmëruar.

- Vëlla ti e ke harruar vendin tënd. Më kërkon mua të të ruaj, kur rrezikohesh nga pakujdesia. Unë duhej të bëja atë që bëra.

Në këtë çast, barinjtë që i panë, rendën te kuajt e tyre dhe zbritën trokthi t'u dilnin përpara. "Rroftë Ors'Antoni!"- thirri një plak i shëndoshë me mjekër të bardhë, mbështjellë me gjithë të nxehtit që bënte, me një gunë me kapuç që e kishte qimen më të gjatë se të dhive të tij. Është gjallë i ati, veçse më shtatmadh e më i fortë. Oh! Ç'pushkë e bukur. Do bisedojmë për këtë pushkë, Ors' Antoni.

- Rroftë Ors'Antoni! përsëritën në kor të gjithë barinjtë. - Ne e dinim mirë se ai patjetër do të vinte një ditë.

- Ah! Ors'Anton, - tha një djalë i shëndoshë me lëkurë në ngjyrën e tjegullave, - sa do të gëzohej ati juaj sikur të ishte këtu e t'ju priste. I dashuri ynë! Sot do e kishit parë, po të kishte dashur të më besonte, po të më kishte lënë mua t'ia rregulloja qejfin Xhiudices... Eh! I uruari, ndjesë pastë. Nuk më besoi, tani ai e di mirë që kisha të drejtë.

- S'prish punë, - përsëriti plaku. Xhiudiceja do t'i hajë të tëra, edhe po të presë. Rroftë Ors'Antoni! Dhe nja dymbëdhjetë të shtëna pushkësh e shoqëruan këtë brohoritje.

Orsoja, helm e pikë në mes të atij grupi njerëzish me kuaj që flisnin të gjithë së bashku e nguceshin që t'i jepnin dorën, ndenji një copë herë pa mundur të dëgjohet nga të tjerët. Më në fund, dukc marrë atë pamjen që kishte në krye të togës së tij, kur u jepte ushtarëve ndëshkimet dhe u caktonte ditët e arrestit në kazermë, thirri:

- Miq të mi, ju faleminderit për dashurinë që tregoni ndaj meje, si dhe për atë që ushqenit ndaj tim eti, po unë jam i mendjes, që asnjëri të mos më japë këshilla. E di vetë se ç'duhet të bëj.

- Ka të drejtë, ka të drejtë! - thirrën barinjtë. Vetëm ta dini që ne këtu na keni.

- Po, e di që ju kam, po s'kam nevojë për asnjë tani dhe asnjë rrezik nuk i kanoset shtëpisë sime. Bëni prapaktheu dhe shkoni te dhitë tuaja! Unë e di udhën e Pietraneras dhe nuk më duhen udhërrëfyes.

- Hiç mos u trembni, Ors'Antoni! — tha plaku, - atyre nuk ua mban të dalin sot Kur vjen maçoku, miu futet në vrinë.

- Maçok je vetë, o plakush mjekërbardhë! - tha Orsoja. Si ta thonë emrin?

- Si nuk më njihni, Ors'Anton, mua që ju kam marrë kushedi sa herë në vithe të mushkës sime që kafshon? Nuk e njihni Polo Grifon? Atë njeriun e mirë që është lidhur trup e shpirt me della Rebiat? Thoni vetëm një fjalë, dhe kur të flasë pushka juaj e rëndë, ky dyfeku plak, plak si i zoti, nuk do të heshtë. Kini besim tek unë, Ors'Antoni!

- Mirë, mirë, po ikni more, gjetshi belanë! Shkoni këtej dhe lërnani të vazhdojmë udhën!

Barinjtë u larguan më në fund, duke u drejtuar me revan për në fshat, po kohë më kohë, ata ndaleshin në të gjithë sopet e lartë të udhës, si të donin të siguroheshin se mos kishte ndonjë pusi të fshehur dhe

gjithnjë rrinin mjaft afër Orsos dhe së motrës, që të ishin në gjendje t'u shkonin në ndihmë, po ta kërkonte puna. Dhe plaku Polo Grifo u thoshte shokëve të tij:

- E kuptoj! E Kuptoj! Ai nuk thotë se ç'do të bëjë, po e bën. Gjallë i ati është. Mirë! Thuaj se nuk i ke inat asnjëri. Do t'i kesh bërë ndonjë lutje shën Negas²⁷. Bravo! Unë s'do jepja asnjë'fishek për lëkurën e Kryetarit të Bashkisë. Pa u mbushur muaji, atë s'do ta bëjmë dot kacek.

Kështu, me këtë grup zbuluesish përpara, pasardhësi i della Rebiave hyri në fshatin e tij dhe shkoi në kullën e lashtë të kaporalëve, stërgjyshërve të tij. Rebianistët që kishin mbetur pa kryetar prej shumë kohësh, kishin dalë të gjithë që ta prisnin dhe banorët e fshatit që mbanin asnjësinë, ishin të gjithë te pragu i portave të tyre që ta shihnin kur të shkonte. Bariçinistët rrinin brenda në shtëpi dhe vështronin nga të çarat e kanateve të dritareve.

Fshati Pietranera është ndërtuar në mënyrë shumë të çrregullt, si gjithë fshatrat e Korsikës, sepse, që të shohësh një rrugë, duhet të vesh në Karxheze, që është ndërtuar nga z.dë Marbëf²⁸. Shtëpitë, të përhapura andej-këtej dhe pa as më të voglën renditje, zënë majën e një pllaje të vogël, ose me mirë të një faqeje mali. Aty nga mesi i fshatit ngrihet një lis i madh i blertë dhe pranë tij një postaf prej graniti, ku, një qyng druri, sjell ujët e një burimi të afërt. Kjo vepër me dobi publike u ndërtua me shpenzimet që bënë bashkarisht Rebia dhe Bariçinët, po do të gaboheshit fort, në qoftë se do të kërkonit aty një shenjë të harmonisë së lashtë të të dy familjeve. Përkundrazi, ajo është vepër e xhelozisë së

---

²⁷ Kjo shenjëtoje nuk figuron në kalendar. T'i premtosh diçka Shën Negas, do të thotë të mohosh gjithçka me qëllim.

²⁸ Markezi de Marbëf, i dërguar në Korsikë për të përkrahur aleatët tanë (francezë) gjenoveze kundër korsikanëve të kryengritur vendosi në Karxheze një koloni greke, të cilën e ndërtoi krejtësisht. Më vonë, kur Korsika iu dha Francës, ai luftoi kundër Paolit dhe ndihmoi që të vendosej qetësia në vend. Me rekomandimin e tij u pranua Napolon Bonaparti në shkollën ushtarake të Brienës.

tyre. Dikur, meqë koloneli dena Rebia pat dërguar në këshillin bashkiak të komunës së tij një shumë të vogël të hollash për të ndihmuar në ndërtimin e një çezme, edhe avokati Bariçini nxitoi të jepte një ndihmë të njëllajtë dhe, pikërisht kësaj ndeshjeje apo konkursi bujarie, ia detyron ujët e saj Pietranera. Rreth e qark lisit të blertë dhe çezmës është një vend i hapur që quhet shesh dhe ku mblidhen në mbrëmje të papunët. Nganjëherë atje lozin bixhoz dhe një herë në vit, në karnavalet, heqin valle. Nga të dy anët, nga kreu dhe fundi i sheshit, ngrihen ndërtesa që janë më të larta se të gjera, të ndërtuara prej graniti dhe rreshpe. Këto janë kullat armike të della Rebiave dhe Bariçinëve. Arkitektura e tyre është e njëllajtë; janë të larta sa njëra dhe tjetra dhe duket që rivaliteti i këtyre dy familjeve është ruajtur gjithmonë, kështuqë fati s'ka mundur të vendosë midis tyre.

Ndoshta është e udhës të shpjegojmë se ç'duhet të kuptojmë me fialën kullë. Është një ndërtesë në formë katrore, afro dyzet këmbë e lartë, që, në një vend tjetër, do ta quanin thjesht fole pëllumbash. Porta e ngushtë është tetë këmbë lart nga toka dhe, për t'u ngjitur atje, ka një shkallë fort të pjerrët. Përmbi portë është një dritare me një lloj ballkoni të shpuar nga poshtë, si ato ballkonët e kështjellave të qëmoçme, që të jep dorë pa u rrezikuar të qëllosh në vend çdo vizitor të padëshiruar. Midis dritares dhe portës do të shohësh dy emblema të gdhendura në mënyrë trashanike. Njëra kishte dikur kryqin e Gjenovës. Po ashtu e prishur siç është sot nga të goditurat, vetëm studiuesit e antikave mund të kuptojnë ç'ka qenë. Në emblemën tjetër janë gdhendur armët e familjes së cilës i përket kulla. Shtoni, për të plotësuar dekorin, disa shenja plumbash mbi emblemat dhe anët e dritares dhe mund të formoni një ide për kullat e Mesjetës në Korsikë. Harrova të thosha se ndërtesat e banimit janë puq me kullën dhe shpesh lidhen me të me anën e një komunikimi të brendshëm.

Kulla dhe shtëpia e della Rebiave zënë anën veriore të sheshit të Pietraneras, kulla dhe shtëpia e Bariçinëve, anën jugore. Që nga kulla veriore deri te çezma, është sinori i della Rebiave, ai i Bariçinëve është nga ana tjetër. Qëkurse u varros gruaja e kolonelit, kurrë nuk është parë të dalë një anëtar i njërës prej këtyre dy familjeve në një anë tjetër të sheshit, përveç asaj që i ka qenë caktuar prej një farë marrëveshjeje të heshtur. Që t'i binte më shkurt, Orsoja u mat të kalonte përpara shtëpisë së Kryetarit të Bashkisë, po e motra e paralajrnëroi dhe e këshilloi të merrte një rrugicë që do të nxirrte në shtëpi të tyre pa kaluar nga sheshi.

- E pse të lodherni? - tha Orsoja a nuk është i të gjithëve sheshi? Dhe i ra kalit.

- Zemërtrim! — tha me zë të ulët Kolomba... do të ta marrim gjakun, baba!

- Kur arriti te sheshi, Kolomba i doli përpara të vëllait duke ndenjtur kështu përballë shtëpisë së Bariçinëve dhe s'i hiqte sytë nga dritaret e hasmëve të saj. Ajo vuri re se s'kishte shumë kohë që ato ishin puthitur e siguruar mirë dhe se ishin në formë frëngjish, të hapura në dërrasa të trasha, me të cilat mbyllin pjesën e poshtme të dritares. Kështu sigurohen njerëzit, kur i tremben ndonjë sulmi dhe kanë mundësi të shtien kundër sulmuesve, duke qenë vetë të mbrojtur nga dërrasat e trasha.

- Frikacakët! - tha Kolomba. Shiko vëlla, ata filluan të mbrohen që tani, janë fshehur prapa barrikadave, po duan s'duan kanë për të dalë një ditë.

Prania e Orsos në anën jugore të sheshit bëri një përshtypje të madhe në Pietranera dhe u quajt si një provë kurajoje që mund ta quaje edhe kokëkrisje. Për asnjësit e grumbulluar në mbrëmje rreth lisit të blertë, ajo u bë objekt i komenteve të pasosura.

- More pati fat, — thoshin ata, që s'kanë ardhur ende djemtë Bariçine, se ata s'janë aq të durueshëm sa avokati dhe ndoshta nuk do ta

kishin lënë fare hasmin të kalonte nëpër tokën e tyre, pa ia nxjerrë nëpër hundë mospërfilljen e tij.

- Mos i harroni këto që do t'ju them, komshi, shtoi një plak, që ishte orakulli i fshatit. Unë vura re fytyrën e Kolombas sot; ajo diç bluan me mendjen e saj. Më vjen era barut. Për pak kohë do të ketë mish me çmim të lirë në Petranera.

KAPITULLI X

I ndarë nga i ati qëkurse ishte ende fare i ri, Orsoja s'kishte patur kohë fare ta njihte. Ai pat ikur nga Pietranera që në moshën pesëmbëdhjetë vjeç, për të studiuar në Pizë dhe prej andej kishte hyrë në shkollën ushtarake, ndërsa Gilfuçioja shëtiste nëpër Evropë shqiponjat perandorake. Në kontinent, Orsoja e kishte parë nganjëherë më të rrallë të atin dhe vetëm më 1815-ën u ndodh në regjimentin që komandonte ai. Po koloneli, njeri i papërkulur në çështje disiplinore, sillej ndaj të birit, si dhe ndaj gjithë togerëve të tjerë të rinj, domethënë shumë ashpër. Orsoja kishte ruajtur prej tij dy lloj kujtimesh. I kujtohej në Pietranera, kur i besonte shpatën dhe e linte t'i hiqte fishekët pushkës së tij, pasi kthehej nga gjahu ose tek e ulte për të parën herë, si fëmijë që ishte, në tryezën e familjes. Pastaj e përfytyronte... kolonelin della Rebia kur e dërgonte në arrest për ndonjë marrëzi që kishte bërë, duke e quajtur gjithmonë vetëm toger della Rebia.

Toger della Rebia nuk jeni në vendin tuaj të betejës; tri ditë arrest! Gjuajtësit tuaj u ndodhën pesë metra larg rezervës; pesë ditë arrest! Jeni me kapë në kokë në ora dymbëdhjetë e pesë minuta; tetë ditë arrest!

Vetëm një herë, në Katër-Bra²⁹ ai pat thënë:

- Shumë mirë Orso, po ki mendjen! Po nuk ishin aspak këto kujtimet e fundit ato që i sillte ndërmend Pietranera. Pamja e vendeve që i pat njohur që fëmijë, orenditë që i shërbenin së ëmës, të cilën e pat dashur fort, i ngjallnin në shpirt një tok emocionesh të ëmbla e të dhimbshme, pastaj e ardhmja e errët që përgatitej për të, ai farë shqetësimi që po i shkaktonte e motra dhe, mbi të gjitha, mendimi që

---

²⁹ Fshat belgjian afër Vatërlosë, ku Nei korri mbi anglezët, më 15 qershor 1815, një sukses vendor.

mis Nevili do të vinte në shtëpinë e tij, që i dukej sot aq e vogël, aq e varfër, aq e papërshtatshme për një vajzë të mësuar me luks, përbuzja që ndoshta do t'i ngjallej asaj; të gjitha këto mendime ia trazonin mendjen dhe i pritëshin duar e këmbë.

U ul për të ngrënë darkën në një kolltuk të madh e të nxirë prej dru lisi, ku i ati kryesonte ngrëniet e familjes dhe buzëqeshi kur pa se Kolomba ngurronte të ulej në tryezë bashkë me të. Po ai ia diti për nder që ndenji ashtu e heshtur gjatë darkës dhe që pastaj u ngrit e shkoi shpejt për të fjetur, sepse e ndiente veten aq të mallëngjyer, saqë s'mund t'u bënte ballë sulmeve që ajo, padyshim, po i përgatiste; po Kolomba nuk i binte më qafë të vëllait dhe donte t'i linte kohë që ta gjente vetë se ç'duhej të bënte. Me kokën pështetur te dora, ai ndenji një copë herë të madhe pa lëvizur, duke sjellë ndërmend çastet që kishte jetuar këto pesëmbëdhjetë ditët e fundit. Ai ndiente një llahtar, kur shikonte se njerëzit prisnin sesi do të sillej ai ndaj Bariçinëve. Tani e kuptonte se ai po fillonte ta quante mendimin e Pietraneras si mendim të të gjithë shoqërisë. Duhej të kakmerrej, se përndryshe, do ta quanin burracak. Po kundër kujt të hakmerrej? Nuk mund të besonte që Bariçinët ishin fajtorë për vrasjen. Në të vërtetë, ata ishin armiq të familjes së tij, po, që t'ua ngarkonte atyre vrasjen, duhej të shkonte pas paragjykimeve trashanike të fshatarëve. Nganjëherë e vështronte dhuratën, që i kish dhënë si kujtim mis Nevili dhe përsërite me zë të ulët fjalën e urtë: "Jeta është luftë". Më në fund, tha me vete, me një ton të sigurt: "Unë do të dal triumfues nga kjo luftë!" Me këtë mendim të mirë, u ngrit dhe, kur po bëhej gati të ngjitej në dhomën e tij, me llambë në dorë, trokiti porta. Nuk ishte aspak koha për të pritur ndonjë vizitë. Kolomba doli sakaq, duke patur nga pas gruan që u shërbente.

- S'është gjë, jo, — tha ajo duke rendur te porta.

Megjithatë, përpara se ta hapte, ajo pyeti se kush ishte, një zë i ëmbël iu përgjigj:

- Jam unë.

Sakaq ngritën Hozin e drunjtë që i qe hedhur portës nga brenda mes për mes dhe Kolomba u duk përsëri në dhomën e bukës me një vajzë të vogël nja dhjetë vjeçe, këmbëzbathur, veshur me zhele, kokën mbuluar me një shami të keqe, poshtë së cilës dilnin tufa të gjata flokësh korb të zeza. Fëmija qe e dobët, e zbehtë, me lëkurën të pjekur në diell, po në sytë e saj shkëlqente flaka e zgjuarsisë. Me të parë Orson, ajo u ndal e ndrojtur dhe bëri një përulje fshatçe, pastaj i foli me zë të ulët Kolombas dhe i vuri në duar një fazan të vrarë rishmë.

- Të faleminderit Shili, - tha Kolomba. - Falënderoj tët ungj nga ana jonë! Si është, mirë?

- Shumë mirë, zonjushe, gati t'ju shërbejë. Nuk munda të vij më shpejt, se ai u vonua shumë. Ndenja tri orë në pyll duke e pritur.

- Dhe s'ke ngrënë darkë?

- Bah! Jo, zonjushe, s'pata kohë.

- Tani të japim ne të hash. Po yt ungj ka bukë?

- Pak, zonjushe, po atij i mungon sidomos baruti. Tani dolën gështenjat, vetëm barut i duhet.

- Do të të jap për të një bukë dhe barut. Thuaji ta kursejë, se është i shtrenjtë.

- Kolomba, — tha Orsoja duke i folur frëngjisht, kujt i jep kështu lëmoshë?

- Një banditi të varfër prej këtij fshati, u përgjigj Kolomba po në atë gjuhë. Kjo vogëlushja është e mbesa.

- Më duket se dhuratat e tua mund t'i jepje gjetkë më mirë. Pse t'i dërgosh barut një maskarai që do ta përdorë për të kryer krime? Po të mos kishin këtë përkrahjen e mallkuar, që me sa duket, këtu nuk ua kursen asnjëri, banditët do ishin zhdukur prej kohësh nga Korsika.

- Njerëzit më të ligj të vendit tonë nuk janë ata të maleve.

- Bukë, jepu po të duash, atë s'duhet t'ia kursesh asnjëri, po nuk më duket e udhës që t'u japim municione.

- Vëlla, - tha Kolomba me një ton serioz, ti je zot këtu dhe çdo gjë në këtë shtëpi është e jotja, po ja ku po të lajmëroj: do t'i jepja shapin tim kësaj vajze të vogël, që ta shiste dhe nuk do t'ia kurseja barutin një banditi. Të mos i japësh barut! Po është njësoj sikur t'ua dorëzosh xhandarëve. Çfarë mbrojtje ka ai kundër tyre përveç plumbave të tij?

Ndërkaq vajza e vogël po llupte me uri të madhe një copë bukë dhe vështronte me vëmendje herë Kolombën, herë të vëllamë, duke u munduar të kapte në sytë e tvre kuptimin e atyre që thoshin.

- E ç'ka bërë në fund të fundit banditi yt? Për çfarë krimi ka marrë malet?

- Brandolaçioja s'ka bërë asnjë krim! - thirri Kolomba. - Ai ka vrarë Xhiovan'Opicon, që i kishte vrarë të atin në kohën që ai pat qenë ushtar.

Orsoja ktheu kokën nga ana tjetër, mori Ilambën dhe, pa u përgjigjur, u ngjiti në dhomën e vetë. Atëherë Kolomba i dha barut e ushqime vajzës së vogël dhe e përcolli gjer te porta duke i përsëritur:

- Yt ungj t'i bëjë sytë katër për Orson, dëgjon?

Orson kushedi se kur e zuri gjumi natën, ndaj dhe u zgjua në një orë shumë të vonshme, të paktën për një korsikan. Me t'u ngritur, gjëja e parë që i doli përpara syve, qe shtëpia e hasmëve të tij dhe arkeret që kishin vendosur ata. Zbriti poshtë dhe kërkoi të motrën.

- Është në kuzhinë, po shkrin plumba - iu përgjigj, Saveria, shërbyesja.

Kështu që ai s'bënte dot asnjë hap pa ndjekur këmba-këmbës nga hija e luftës.

E gjeti Kolombën të ulur në një fron, duke patur përqark saj plumba të shkrirë rishrënë...

- Ç'djall po bën atje? - e pyeti i vëllai.

- Ti s'kishe fare plumba për pushkën e kolonelit, - u përgjigj ajo me zërin e saj të ëmbël; - gjeta një kallëp të atij kalibri dhe sot do të kesh njëzet e katër fishekë, o vëlla.

- S'kam nevojë për to, lavdi Zotit!

- Nuk duhet të kapesh në befasi, Ors'Anton. Ti e ke harruar vendin tënd dhe njerëzit që të rrethojnë.

- Edhe sikur t'i kisha harruar, ti do m'i kujtoje përnjëherë. Nuk më thua, mos erdhi këtu një arkë e madhe para ca ditësh?

- Po, vëlla. A do ta ngjit në dhomën tënde?

- Ti ta ngjitësh atë?! Po ti s'e ngre dot kurrë... s'ka ndonjë njeri këtu që ta barte?

- S'jam aq e dobët sa më pandeh, tha Kolomba, duke përveshur mëngët e duke nxjerrë një llërë të bardhë e topolake, që s'kishte të sharë, po që tregonte një fuqi të pazakontë.

- Hajde, Saveria, - i tha ajo shërbyeses, ndihmomë!

Ajo po e ngrinte vetë arkën e rëndë, kur, papritmas, rendi Orsoja ta ndihmonte.

- Në këtë sëndyq, e dashur Kolomba, tha ai, ka dicka për ty. Do të më falësh që po të bëj dhurata kaq të varfra, po qesja e nje togeri në lirim nuk është aq e pasur.

Duke folur, ai hapte sëndyqin dhe nxirrte që andej ca fustane, një shall dhe sende të tjera për një vajzë.

- Oh! Sa gjëra të bukura, — thirri Kolomba. - Do t'i mbyll sakaq me çelës, se kam frikë mos më prishen. Do t'i ruaj për martesën time, - shtoi ajo me një buzëqeshje të trishtë, - sepse tani jam e mërzitur. Dhe i puthi dorën të vëllait.

- Më duket si e tepërt, moj motër, ta mbash zinë një kohë kaq të gjatë. - Jam betuar, - tha Kolomba me një zë të vendosur. - Do ta prish zinë vetërn... dhe vështronte nga dritarja shtëpinë e Bariçinëve.

- Ditën që do martohesh? - tha Orsoja duke dashur ta shmangë fundin e fjalisë.

- Do të martohem, tha Kolomba, - vetëm me një njeri që do të ketë bërë tri gjëra... Dhe sodiste gjithnjë me një çehre të kobshme shtëpinë e hasmëve.

- Me këtë bukuri që ke ti, Kolomba, çuditëm sesi s'je martuar deri më sot. Hajde, thuamë kush të vjen rrotull? Le që unë do t'i dëgjoj patjetër serenatat. Duhet të jenë të bukura që t'i pëlqejnë një këngëtareje të famshme si ti.

- E kush do ta donte një jetime të varfër? Pastaj ai burrë që do të më zhveshë rrobat e zisë mua, duhet t'i bëjë të vishen në të zeza ato gratë që janë atje.

Kjo punë po bëhet një marrëzi, - tha me vete Orsoja. Po nuk u përgjigj fare që të mos e zgjaste më bisedën.

- Vëlla, tha Kolomba me një zë përkëdhelës, - edhe unë diç do të dhuroj. Rrobat që ke atje, janë tepër të bukura për këtë vend. Rendigota jote e hijshme do të bëhej copë e çikë brenda dy ditëve po ta mbaje në maki. Duhet ta ruash për kur të vijë mis Nevili.

Pastaj, si hapi një raft, nxori andej një kostum, komplet gjahtari.

- Të kam bërë një xhaketë kadife, ja dhe një kapuç nga ata që mbajnë djemtë tanë elegantë; e kam qëndisur për ty kohë më parë. Do t'i provosh?

Dhe i mbajti të vishte një xhaketë të gjerë prej kadifeje në ngjyrë të blertë që kishte në kurriz një xhep shumë të madh... I vuri në kokë një kapuç të zi prej kadifeje qëndisur me mëndafsh e rruaza në të njëjtën ngjyrë dhe që mbaronte me një farë xhufke.

- Ja gjerdani i atit tonë, - tha ajo, - shishi i tij është në xhepin e xhaketës sate. Po shkoj të të gjej koburen.

- Dukem si një brigand i vërtetë i Ambigy-Komikë, - thoshte Orsoja, duke u shikuar në një pasqyrë të vogël që ia mbante Saveria.

- Ja kështu dukeni shumë i hijshëm, Ors'Anton, - thoshte shërbyesja plakë, - edhe majucku³⁰ më i pashëm i Bokonjanos ose i Bastelikas nuk është më i bukur se ju.

Orsoja hëngri drekë me kostumin e ri dhe, gjatë ngrënies ai i tha së motrës se në sëndyqin e tij kishte ca libra, se mendonte të sillte disa edhe nga Franca e Italia dhe ta bënte atë të mësonte.

- Sepse është turp, Kolomba, - shtoi ai, - që një vajzë e rritur si ti, të mos dijë ende gjëra që, në kontinent, fëmijët i mësojnë që çiliminj.

- Ke të drejtë, vëlla, - thoshte Kolomba. - Unë e di vetë se ç'më mungon dhe s'kërkoj tjetër, veçse të mësoj, sidomos në qoftë se ti do të më japësh mësim.

Shkuan ca ditë pa e përmendur Kolomba emrin e Bariçinëve. Ajo përkujdesej edhe për gjërat më të vogla që i duheshin të vëllait dhe i fliste dendur për mis Nevilin. Orsoja e vinte të lexonte vepra franceze dhe italiane dhe çuditej herë me saktësinë dhe urtësinë e vërejtjeve të saj, herë me paditurinë e saj të madhe për gjërat më të rëndomta.

Një mëngjes, pasi kishin ngrënë bukë, Kolomba doli një copë herë përjashta dhe, në vend që të kthehej me një libër e me letër, erdhi me sharpin e zi në kokë. Kishte një pamje ende më hijerëndë se zakonisht.

- Vëlla, - tha ajo, - të lutem të vish të dalim bashkë!

- Për ku do të të shoqëroj? - tha Orsoja duke i dhënë krahun.

- S'kam nevojë për krahun tënd, vëlla, po merr pushkën dhe kutinë me fishekë. Burri s'duhet të dalë kurrë pa armët e tij.

- Ashtu qoftë! Duhet bërë sipas modës. Ku do të shkojmë?

Pa u përgjigjur, Kolomba shtrëngoi sharpin e zi në kokë, thirri qenin dhe doli bashkë me të vëllanë. Duke u larguar me hapa të mëdha nga fshati, ajo mori një udhë që vinte gropë dhe gjarpëronte përmes vreshtave. Pasi dërgoi përpara saj qenin, të cilit i bëri një shenjë që

³⁰ Kështu quhen ata që mbajnë kapuç me majë (ital. berretta pinsuta)

dukej se e njihte mirë, sepse sakaq nisi të rendte me zigzage, duke kaluar brenda vreshtave, herë nga një anë, herë në një tjetër, gjithnjë nga pesëdhjetë hapa larg së zonjës ose ndalej nganjëherë në mes të udhës që ta vështronte atë duke tundur bishtin. Dukej se po e kryente fare mirë detyrën e zbuluesit.

- Në qoftë se leh Mysketoja, vëlla, - tha Kolomba, - mbushe pushkën dhe mos luaj nga vendi! Nja gjysmë milje larg fshatit, pas shumë dredhave, Kolomba u ndal përnjëherë në një vend ku udha vinte me bërryl. Aty ngrihej një piramidë e vogël me degë e gjethe, ca të blerta, ca të thata, të ngritura nga pesë këmbë mbi tokë. Në kreshtën e saj shquhej maja e një kryqi të drunjtë, lyer me bojë të zezë. Në shumë krahina të Korsikës, sidomos në viset malore, një zakon tepër i lashtë dhe që ndoshta ka lidhje me paragjykimet e paganizmit, i detyron udhëtarët të hedhin një gur ose një degë peme te vendi ku është vrarë pabesisht një njeri. Vite e vite me radhë, për sa kohë që s'mbahet mend nga njerëzit, vdekja e tij tragjike, kjo dhuratë e çuditshme, grumbullohet atje ditë për ditë. Kjo quhet togu, pingu i aksh njeriu.

Kolomba qëndroi përpara këtij pingu me gjethe dhe, si shkuli një degë mare, e hodhi mbi togun me majë.

- Orso, - tha ajo, - këtu na është vrarë babai. Le të lutemi për shpirtin e tij, vëlla! Dhe ra më gjunjë. Orsoja bëri menjëherë si ajo. Në këtë çast kambana e fshatit ra përzishëm, se kish vdekur një njeri natën. Orsoja u shkreh në vaj. Pas një copë here, Kolomba u ngrit me sy të thatë, po me fytyrë të ndezur. Shpejt e shpejt bëri kryq me gishtin e madh, siç bënin zakonisht bashkëfshatarët e saj, sidomos kur betoheshin rëndë, pastaj, si tërhocii të vëllanë, mori përsëri udhën e fshatit. Hynë në shtëpi, ashtu të heshtur. Orsoja u ngjit në dhomën e tij. Mbas pak, pas tij u ngjit edhe Kolomba, duke mbajtur një arkëzë të vogël, të cilën e vendosi mbi tryezë. E hapi dhe nxori një k&nishë tërë njolla të mëdha gjaku.

- Kjo është këmisha e tyt eti, Orso.

- Dhe ia hodhi mbi gjunjë. Ja dhe plumbat që e kanë goditur. Dhe vuri mbi këmishë dy plumba të ndryshkur.

- Orso, vëlla! - thirri ajo duke iu hedhur në krahë e duke e shtrënguar fort. Orso! Do t'ia marrësh gjakun! Ajo e puthi si e xhindosur, puthi plumbat dhe kërnishën dhe doli nga dhoma, duke e lënë të vëllanë si të ngrirë te froni.

Orsoja ndenji një copë herë pa lëvizur, duke mos guxuar t'i largonte prej tij ato kujtime të llahtarshme. Më në fund, si bëri një përpjekje, i vuri në arkëzë dhe rendi në anën tjetër të dhomës e u hodh në krevatin e tij me kokën të kthyer nga muri e të kredhur në jastëk, si të donte t'i largohej shfaqjes së një hijeje. Fjalët e fundit të së motrës i buçisnin pa pushim në veshë dhe i dukej sikur dëgjonte një orakull fatal, të pashmangshëm që i kërkonte gjak dhe gjak të pafajshëm. Nuk do të përpiqem të përshkruaj ndijimet e djalit fatkeq, aq të pështjelluara, sa dhe ato që troshitin kokën e një të çmenduri. Ai ndenji një copë herë të madhe po në atë qëndrim, pa guxuar të kthente kokën. Më në fund, u ngrit, mbylli arkëzën dhe doli me rrëmbim nga shtëpia, duke rendur nëpër fushë e duke ecur përpara kuturu, pa ditur se ku shkonte.

Pak nga pak ajri i pastër e lehtësoi, u bë më i qetë dhe shqyrtoi me gjakftohtësi gjendjen e tij dhe mjetet për të shpëtuar prej saj. Ai nuk dyshonte aspak që Bariçinët të ishin vrasës, atë e dimë, po ai akuzonte se kishin shpikur letrën e bandit Agostinit dhe ajo letër (kështu besonte ai të paktën) kishte shkaktuar vdekjen e të atit. T'i padiste si falsifikatorë, e ndiente që kjo ishte e pamundur. Nganjëherë, në qoftë se paragjykimet ose instinktet e vendit të tij vinin e sulmonin, apo i tregonin se si të hakmerrej lehtë në kthesën e ndonjë shtegu, ai i largonte me neveri duke menduar shokët e tij të regjimentit, sallonet e Parisit e sidomos, mis Nevilin. Pastaj sillte nclër mend qortimet së motrës dhe ajo pak sedër korsikane cië kish mbetur në karakterin e tij, i

përligjite këto qortime dhe i bënte më therëse. Vetëm një shpresë i mbetej në këtë luftë midis ndërgjegjes dhe paragjykimeve të tij: t'ia fillonte me çfarëdolloj shkaku grindjes me një nga djemtë e avokatit dhe të bënte duel me të. Ta vriste me një plumb ose me një të rënë me shpatë, kjo përputhte idetë e tij korsikane me ato franceze. Si miratoi mënyrën për t'ia arritur qëllimit dhe pasi mendoi mirë e mirë se si do ta zbatonte, e ndjeu veten të lehtësuar nga një barrë e rëndë, ndërsa mendime të tjera më të ëmbla ndihmuan për ta qetësuar edhe më shumë tronditjen e tij të ethshme. Ciceroni, i dëshpëruar nga vdekja e Tullias, vajzës së tij, e harroi dhimbjen duke menduar të gjitha gjërat më të bukura që mund të thoshte me atë rast. Duke biseduar në këtë mënyrë për jetën dhe vdekjen, z. Shandi u ngushalua për vdekjen e të birit. Orsoja e ftohu gjakun duke menduar se do t'i bënte mis Nevilit një tablo të gjendjes së tij shpirtërore, tablo që do ta tërhiqte patjetër atë vajzë të bukur.

Po i afrohej fshatit, nga i cili qe larguar shumë pa e kuptuar, kur dëgjoji zërin e një vajze të vogël që këndonte, duke pandehur pa dyshim se ishte vetëm në një rrugicë buzë malit. Ishte ajo këngë e ngadalshme e monotone e vajtimit të përmortshëm dhe fëmija këndonte: "Për djalin, për djalin tim në dhe të largët, ruajeni kryqin dhe këmishën time të përgjakur..."

- Ç'këndon ashtu, moj vogëlushe? - tha Orsoja me një zë të inatosur, duke dalë përnjëherë.

- Juve, ju këndoj, Ors'Anton! - thirri fëmija pak si e trembur. Është një këngë e zonjushë Kolombas...

- Të ndaloj të këndosh! - tha Orsoja me një zë të tmerrshëm. Fëmija, duke kthyer kokën më të djathtë e rënë të mëngjër, dukej sikur po shikonte se nga ç'anë mund t'ia mbathte dhe, padyshim, që do të kish ikur po të mos kish një bohçe të madhe, që dukej aty mbi bar, te këmbët e saj dhe që duhej ta ruante me kujdes.

Orsos i erdhi turp që ishte rrëmbyer.

- Ç'ke atje, bija ime? — e pyeti ai me një zë sa më të ëmbël që mundi. Dhe, meqenëse Shilina ngurronte të përgjigjej, ai e hapi pak bohçen dhe pa se kishte brenda bukë dhe sende të tjera.

- Kujt ia çon këtë bukë, moj vogëlushe? - e pyeti ai.

- Ju e dini mirë, zotni, ungjit tim.

- Po ungji yt a nuk është bandit?

- Që t'ju shërbejë juve, Ors'Anton.

- Po të të gjenin xhandarët, do të të pyesnin ku vete...

- Do t'u thosha, — u përgjigj fëmija pa ngurruar, - se po u shpie bukën Lykuave që presin shkurret.

- Po sikur të të gjente ndonjë gjuetar i uritur, i cili do të donte të hante nga ushqimet e tua dhe të të merrte barut e fishekë?...

- Nuk do ia mbante. Do t'i thosha se janë për tim ungj.

- Vërtet, atij s'ia hanë dot drekën të tjerët... Të do shumë yt ungj, të do?

- Oh! Shumë Ors' Anton. Qëkurse më vdiq babai, ai kujdeset për familjen tonë, për nënën për mua dhe për motrën time të vogël. Përpara se të na sëmurej nëna, ai e rekomandonte në dyer pasaniksh që t'i jepnin punë. Kryetari i Bashkisë më jep nga një fustan vit për vit dhe prifti më flet për katekizmin e më mëson të lexoj, qëkurse u ka folur për mua im ungj. Po më e mira për ne është motra juaj.

Në këtë çast u duk te shtegu një qen. Vajza e vogël, si vuri dy gishta në gojë, lëshoi një fërshëllimë të mprehtë. Sakaq qeni shkoi pranë saj dhe e lëpiu, pastaj u fut vetëtimthi në pyll. Përnjëherë dy burra të veshur keq, po të armatosur mirë u dolën që prapa ca shkurreve disa hapa larg Orsos. Pandehje se kishin ardhur këmbadoras, si gjarpërinj përmes kaçubesh e marinash që mbulonin vendin.

- Oh! Ors'Anton, mirseardhët! - tha më i moshuari atyre dy burrave. Si? Nuk po më njihni?

- Jo, tha Orsoja, duke e vështruar në sy. Çudi, sesi e ndryshuakan njeriun mjekra dhe një kapuç me majë. Hajde pra, zoti toger, shikomëni mirë. Mos vallë i keni harruar ushtarët e vjetër të Vaterlosë? Nuk ju kujtohet fare Brando Saveli, që zbrazti mëse një pushkë pranë jush në atë ditë fatkeqe?

- Si! Ti je? - tha Orsoja. - Dhe dezertove më 1816!

- Ashtu vërtet, zoti toger. Besa, shërbimi ushtarak të mërzit, pastaj kisha dhe një hesap për të rregulluar në këtë vend. Ha! ha! Shili, ti je vajzë trime! Na jep shpejt të hamë, se na preu uria! Nuk mund ta merrni me mend, zoti toger, se ç'oreks që ka njeriu në maki. Kush na i dërgon këto? Zonjush Kolomba apo Kryetari i Bashkisë?

- Jo, ungj, mullixhesha; këto për ju dhe një mbulesë për nënën.

- Ç'kërkon ajo si shpërblim prej meje?

- Thotë se Lykuatë e saj, që mori për të lëruar arën, kërkojnë tani tridhjetepesë dhjetëshe dhe gështenjat, për shkak të etheve që janë hapur poshtë Pietraneras.

- Dembelët! Hajt pa të më shohin! - Urdhëroni të hamë, si në shtëpinë tuaj, zoti toger! Kemi ngrënë edhe më keq bashkë në kohën e bashkëfshatarit tonë të shkretë, që na e hoqën.

- Faleminderit shumë... - Edhe mua më kanë hequr.

- Po, e kam dëgjuar, po unë vë bast se nuk ju ka ardhur kaq keq. Për të ndrequr ca hesape që keni. Hajde, prift, i tha banditi shokut të tij, ulu në tryezë, të hamë! Zoti Orso ju prezantoj zotin prift, domethënë, nuk e di mirë nëse është prift apo jo, po për prift ka mësuar.

- Jam një student i gjorë në teologji, zotëri, - tha banditi i dytë, - të cilin nuk e lanë të plotësonte prirjet e tij. Ku ta dish? Mund të isha bërë papë, Brandolaçio.

- Për ç'arsye nuk mundi të përfitojë kisha nga dijet tuaja të ndritura?- pyeti Orsoja.

- Për hiçgjë, një hesap që kisha për të rregulluar, siç thotë miku im Brandolacioja, për shkak të një motrës sime që kish bërë marrëzira në kohën që unë s'u ngopesha dot librave në Universitetin e Pizës. M'u desh të kthehesha këtu, që ta meritoja. Mirëpo dhëndri, tepër i ngutur, na vdes nga ethet, tri ditë përpara se të arrija unë. Atëherë drejtohem, siç do të kishit bërë edhe ju, po të kishit qenë në këmbën time, vëllait të të ndjerit. Më thanë se ishte martuar. Si të bëja?

- Vërtet që pisk e keni patur. Çfarë bëtë?

- Këto të çojnë në të tilla ngatërresa, që vetëm pushka i zgjidh.

- Domethënë se...

- I dhashë një plumb kokës, tha ftohtë banditi.

Orsoja bëri një lëvizje neverie. Megjithatë, kërshëria, e ndofta dhe dëshira për ta vonuar çastin që duhej të kthehej në shtëpi të tij, e bënë të rrinte në vend dhe të vazhdonte bisedën me këta dy burra, që kishin secili të paktën nga një vrasje në ndërgjegjen e tyre. Ndërsa shoku i tij fliste, Brandolacioja i vuri përpara bukë dhe mish, mori dhe për vete të tij, pastaj i ndau një pjesë genit, të cilin e prezantoi te Orsoja me emrin Brusko, si të pajisur me instinktin e mrekullueshëm për ta njohur xhandarin në çfarëdo mënyre që të shndërrohet. Më në fund, preu një copë bukë dhe një fetë proshutë të papjekur, të cilën ia dha së mbesës.

- Ç'jetë e bukur është kjo e banditit! - thirri studenti në teologji si hëngri ca kafshata.

Ndofa do ta provoni një ditë, zoti della Rebia dhe do të shikoni se s'ka gjë më të ëmbël se të mos njohësh zot tjetër përveç kapriçios sate.

Gjer këtu banditi ishte shprehur në italisht; ai vijoi në gjuhën frënge:

- Korsika nuk është vend fort i këndshëm për një djalë të ri, kurse për një bandit, oh, ç'ndryshim! Gratë çmenden pas nesh. Ja,

kështu si më shihni, unë kam tri miksha në tri krahina të ndryshme. Kudo jam si në shtëpinë time. Madje, kam një që e ka të shoqin xhandar.

- Ju dini shumë gjuhë, zotëri, - tha Orsoja me një ton serioz.

- Në qoftë se flas frëngjisht, këtë e bëj ngaqë, siç e dini, *maxima debetur puen's reverentia*³¹. Brandolaçioja dhe unë, kemi menduar që vogëlushja të edukohet mirë dhe të shkojë drejt.

- Kur të mbushë të pesëmbëdhjetë vjetët, - tha ungji i Shilinas, - do ta martoj me ndonjë djalë të mirë. Bile që tani kam menduar për një vend.

- Ti do ta kërkosh dhëndrin? - pyeti Orsoja.

- Padyshim. A besoni se, po t'i them ndonjë pasaniku të vendit: "Unë, Brando Saveli, do të gëzohem shumë, në qoftë se djali juaj do të martohet me Mikelina Savelin", do ta bëjë veten që t'i heq veshët?

- Nuk do të ta këshilloja, - tha banditi tjetër. - Shoku e ka dorën pak të rëncië.

- Po të isha ndonjë maskara, - vijoi Brandolaçioja, - një faqezi, një falsifikator, s'kisha veçse të hapja thesin dhe florinjte do të derdheshin aty si lum.

- Mos ka ndonjë gjë që i tërheq në thesin tuaj?

- Asgjë, por, po t'i shkruaja ndonjë pasaniku, ashtu siç kanë bërë të tjerët: "Më duhen njëqind franga", ai do të ngutej të m'i dërgonte. Po unë jam njeri i ndershëm, zoti toger.

- A e dini, zoti della Rebia, - tha banditi, të cilin shoku i tij e quante prift, - a e dini se në këtë vend me zakone të thjeshta, ka, megjithatë ndonjë të pacipë që përfiton nga emri që kemi bërë ne me anën e kësaj (ai tregonte pushkën e tij), për t'i dërguar letra kërcënuese ndonjërit, gjoja si nga ana jonë.

---

³¹ Fëmijëve duhet t'u bëjmë nderin më të madh. Citati I Juvenalit (satira XIV, 47) është ndryshuar disi.

- E di, - tha Orsoja me rrëmbim. - Po çfarë letra kërcënuese? - Këtu e gjashtë muaj më parë, - vijoi banditi, - po shëtisja nga ana e Orecas, kur shoh të vijë drejt meje një fshatar, i cili hoqi që larg kapuçin dhe më tha: "Ah, zoti prift (kështu më thërresin gjithnjë), më falni, më jepni afat; ju lutem nuk munda të gjej veçse pesëdhjetë e pesë franga. Vërtet, besa-besën, kaq munda të mbledh. Unë, krejt i çuditur i them: - Ç'përrallis, mor kaqol, ç'janë ato pesëdhjetë e pesë franga? Dua të them gjashtëdhjetë e pesë, - më përgjigjet ai; - po sa për njëqind që më kërkoni, është e pamundur. - Si, mor teveqel, kush të ka kërkuar njëqind franga, - i them, - unë as që të njoh fare ty". Atëherë ai më dha një letër, ose më mirë të them një pusullë krejt të ndytë, me anën e së cilës e ftonin të linte njëqind franga në një vend që i caktonin, se përndryshe Xhiokanto Kastrikoni (është emri im) do t'i digjte shtëpinë dhe do t'i vriste lopët. Dhe kishin patur paturpësinë të falsifikonin nënshkrimin tim! Po u inatosa edhe më shumë, kur pashë se letra ishte shkruar në purishte dhe qe plot gabime ortografike... Unë të bëj gabime ortografike! Unë që merrja të gjitha çmimet e para në universitet! Filloj e i jap një shuplakë aq të fortë fshatarit, saqë erdhi dy herë rrotull. - Ah! Maskara, po më merr për hajdut, ë? - i them dhe i fut një shkelm të shëndoshë mu atje ku e dini vetë. Si u lehtësova pak, i thashë: "- Kur duhet t'i shpiesh këto të holla te vendi i caktuar? Sot. - Mirë. Shko shpjeri!" Vendi qe rrëzë një pishe dhe ishte treguar fare mirë. I shpie të hollat, i mbulon në dhe rrëzë pemës dhe vjen e më takon. Unë kisha zënë pusi aty pranë. Ndenja atje bashkë me të nja gjashtë orë, sa u bëra derr. Do kisha ndenjur edhe tri ditë, zoti della Rebia, po ta donte puna. Pas gjashtë orëve, na del një Bastiaco³², një fajdexhi i poshtër. Ai ulet të marrë të hollat, unë i tërheq këmbëzën pushkës dhe aq mirë e kisha shenjuar, sa që koka i ra mbi florinjte që po nxirrte nga dheu. - Tani, or

---

³² Malësorët korsikanë i urrejnë banorët e bastias dhe nuk i quajnë kurrë bastiez, por bastiaco, mbaresa açio përdoret zakonisht me kuptim përbuzës.

torollak, - i them fshatarit, - merri paratë e tua dhe mos të të gënjejë prapë mendja se Xhiokanto Kastrikoni mund të bëjë një poshtërsi të Fshatari i gjorë mblodhi, duke u dredhur, të gjashtëdhjetë e pesë frangat e tij, pa marrë mundimin t'u fshinte baltën. Më falënderoi. Unë i dhashë dhe një shkelm të mirë lamtumire dhe ai zuri një vrap që s'do ta ketë ndalur ende.

- Ah, o prift! - tha Brandolacioja, - ta kam zili atë të shtënë me pushkë. Kushedi sa do të kesh qeshur!

E kisha qëlluar Bastiaçon mu në tëmth, - vijoi banditi, - dhe kjo më kujtoi ato vargjet e Virgjilit:

Liquefacto tempora plumbo

*Diffidit, ac multa porrectum extendit areno*³³

Liquefacto! A besoni ju zoti Orso se mund të shkrihet plumbi nga shpejtësia e trajektores së tij në ajër? Ju që keni studiuar balistikën; a mund të më thoni nëse është gabim apo e vërtetë?

Orsos i pëlqente më shumë të kuvendonte për këtë çështje të fizikës, se sa të hahej me universitarin mbi moralitetin e veprimit të tij. Brandolacioja, të cilin nuk e zbaviti fare ky disertacion shkencor, e ndërpreu për t'i thënë se dielli ishte në të perënduar e sipër:

- Meqenëse nuk deshët të hanit drekë me ne, Ors'Antoni, - i tha ai, ju këshilloj të mos e bëni zonjushë Kolombën tuaj të presë shumë gjatë. Pastaj, nuk është aspak mirë të endesh rrugëve, pasi ka perënduar dielli. E pse dilni pa pushkë? Ka njerëz të ligj nga këto anë, keni mendjen, sot s'keni aspak përse të trembeni, Bariçinët kanë marrë prefektin në shtëpi të tyre. E takuan udhës dhe ai do të qëndrojë një ditë në Pietranera, përpara se të shkojë të vendosë në Korte gurin e parë, si i thonë... Një marrëzi! Do flejë sonte te Bariçinët, po nesër ata do jenë të lirë. Është Vinçetelloja, njeri shumë i lig, si dhe Orlanduçoja që

---

³³ *Plumbi i shkrirë i pëlçet tëmthin dhe e shtrin në një dallgë pluhuri (virgjil. Eneida.IX)*

s'mbetet aspak prapa tij Përpiguni gjeni veç e veç, sot njërin, nesër tjetrin, po hapni sytë, unë vetëm kaq di t'ju them.

- Faleminderit për këshillën, tha Orsoja, - po s'kemi asgjë për të zgjidhur bashkë. Gjersa të mos më kërkojnë ata, unë s'kam për t'u thënë gjë.

Banditi nxori gjuhën anash dhe e kërciti te fagja rre një mënyrë ironike, po nuk u përgjigj fare. Orsoja u ngrit të shkonte.

- Se mend harrova, — tha Brandolaçioja, nuk ju falënderova për barutin, më erdhi tamam në kohë. Tani asgjë s'më mungon... Dornethënë, më mungojnë vetëm këpucët... po këto ditë do të bëj një palë opinga me lëkurë dashi të egër.

Orsoja i vuri në dorë banditit dy pesëfrangëshe.

- Barutin ta dërgoi Kolomba; këto për të blerë këpucët.

- Mos bëni marrëzira, zoti toger, - thirri Brandolaçioja, - duke ia kthyer të dy pesëfrangëshet. Mos më merrni vallë për ndonjë lyps? Pranoj bukën dhe barutin, po s'dua asgjë tjetër.

- Si ushtarë të vjetër, pandeha se mund ta ndihmonim shoku-shokun. Hajde, lamtumirë!

Po përpara se të shkonte, ai i kishte hedhur të hollat në hejbet e banditit, pa u vënë re nga ky i fundit.

- Lamtumirë Ors'Anton! - tha teologu. - Ndoshta do të takohemi në pyll ndonjë nga këto ditë dhe do të vazhdojmë studimet tona mbi Virgilin.

Orsoja kishte një çerek ore që ishte ndarë nga shokët e tij të ndershëm, kur dëgjoi një njeri që po rendte pas uj sa i hanin këmbët. Ishte Brandolaçioja.

- Sikur e tepruat, zoti toger, - thirri ai, duke mos u ngopur dot me frymë, merrini të dhjetë frangat! Po të ma kishte bërë ndonjë tjetër këtë shaka, nuk do t'ia kisha falur. Shumë të fala nga ana ime zonjushë Kolombës. Më keni bërë të nxitoj sa m'u mor fryma! Natën e mirë!

KAPITULLI XI

Orsoja e gjeti pak si të trembur Kolombën, ngaqë ish vonuar kaq shurn.; por, kur e pa, ajo e mori përsëri kthjelltësinë e saj të vrarë, që ishte shprehja e saj e zakonshme. Gjatë darkës ata folën për gjëra pa rëndësi dhe Orsoja, duke marrë guximin nga pamja e qetë e së motrës, i tregoi takimin që kish patur me banditët dhe arriti sa të bënte edhe ca shakara rreth edukimit moral e fetar që po merrte Shilina e vogël nga përkujdesjet e ungjit të saj dhe kolegut të tij të nderuar, zotit Kastrikoni.

- Brandolaçioja është njeri i ndershëm, - tha Kolomba, - po për Kastrikonin kam dëgjuar se është i pacipë.

- Besoj, - tha Orsoja, - se ai nuk bie më poshtë se Brandolaçioja, dhe as Brandolaçioja nuk mbetet më pas se ai. Si njeri ashtu dhe tjetri, janë në luftë të hapët me shoqërinë. Krimi i tyre i parë i tërheq çdo ditë në krime të tjera; dhe megjithatë, ndofta ata nuk janë më tepër fajtorë se shumë njerëz të tjerë që nuk jetojnë pyjeve.

Një rreze gëzimi shkëlqeu në ballin e së motrës.

- Po, vijoi Orsoja, - ata të mjerë janë të ndershëm sipas mënyrë së tyre. Ka qenë një paragjykim mizor ai që i ka hedhur në jetën që po bëjnë dhe jo një lakmi e ulët.

U bë një copë herë qetësi.

- Vëlla, tha Kolomba duke i shtënë kafënë, - e more vesh që natën e shkuar vdiq Shari-Baptist Pietri? - Po, vdiq nga malarja.

Kush është ky Pietri?

- Është një njeri nga fshati ynë, i shoqi i asaj Madalenës, së cilës i dha portofolin ati ynë kur po jepte shpirt. E veja e tij erdhi m'u lut të shkoj sonte për të ruajtur të vdekurin dhe të qaj me ligje. Është e udhës

të vish edhe ti. I kemi fqinjë dhe ia do nderi njeriut që të mos u shmanget këtyre zakoneve në një vend të vogël si ky i yni.

- Në djall të vejë dhe e gara jote me ligje Kolomba! Nuk më pëlqen aspak që motra ime të dalë si në shfagje përpara gjithë botës.

- Orso, - u përgjegj Kolomba, - sikush i nderon të vdekurit sipas mënyrës së vet. *Balladan* na e kanë lënë trashëgim stërgjyshërit tanë dhe ne duhet ta respektojmë si një zakon të lashtë. Madelenës nuk i jepet të qajë me ligje dhe plaka Fiordispina, vajtonjësja më e mirë e vendit është e sëmurë. Duhet patjetër një grua për balladan.

- Pandeh se Sharl-Baptisti nuk do ta gjejë rrugën e tij në botën tjetër, po të mos i këndojnë të tilla gjepura mbi tabutin e tij? Kolomba, shko pasdarke për ta ruajtur të vdekurin, po të duash vij edhe unë me ty, në qoftë se mendon që duhet të vij, po mos qaj me ligje, të qarët me ligje nuk i përshtatet moshës sate dhe... të lutem, motër.

- U kam premtuar, vëlla. Kështu është zakoni këtu, ti e di dhe po ta përsëris, vetëm unë kam mbetur që qaj me ligje.

- Zakon i marrë!

- Unë vuaj shumë kur qaj me ligje. Më kujtohen të gjitha fatkeqësitë tona. Nesër do të gdhihem e sëmurë, po s'kam ç'bëj. Më lejo, vëlla. Mos harro se në Azhaksio më the vetë të qaja me ligje për të zbavitur atë zonjushen angleze, që tallet me zakonet tona të lashta. Pse të mos qaj edhe sot për ata njerëz të gjorë, që do ma dinë për faknderim dhe, kur e di se kjo do ua lehtësojë disi dhimbjen?

- Mirë, pra bëj si të duash! Vë bast se ti do e kesh kompozuar tani balladën tënde, dhe nuk do që të të shkojë kot.

- Jo, unë atë s'mund ta kompozoj që më parë, vëlla. Rri përpara meitit dhe mendoj për ata që ka lënë. Sytë më mbushen me lot dhe atëherë nis e qaj, ashtu si më thotë mendja.

Të gjitha këto ajo i tha me aq thjeshtësi, sa që ish e pamundur të dyshoje qoftë edhe për sedrën më të vogël poetike të sinjora Kolombës.

Orsoja u mposht dhe shkoi bashkë me të motrën te shtëpia e Pietrit. Të vdekurin e kishin shtrirë mbi një tryezë, me fytyrë të zbuluar në dhomën më të madhe të shtëpisë. Dyer e dritare qenë të hapura dhe, rreth e qark tryezës, digjeshin shumë qirinj. Te kryet e të vdekurit rrinte e veja dhe prapa saj një numër i madh grash zinin një qoshe të tërë të dhomës. Në anën tjetër ishin rreshtuar burrat, më këmbë, kokëjashtë, me sytë e ngulur te kufoma, duke mbajtur një qetësi të thellë. Çdo vizitor që vinte rishmë, i afrohej tryezës, puthte të vdekurin, i bënte një shenjë me kokë së vesë dhe të birin, pastaj zinte vend në rreth pa thënë asnjë fjalë. Kohë më kohë; megjithatë, një nga të pranishmit prishte qetësinë solemne që t'i thoshte disa fjalë të ndjerit: "Pse e braktise tët shoqe? - thoshte një plakë. - A nuk kujdesej fort për ty? Ç'të mungonte? Pse të mos prisje edhe një muaj, nusja e tët biri do të të jepte një djalë..."

Një djalë trupmadh, i biri Pietrit, shtrëngoi dorën e ftohtë të të atit dhe thirri: "Oh! Pse nuk vdiqe nga plumbi? Do të ta kishim marrë gjakun!"

Këto ishin fjalët e para që dëgjoi Orsoja, kur hyri brenda. Me ta parë, rrethi i burrave u hap dhe një mermëritje e lehtë kërsërie tregoi ankthin me të cilin priste gjindja e që u gjallërua nga prania e Vomeshtës. Kolomba e puthi gruan e ve, i mori njërën dorë dhe ndenji disa çaste ashtu e pikëlluar e me sy përdhe. Pastaj hodhi shpinë e zi nga prapa, e vështroi meitin drejt dhe, e kërrusur mbi kufomën, pothuajse aq e zbehtë sa dhe ajo, ia filloi:

"Sharl Baptisti të vaftë shpirti te Krishti - të rrosh, do të thotë të. vuash. Ti shkon në një vend ku s'ka as diell e as të ftohtë. S'ke më nevojë për kizë, as për kazmën tënde. S'ke për të punuar më. Këtej e tutje çdo ditë është e diel për ty. Sharl Baptist, të vaftë shpirti te Krishti. Yt bir të qeverisë shtëpinë. Pashë lirin të binte- të tharë nga Libecioja. Pandeha se kish mbaruar. Kalova pranë andej dhe nga rrënjët e tij kish

dalë një filiz. Filizi u rrit e u bë lis dhe përhap një hije të madhe. Nën degët e tij të forta, çlodhu o Madële- dhe mendo për lisin që s'është më".

Në këto fialë Madelena filloi të qante me zë të lartë dhe dy a tre njerëz, të cilët, po ta sillte rasti, do të shtinin mbi njerëzit me të njëjtën gjakftohtësi si të shtinin mbi thëllëza, nisën të fshijnë ca lot të mëdhenj, që rrodhën mbi faqet e tyre të pjekura në diell.

Kolomba vijoi kështu një copë herë, duke iu drejtuar me ligje herë meitit, herë familjes së tij, nganjëherë me anën e një prosopopeje të shpeshtë në balladat, duke e bërë bile, edhe të vdekurin të flasë për të ngushëlluar rniqtë ose për t'u dhënë këhilla. Dora-dorës që krijonte këto vargje, fytyra e saj merrte një shprehje sublime dhe një ngjyrë trëndafili të tejdukshëm, e që e vinte edhe më shumë në pah shkëlqimin e dhëmbëve të saj dhe zjarrin e bebëzave të syve të zmadhuara. Ishte pitonissa³⁴ vetë në fronin e saj. Përveç disa psherëtimave dhe ca dënësive mbyturazi, nuk dëgjohej as mërmëritja më e vogël në turmën që shtrëngohej përreth saj. Megjithëse më pak i prekshëm se ndonjë tjetër nga kjo poezi e egër, Orsoja u pushtua sakaq nga mallëngjimi i përgjithshëm. U tërhoq në një qoshe të errët të dhomës dhe qau atje, ashtu si qante djali i Pietrit.

Papritur, te burrat u bë një lëvizje e lehtë, rrethi i tyre u hap dhe në të u futën shumë të huaj. Nga respekti që u bënë, nga të nguturit që treguan për t'u hapur vend, dukej se ishin njerëz me rëndësi, vizita e të cilëve po rideronte shtëpinë në mënyrë të veçantë. Megjithatë, për respekt ndaj ballatës, asnjëri nuk u foli. Ai që kish hyrë i pari, dukej si nja dyzet vjeç burrë. Rrobat e zeza, fjongua e kuqe në formë rozete, fytyra e tij autoritare dhe plot besim, të bënin të mendoje menjëherë se ky ishte prefekti. Prapa tij vinte një plak i kërrusur, me pamje të vrerët,

---

³⁴ Pitonissa – grua e pajisur me dhuntitë e profecisë, pitonissa e Endorit.

syzat e errëta të të cilit, nuk e mbulonin mirë vështrimin e tij të ndrojtur e të shqetësuar. Kishte një palë rroba të zeza shumë të gjera për të dhe që, megjithëse ende fare te reja, do ishin bërë me siguri vite e vite më parë. Ai rrinte gjithmonë pranë prefektit dhe sikur donte të fshihej në hijen e tij. Më në fund, pas tij, hynë dy djem shtatlartë, me fytyrë të pjekur në diell, faqet të groposura nën favoritat e trasha, syrin pishë, kryelartë, që tregonin një kërshtëri përbuzëse. Orsoja, me kohë, i kishte harruar fytyrat e njerëzve të fshatit të tij, po, kur pa plakun me syza të errëta, në mendje iu zgjuan menjëherë kujtime të vjetra. Mjaftonte prania e tij gjithnjë prapa prefektit, që ta njihnin të gjithë. Ishte avokat Bariçini, Kryetari i Bashkisë së Pietraneras, i cili kishte ardhur bashkë me të dy djemtë e tij që t'i tregonte prefektit një ballatë. Do ish e vështirë të përkufizohej se ç'ndodhi atë çast në shpirtin e Orsos, po prania e hasmit të të atit i ngjajti një farë llahtare dhe këtë herë e ndjeu veten më tepër se kurrë të pushtuar nga dyshimet që kish luftuar për një kohë të gjatë.

Sa për Kolombën, me të parë njeriun që urrente për vdekje, tiparet e saj të lëvizshme morën përnjëherësh një shprehje ogurzezë. Ajo u zbeh, zëri iu ngjir, vargu që pat nisur iu mek në buzë... Po përnjëherë, duke ia nisur përsëri ballatës së saj, ajo vijoi me një vrull të ri:

“Kur vajton skifteri — përpara folesë bosh, gargujt i sillen përçark, duke e fyer në atë dhimbje”.

Në këto fjalë, u dëgjua një e qeshur mbyturazi; ishin të dy djemtë që posa kishin ardhur, të cilëve pa dyshim iu duk tepër e guximshrne kjo metaforë.

“Skifteri do të zgjohet, ai do të shtrijë krahët - do të lajë e sqepin e tij në gjak - dhe ty o Sharl Baptist, miqtë le të të japin përshëndetjen e fundit. Ata kanë derdhur shumë lot. Vetëm jetimja e ,gjorë nuk do të qajë, përse të të vajtonte? Ti ke fletur plot ditë në mes

familjes, u përgatite që të dilje - përpara të Ploqishmit- jetimja qan t'anë-të kapur në befasi nga vrasës burracakë – të goditur prapa shpine - të atin, gjaku i të cilit është i kuq, nën grumbullin e gjetheve të blerta - po ajo e mblodhi gjakun e tij - atë gjak fisnik e të pafajshëm ajo e përhapri në Pietranera, që të bëhej një helm për vdekjen dhe Pietranera do të mbetet me shenjë, gersa gjaku i fajtorëve - të ketë larë gjakun e pafajshëm".

Me të mbaruar këto fjalë, Kolomba u plas në një fron, uli shapin e zi mbi fytyrë dhe e dëgjuan që qante me dënësë. Gratë, me lot për faqe, nxituan përreth vajtonjësës; shumë burra e vështrojnë tërë inat Kryetarin e Bashkisë dhe djemtë e tij, ca pleq pëshpëritnin kundër skandalit që kishin shkaktuar me praninë e tyre. I biri i meitit çau grumbullin e dendur dhe po matej ta luste Kryetarin e Bashkisë që të shkonte sa më parë, po ky i fundit s'kish pritur që t'i bëhej kjo lutje. Ai kish arritur te dera dhe të dy djemtë e tij kishin dalë në rrugë. Prefekti i bëri ngushëllimet e rastit të birit të Pietrit dhe shkoi sakaq pas atyre. Kurse Orsoja iu afrua së motrës, e zuri për krahu dhe e nxori jashtë nga dhoma.

- Përcillini! - u tha i biri i Pietrit disa miqve të tij.

- Hapni sytë se mos u ndodhë gjësendi! Dy a tre djem vunë shpejt e shpejt shishët e tyre në mëngët e mëngjra të xhaketave dhe i shoqëruan Orson me të motrën gjer te porta e shtëpisë së tyre.

KAPITULLI XII

Kolomba, ashtu e rraskapitur e duke mos u ngopur dot me frymë, nuk ishte në gjendje të thoshte asnjë fjalë. Kokën e kish pështetur te supi i të vëllait dhe dorën e tij e mbante të shtrënguar në

duart e saj. Megjithëse Orsos nuk i kishte ardhur aspak mirë për mbylljen që ajo i kishte bërë vajtimit të saj, ai ishte tronditur aq shumë, saqë nuk i bëri as qortimin më të vogël. Po priste në heshtje të kalonte kriza nervore që dukej se e kish kapur të motrën, kur, befas trokitën te porta: Saveria hyri brenda krejt e turbulluar, duke thënë: "Zoti prefekt!" Me të dëgjuar këtë emër, Kolomba u ngrit si e turpëruar nga pafuqia e saj dhe ndenji më këmbë, duke u pështetur te një karrige që dukej haptazi se dridhej nga dora e saj.

Prefekti ia filloi me ca shfajësime banale për vizitën e tij në këtë kohë të papërshtatshme, shprehu keqardhjen për zonjushë Kolombën, foli për rrezikun e tronditjeve të mëdha, mallkoi zakonin e vajeve të përmortshme, talenti i vomeshës i bënte akoma më të dhimbshme për të pranishmit, duke bërë me marifet një qortim të lehtë mbi me qëllim të vaitimit të fundit. Pastaj, me një ton tjetër, tha:

- Zoti della Rebia, jam ngarkuar t'ju bëj shumë të fala nga miqtë tuaj anglezë. Mis Nevili e përshëndet përzemërsisht zonjushë motrën tuaj. Ajo më ka dhënë edhe një letër për ju.

- Letër nga mis Nevili? - thirri Orsoja.

- Për fat të keq, nuk e kam me vete, po do ta merrni brenda pesë minutave. I ati ka qenë i sëmurë. U trembëm njëherë se thamë mos e kishin kapur ethet tona të tmerrshme. Për fat të mirë, tani e kaloj rrezikun dhe do të bindeni edhe vetë, sepse besoj ta shihni së shpejti.

- Mis Nevili do të ketë qenë shumë e shqetësuar?

- Për fat, ajo e mori vesh rrezikun kur kishte kaluar. Zoti della Rebia, mis Nevili më ka folur shumë për ju dhe për zonjushë motrën tuaj.

Orsoja u përunj.

- Ajo ushqen një dashuri të madhe për ju të dy. Me pamjen e saj të jashtme plot hir, me atë paraqitje që e tregon pak të lehtë, ajo fsheh një mençuri të përsosur.

- Është një vajzë e mrekullueshme, - tha Orsoja.

- Pothuajse me lutjen e saj kam ardhur këtu, zotni. Asnjëri nuk e di më mirë se unë një histori të kobshme që do të dëshiroja të mos isha i detyruar t'jua përmendja. Meqenëse zoti Bariçini është ende, Kryetar Bashkie i Pietraneras dhe unë prefekt i këtij rrethi, është e kotë t'ju them se sa rëndësi u jap disa dyshimeve, që nëse jam informuar mirë, ju kanë ngjallur disa njerëz të pakujdesshëm dhe që e di fare mirë se ju i keni hedhur poshtë me atë neveri që duhej të pritej nga pozita dhe karakteri i juaj.

- Kolomba, - tha Orsoja, duke luajtur nga karrigia, - ti je shumë e lodhur, do bëje mirë të shkojë të flije.

Kolomba bëri shenjë me kokë se nuk pranonte. Ajo kishte marrë përsëri atë gjakftohtësinë e zakonshme dhe po ia mbërthente prefektit sytë e saj të zjarrtë.

- Zoti Bariçini, - vijoi prefekti, - dëshiron sinqerisht që t'i jepet fund kësaj armiqësie, domethënë kësaj gjendjeje pasigurie ku ndodhemi njëri përballë tjetrit. Nga ana ime, do të gëzohesha pa masë sikur t'ju shihja të lidhnit me të marrëdhëniet që duhet të kenë midis tyre ata njerëz që e kanë hak të çmojnë sho-shoqin.

- Zotëri, - e ndërpreu Orsoja me një zë të mallëngjyer, - unë nuk e kam akuzuar kurrë avokat Bariçinin si vrasës të tim eti, po ai ka bërë një gjë që do të më ndalojë gjithnjë të kem marrëdhënie me të. Ka falsifikuar një letër kërcënuese, në emër të një farë banditi, të paktën ai ia ka ngarkuar atë në mënyrë të heshtur tim eti. Me një fjalë, ajo letër, zotëri, ka qenë me siguri shkaku i tërthortë i vrasjes së tij.

Prefekti ndenji një copë herë i menduar.

- Kjo i falet atit tuaj, që pat besuar, ashtu në inat e sipër, kur padiste zotin Bariçini, po sa për ju, një verbim i tiilë nuk është aspak i lejueshëm. Mendoni pra, se Bariçini s'ka patur ndonjë interes që ta falsifikonte atë letër... Nuk ju flas për karakterin e tij, ju atë nuk e njihni

fare, vetëm ju kanë folur keq për të, po nuk mund të besoni që një njeri i cili i di ligjet...

- Po, zotëri, - tha Orsoja dhe u ngrit, - ju lutem të keni parasysh se, në qoftë se thoni që kjo letër nuk është pjellë e zotit Bariçini, atëherë ia ngarkoni tim eti. Nderi i tij, zotëri është nderi im.

- Asnjëri nuk është më i bindur se unë, zotëri, - vijoi prefekti, - për ndershmërinë e kolonelit della Rebia, po autori i kësaj letre dihet tani.

- Kush? - thirri Kolomba duke shkuar drejt prefektit.

- Një faqezi, fajtor i shumë krimeve... I atyre krimeve që nuk i falni ju korsikanët, një hajdut, një farë Tomazo Bianki, tani i burgosur në burgjet e Bastias, tregoi se ka qenë autori i asaj letre të kobshme.

- Nuk e njoh atë njeri, - tha Orsoja. - Ç'qëllim do të ketë pasur ai? - Është prej ktej, - tha Kolomba. Vëllai i një ish-mullisit tonë. Një njeri i keq, një gënjeshtar të cilit nuk i duhet zënë besë.

- Do ta shihni, - vijoi prefekti, - se ç'interes ka patur ai në këtë çështje. Mullisi për të cilin bën fjalë zonjusha, motra juaj, më duket se quhej Teodor, kishte marrë me qira nga koloneli një mulli mbi vijën e ujit, pronësinë e së cilës zoti Bariçini ia kontestonte zotit atit tuaj. Koloneli, bujar nga natyra, s'nxirrte pothuaj asnjë përfitim nga mulliri i tij. Mirëpo Tomazoja pandehi se, po ta zotëronte vijën e ujit zoti Bariçini, ai do t'i paguante atij një qira të madhe, sepse dihet që zoti Bariçini i do shumë paratë. Shkurt, për hatër të vëllait, Tomazoja falsifikonte letrën e banditit dhe kjo është tërë historia. Ju e dini se lidhjet familjare janë aq të forta në Korsikë, sa që të shtyjnë nganjëherë edhe në krim... Ja, kini mirësinë ta lexoni këtë letër që më ka dërguar Prokurori i Përgjithshëm, ajo do t'jua vërtetojë të gjitha këto që thashë.

Orosja lexoi letrën që tregonte me hollësi pohimet e Tomazos dhe Kolomba e këndonte bashkë me të, duke zgjatur kokën mbi supin e të vëllait.

Kur mbaroi së lexuari, ajo tha:

- Orlanduçio Bariçini shkoi në Bastia një muaj më parë, kur u mor vesh që do vinte im vëlla. Ai do jetë takuar atje me Tomazon dhe do ta ketë paguar për këtë gënjeshtër.

- Zonjushë, - tha prefekti me padurim, - ju i shpjegoni të gjitha me anë hamendjesh të përbuzhme. A është kjo mënyra për të zbuluar të vërtetën? Ju, zotëri jeni gjakftohtë; më thoni si mendoni tani? A besoni edhe ju si zonjusha, që një njeri, i cili për fajin që ka bërë pret një dënim fare të lehtë, t'i ngarkojë vetes, me kënaqësi, krimin e një falsifikimi për t'i bërë mirë një njeriu që nuk e njeh?

Orsoja lexoi përsëri letrën e Prokurorit të Përgjithshëm, duke e peshuar çdo fjalë me një vëmendje të jashtëzakonshme, sepse, qëkurse kishte parë avokat Bariçinin e kishte më të vështirë për t'u bindur nga ç'e kish pasur disa ditë më parë. Më në fund, u shtrëngua të pohonte se shpjegimi i dukej i kënaqshëm. Po Kolomba thirri me sa fuqi që pati:

- Tomazo Bianki është dhëlpër. Ai nuk do të dënohet ose do të arratiset nga burgu, jam e sigurt.

Prefekti ngriti supet.

- Ju bëra të ditur, zotëri, - tha ai, - informatat që kam marrë. Unë po largohem dhe po ju le të mendoheni. Do të pres sa t'ju ketë ndriçuar arsyeja e juaj dhe shpresoj se ajo do jetë më e fortë se hamendjet e motrës suaj.

Orsoja, pas disa fjalëve që tha, për të shfajësuar Kolomban, përsëriti se ai besonte tani që i vetmi fajtor ishte Tomazoja. Prefekti ishte ngritur të shkonte.

- Po të mos ishte kaq vonë, - tha ai, - do ju propozoja të vinit me mua që të merrnit letrën e mis Nevilit... Me këtë rast, mund t'i thoshit zotit Bariçini ato që më thatë mua dhe gjithçka do të merrte fund.

- Orso della Rebia s'ka për të shkelur kurrë në shtëpinë e një Bariçini! - thirri Kolomba me rrëmbim.

- Zonjusha, mesa duket, është përçori i familjes, - tha prefekti me një ton.

- Zotëri, tha Kolomba me një zë të prerë, - ju gënjejnë. Ju nuk e njihni avokatin. Ai është njeriu më dinak dhe më i djallëzuar. Ju lutem shumë të mos e bëni Orson të kryejë një veprim që do e mbulonte me turp.

- Kolomba! - thirri Orsoja, pasioni po të bën të humbasësh arsyen.

- Orso! Orso, për arkëzën që të dorëzova, të lutem dëgjomë! Midis teje dhe Bariçinëve ka gjak, ti nuk do të shkosh tek ata!

- Motër!

- Jo, vëlla, nuk do të shkosh, përndryshe unë do të iki nga shtëpia dhe s'ke për të më parë më kurrë... Orso, të të vijë keq për mua.

Dhe ra më gjunjë.

- Më vjen keq, tha prefekti, - që po e shoh zonjushen della Rebia kaq pak të arsyeshme. Po jam i sigurt se ju do ta bindni. Ai hapi pak derën dhe u ndal si të priste që Orsoja të shkonte me të.

- Nuk mund ta lë vetëm tani, - tha Orsoja...

- Nesër, në qoftë se...

- Nesër, do të nisem shumë herët, - tha prefekti.

- Vëlla! - tha Kolomba duke puqur duart, - prit gjer nesër në mëngjes! Lemë të shoh letrat e tim eti... Nuk mund të mos ma dëgjosh këtë lutje.

- Mirë, pra, shihi sonte, po, të paktën, të mos më turbullosh më pastaj me këtë urrejtje të tepruar... Ju lutem të më falni, zoti prefekt... Edhe unë nuk jam fare më të tani... Më mirë nesër.

- Nata të jep këshillë, - tha prefekti duke u larguar, shpresoj se nesër do kenë marrë fund të gjitha ngurrimet tuaja.

- Saveria! - thirri Kolomba, - merr fenerin dhe përcill zotin prefekt! Ai do të të japë një letër për tim vëlla. Ajo shtoi edhe ca fjalë që vetëm Saveria i dëgjoi.

- Kolomba, - tha Orsoja kur iku prefekti, - më dëshpërove shumë. - Kurrë s'do të të mbushet koka për këtë të vërtetë?

- Më dhe afat gjer nesër, u përgjigj ajo. - Kam fare pak kohë, po unë shpresoj gjithmonë.

Pastaj mori një tufë çelësa dhe rendi në një nga dhomat e katit të sipërm. Atje u dëgua të hapte me rrëmbim ca sirtarë dhe të kërkonte në një arkëz, ku koloneli della Rebia kyçte dikur shkresat e tij të rëndësishme.

KAPITULLI XIII

Saveria u vonua një copë herë të madhe dhe Orsoja pothuajse e kish humbur krejt durimin, kur ajo u duk më në fund, duke mbajtur në dorë një letër dhe nga prapa kishte Shilinan e vogël, që po fërkonte sytë, se e kishin zgjuar nga gjumi i parë.

- Vogëlushe, - tha Orsoja, - ç'deshe këtu në këtë kohë?

- Më kërkoi zonjusha, u përgjigj Shilina.

- Ç'djall e kërkon? — mendoi Orsoja, po ai nxitoi të nxirrte nga zarfi letrën e mis Lidias dhe ndërsa lexonte, Shilina u ngjit lart të takohej me motrën e tij.

Im atë ka qenë pak i sëmurë, zotëri, - shkruante mis Nevili dhe, veç kësaj, ai ua përton kaq shumë letrave, saqë u detyrova të bëhem sekretarja e tij. Atë ditë, ju kujtohet, në vend që të sodiste peisazhin bashkë me ne, ai njomi këmbët buzë detit dhe kaq mjafton që njeriu të fitojë ethet në ishullin tuaj të mrekullueshëm. Unë e shoh që këtej se çfarë çehre ju ka rënë tani që lexoni këto rreshta, padyshim që kërkon shishin tuaj, po shpresoj se nuk e kini më. Pra, im atë ka patur pak ethe dhe unë u tremba shumë; prefekti që ka qenë fort i dashur për ne, na gjeti një mjek gjithashtu tepër të dasbur, i cili brenda dy ditëve na e hoqi këtë siklet, kliza s'u përsërit më dhe im atë kërkon të dalë prapë për gjah, po unë nuk e kam lejuar ende. Si e gjetët kështjellën tuaj të maleve? Kulla juaj e veriut a është githmonë po në atë vend që ka qenë? A ka shumë fantazma atje? Po ju pyes për të gjitha këto, sepse im atë nuk e harron që i keni premtuar drenusha, derra të egër, desh të egër... A nuk e quajnë kështu atë kafshe të çuditshme? Duke u nisur për në Bastia, kemi ndër mend të vimë tek ju si mysafirë dhe shpresoj se kështjella della Rebia, që ju thoni se është tepër e moçme dhe tepër e vjetëruar, nuk do të shembet mbi kokën tonë. Megjithëse prefekti është aq i dashur, saqë me të s'të shteron kurrë bisedimi, by the bye³⁵ unë mburrem që ju mora mendjen fare. Kemi folur për çfligun tuaj. Gjykatësit e Bastias i kanë dërguar atij një letër me pohimet që ka bërë një maskara, të cilin e mbajnë në burg dhe këto pohime do zhdukun dyshimet tuaja të fundit. Hasmëria juaj që më shqetësonte ngandonjëherë, do të marrë fund këtej e tutje. Nuk mund ta merrni me mend se sa jam gëzuar. Kur shkuat bashkë me atë vomeshën tuaj të bukur, me pushkën në dorë; ballin të vrenjtur, mu dukët më korsikan se zakonisht... Madje tepër korsikan. Mjaft. Po ju shkruaj kaq gjatë, sepse mërzitem. Ja dhe prefekti do të shkojë: Do t'ju bëjmë një telegram, kur të nisemi për në malet tuaja dhe do marr guximin t'i shkruaj zonjushë

---

³⁵ Ndërkaq.

Kolombaspër kërkuar një bruccio ma solenene³⁶. Ndërkaq i bëni shumë të fala nga ana ime. Po e përdor orë e çast shishin e saj, po pres me të fletët e një romani që kam sjellë me vete, po ky hekur i tmerrshëm po zemërohet që e perdorin për këtë punë dbe po ma gris librin tim në një mënyrë që të vjen keq ta shohësh. Lamtumirë, zotëri, im atë ju dërgon përshëndetjet e tij më të mira. Dëgjojeni prefektin, ai është njeri që këshillon drejt dhe besoj se po e ndërron rrugën e tij për shkakun tuaj; ai po shkon të vërë gurin e parë në Korte. E marr me mend se kjo do të jetë një ceremoni madhështore dhe më vjen shumë keq që nuk do të ndodhem. Një zotëri me kostum të qëndisur, me çorape të mëndafshta, me një brez të bardhë; duke mbajtur një mistri!... dhe një fjalim, ceremonia do të mbarojë me britmat e përsëritura njëmijë herë "Rroftë mbreti!" Do të pendoheni që më bëtë mbush të katër faqet, po mërzitern, zotëri, po jua përsëris edhe për këtë arsye ju lejoj të më shkruani shurnë gjatë. Me këtë rast, duhet t'ju them se jam çuditur shumë që nuk më keni lajmëruar ende që arritët shëndoshë e mirë në Pietranera-Castle.

Lidia

P.sh. Ju lutem ta dëgjoni prefektin dhe të bëni ashtu si do t'ju thotë ai. E vendosëm të dy bashkë se ju duhet të veproni kështu dhe kjo do të më gëzojë.

Orsoja e lexoi tri a katër herë këtë letër dhe, me mendjen e tij, çdo lexim të saj e shoqëronte me komente të panumërta. Pastaj shkroi një përgjigje të gjatë dhe ngarkoi Saverian t'ia shpinte një fshatari që do të nisej atë natë për Azhaksio. Tani ai nuk mendonte aspak të bisedonte me të motrën për akuzat e vërteta apo të rreme të Bariçinëve, letra e mis Lidias ia kish marrë mendjen fare; ai s'kishte më as dyshim, as urrejtje.

---

³⁶ Një pepek, po të mrekullueshëm

Si priti një copë herë sa të zbriste e motra dhe, meqë ajo nuk po dukej ende, shkoi të flinte, me zemër aq të lehtësuar, sa nuk e pat ndjerë prej shumë kohësh. Si u largua Shilina me urlhëzirnet e fshehta që mori nga Kolomba, kjo e kaloi pjesën më të madhe të natës duke lexuar ca kartra të vjetra. Pak përpara se të agonte, te dritarja e saj u hodhën ca guralecë të vegjël. Me të dëgjuar këtë shenjë, ajo zbriti në kopsht, hapi derën e pasme dhe futi në shtëpi dy burra me fytyra të drobitura. Pikësëpari ajo u kujdesua t'i shpinte në kuzhinë dhe t'u jepte të hanin. Se ç'ishin këta burra, do ta mësojmë së shpejti.

KAPITULLI XIV

Në mëngjes, aty nga ora gjashtë, një shërbëtor prefektit trokiti te porta e shtëpisë së Orsos. Ai u prit nga Kolomba, së cilës i tha se prefekti do të shkonte dhe se po priste valanë e saj. Kolomba u përgjigj pa ngurruar se i vëllai kishte rënë nga shkallët dhe kish ndrydhur këmbën. Meqë nuk ishte në gjendje të çapej, e luste zotin prefekt ta falte dhe do t'i ishte shumë mirënjohës, sikur të merrte mundimin të vinte në shtëpi të tij. Pak pas këtij lajmërimi, Orsoja zbriti dhe e pyeti të motrën nëse kish dërguar ta kërkonte prefekti.

- Ai të lutet ta presësh këtu, - tha ajo krejt e qetë.

Kaloi një gjysmë ore pa u diktuar as lëvizja më e vogël nga ana e shtëpisë së Bariçinëve, megjithatë, Orsoja e pyeti Kolombën nëse kishte zbuluar gjë. Ajo iu përgjigj se do të shpjegohej përpara prefektit. Tregonte një gjakftohtësi të madhe, po çehrja dhe sytë e saj shprehnin një tronditje të thellë.

Më në fund, ata panë që u hap porta e shtëpisë së Bariçinëve. I pari doli prefekti, veshur me rroba udhëtими. E shoqëronin Kryetari i Bashkisë me dy të bijtë. Banorët e Pietraneras, që po prisnin kur të shkonte, mbetën me gojë hapur tek e panë të shoqëruar nga të tre Bariçinët, t'i binte sheshit drejt dhe të hynte bashkë me ta në shtëpinë e della Rebiave. "Po pajtohen!" - thirrën politikanët e fshatit.

- Ju thashë unë, shtoi një plak, - Orso Antonio ka qëndruar shumë në kontinent, kështu që s'ia mban ta bëjë si burrat.

- Megjithatë, u përgjigj një rebianist, - shikoni se po venë Bariçinët te ai. Po i kërkojnë të falur.

- Prefekti u ka hedhur trutë e gomarit të gjithëve, - u përgjigj plaku. Iku burrëria tani dhe djemtë e sotëm as që çajnë kokën për gjakun e babait, si të ishin që të gjithë bastardë.

Prefekti u çudit mjaft që e gjeti Orson më këmbë e duke ecur lirisht. Me një fjalë, Kolomba e mori fajin përsipër dhe i kërkoj ndjesë për gënjeshtren.

- Po të kishit rënë në ndonjë shtëpi tjetër, zoti prefekt, - tha ajo, im vëlla do kish ardhur që dje t'ju përshëndeste.

Orsoja s'pushonte së kërkuari ndjesë dhe thoshte se s'kishte fare dijeni për këtë dredhi qesharake, për të cilën i kishte ardhur shumë keq. Prefekti dhe plaku Bariçini sikur i besuan sinqeritetit të keqardhjes së tij, të përligjur gjithashtu edhe nga turbullimi i tij dhe qortimet që i bënte së motrës, po djemtë e Kryetarit të Bashkisë nuk u dukën të kënaqur.

- Tallen me ne, - tha Orlanduçioja me zë aq të lartë, saqë të dëgjohej nga të gjithë.

- Po të m'i bënte ime motër mua këto lodra, - tha Vinçeteloja, - do ta bëja që të mos i shkonte kurrë ndër mend t'i përsëriste.

Këto fjalë dhe mënyra me të cilën u thanë, nuk pëlqyen Orsos dhe e bënë ta humbasë disi vullnetin e tij për pajtim. Ai këmbëu me djemtë Bariçini ca shikime, ku nuk pasqyrohej kurrfarë dashamirësie.

Ndërkaq, meqenëse ishin ulur të tërë, me përjashtim të Kolombës, që rrinte më këmbë pranë derës së kuzhinës, prefekti mori fjalën dhe, pas disa frazave të zakonshme mbi paragjykimet e vendit, përmendi se pjesa më e madhe e hasmërive të përforuara nga koha, ishin shkaktuar vetëm nga mosmarrëveshjet. Pastaj, duke iu drejtuar Kryetarit të Bashkisë, i tha se z. della Rebia s'kishte besuar kurrë që familja Bariçini të kish marrë pjesë drejtpërsëdrejti ose tërthorazi në ngjarjen e shëmtuar që e kish lënë pa baba, se në të vërtetë, ai kish patur disa dyshime lidhur me një veçori të procesit që kish ekzistuar midis dy familjeve, se ky dyshim falej nga mungesa e gjatë e z. Orso dhe nga karakteri informatave që ai kishte marrë, se i sqaruar tani nga zbulime të kohëve të fundit, ai e ndiente veten plotësisht të kënaqur dhe dëshironte të lidhte marrëdhënie miqësore dhe fqinjësi të mirë me z. Bariçini dhe djemtë e tij. Orsoja u përul si me pahir. Z.Bariçini belbëzoi ca fjalë që nuk i dëgjoj asnjëri, të bijtë vështruan trarët e tavanit. Prefekti, duke vazhduar fjalën e tij, po matej t'i thoshte Orsos pothuajse po ato gjëra që i tha z. Bariçini, po, në këtë çast, Kolomba, duke nxjerrë që poshtë sharpit të saj të zi ca letra, shkoi hijerëndë përpara palëve kontraktontjese.

- Unë do ta prisja me kënaqësi të madhe, - tha ajo, - mbarimin e luftës midis dy familjeve tona. Po që një pajtim i sigurtë, duhet të shpjegohemi dhe të mos lëmë asgjë pa sqaruar. Zoti prefekt, kisha plot të drejtë të dyshoja për deklaratën që ka bërë Tomazo Bianki, pasi ai

është një njeri i pacipë. Thashë se, ndofta, djemtë tuaj e kishin takuar atë njeri në burgun e Bastias.

- Kjo është gënjeshtër, - e ndërpreu Orlanduçioja, - unë s'e kam parë fare.

Kolomba i hodhi atij një vështrim përbuzës dhe vijoi me një gjakftohtësi të madhe në dukje. Ju e shpjeguat interesin që mund të kishte Tomazoja për ta kërcënuar zotin Bariçin, në emër të një banditi të tmerrshëm, me dëshirën e tij që t'i mbetej të vëllait, Teodorit, mulliri, të cilin im atë ia jepte me qira të ulët?

- Kjo është e qartë, - tha prefekti.

- Nga një faqezi, siç duket të jetë ai Bianki, të gjitha mund presësh, tha Orsoja, i gabuar nga qëndrirni matur i së motrës.

- Letra e falsifikuar, - vijoi Kolomba, sytë e së cilës po fillonin të ndrinin me një shkëlqim të fortë, mban datën 1 korrik. Tomazoja ishte atëherë tek i vëllai, në mulli.

- Po, - tha Kryetari i Bashkisë pak i shqetësuar.

- Çfarë interesi kishte pra Tomazo Bianki? - thirri Kolomba me një ton triumfues. Kontrata e të vëllait kishte skaduar, im atë ia kish nënshkruar aktin e mbarimit të kohës së qiramarrjes më 1 korrik. Ja regjistri i tim eti, koha e mbarimit të qiramarrjes dhe letra e një afaristi të Azhaksios, që na propozonte një mullis tjetër. Duke folur kështu, ajo i dorëzoi prefektit shkresat që mbante në dorë. Të gjithë mbetën të habitur një çast. Ra në sy që Kryetari i Bashkisë u zbeh. Orsoja, duke vrenjtur vetullat bëri përpara për t'i parë me sytë e tij shkresat që lexonte prefekti me vëmendje të madhe.

- Tallen me ne! thirri përsëri Orlanduçioja dhe u ngrit me inat.

- Ejani të shkojmë, baba, s'duhej të kishim shkelur kurrë këtu!

Zotit Bariçini i mjaftoi një çast që të fitonte përsëri gjakftohtësinë e tij. Ai kërkoi të shqyrtonte letrat. Prefekti ia dorëzoi pa thënë asnjë fjalë. Si ngriti syzet e errëta mbi ballë, ai i lexoi ato me një

pamje mjaft mospërfillëse, ndërsa Kolomba e kundronte me sytë e një tigri që shikon drerin t'i afrohet strofullës të të vegjëleve të tij.

- Po, tha zoti Bariçini duke ulur prapë syzet e duke ia kthyer shkresat prefektit, - meqë ishte i bindur për mirësinë e të ndjerit... zotit kolonel, Tomazoja ka menduar... Duhet të ketë menduar... se zoti kolonel do të hiqte dorë nga vendimi i tij për ta nxjerrë atë nga mulliri... Në fakt, ai e, ka mbajtur mullirin, pra... Ia kam dhënë unë, - tha Kolomba me një ton përbuzës. - Im atë kishte vdekur dhe, meqë mbeta vetëm në shtëpi, më takonte të mbaja klientët e familjes sime.

- Megjithatë, tha prefekti, - ky Tomazoja pranon se ka shkrojtur letrën... Kjo është e qartë.

- E qartë, për mua, - e ndërpreu Orsoja, - puna është se në tërë këtë çështje janë fshehur poshtërsi të mëdha.

- Dua të kundërshtoj edhe një thënie të këtyre zotërinjve, - tha Kolomba.

Ajo hapi derën e kuzhinës dhe, sakaq, hyri në dhomë Brandolaçioja, laureat në teologji dhe qeni Brusko. Të dy banditët ishin pa armë, të paktën në dukje, kishin gjerdanin me fishek në brez, por pa kobure, mungesa e së cilës binte menjëherë në sy. Duke hyrë në dhomë, ata hoqën me respekt kapuçët e tyre. Mund ta merrni me mend se çfarë efekti bëri shfaqja e tyre e papritur. Kryetarit të Bashkisë iu duk sikur ra në kurriz. Djemtë i dolën trimërisht përpara me dorën në xhepin e xhakëtës, duke kërkuar shishët e tyre. Prefekti shkoi në drejtim të derës, ndërsa Orsoja e kapi Brandoiaçion për jake dhe i thirri:

- Ç'ke ardhur të bësh këtu, o faqezi?

- Kjo është pusi! - bërtiti Iuyetari i Bashkisë, duke u munduar të hapte derën, por Saveria ia kishte hedhur kyçin nga jashtë dy herë, sipas porosisë së banditëve, siç u mor vesh më pas.

- O njerëz të mirë! - tha Brandolaçioja, - mos kini frikë prej meje, nuk jam aq i djallëzuar se jam i zi. Ne s'kemi asnjë qëllim të keq.

Zoti prefekt, jam shërbëtori juaj përvuajtur. Zoti toger, mos e prishni gjakun, po më mbytni! Ne kemi ardhur këtu si dëshmitarë. Hajde, folë ti prift, se ti ma ke atë gjuhën brisk.

- Zoti prefekt, - tha laureati, unë s'kam patur nderin të njihem nga ju. Më quajnë Xhiokanto Kastrikoni, i njohur me emrin prift... Ah! Po më kujtoheni! Zonjusha, të cilën gjithashtu nuk kam pasur rastin ta njoh, m'u lut që t'i jepja informata për një të quajturin Tomazo Bianki, me të cilin kam qenë në burg tri javë më parë në burgjet e Bastias. Ja se ç'kam për t'ju thënë...

- Mos e merrni atë mundim, - tha prefekti, - nuk më duhet të dëgjoj asgjë prej një njeriu si ju... Zoti della Rebia, më pëlqen të besoj se ju nuk keni fare dijeni për këtë komplot të urryer. Po a jeni zot në shtëpinë tuaj? Thujuni ta hapin këtë derë. Motrës suaj ndoshta do t'i duhet të japë llogari për marrëdhëniet e çuditshme që mban me këta banditë.

- Zoti prefekt! - thirri Kolomba, denjoni të dëgjoni se ç'do të thotë ky njeri! Ju jeni këtu për t'u dhënë hakun të gjithëve dhe detyra juaj është të kërkonti të vërtetën.

- Flisni, Xhiokanto Kastrikoni.

- Mos e dëgjoni! - thirrën në një gojë të tre Bariçinët.

- Në qoftë se flasim të gjithë njëheri, - tha banditi duke buzëqeshur, - është e pamundur të merremi vesh. Në burg, - pra, e kisha për shok, jo për mik, atë Tomazon cibë ju thashë. Ai priste e përcillte shpesh zotin Orlanduço...

- S'është e vërtetë, - thirrën në një gojë të dy vëllezërit. -Dy mohime janë baras me një pohim, - vërejti flohtë Kastrikoni. - Tomazoja kishte para, ai hante e pinte si jo më mirë. Mua më ka pëlqyer gjithmonë tryeza plot me gjellë të mira (kjo është e meta ime më e vogël) dhe megjithëse ndieja njëfarë neverie për t'u shoqëruar me ato palaço, prapë hëngra drekë shumë herë me të. Në shenjë mirënjohjeje i

propozova të arratisesh bashkë me mua nga burgu... Një vogëlushe... me të cilën kisha patur miqësi, më kishte dërguar mjete... Nuk dua të kompromentoj asnjëri. Tomazoja nuk pranoi, më tha se ishte i sigurt që do e lironin, se avokat Bariçini e kish rekomanduar tek te gjithë gjykatësit, se ai do të dilte krejt larë, madje dhe me para në xhep. Sa për vete, mendova se duhej t'ua mbathja këmbëve.

- Dixi³⁷. Gjithë sa thotë ky njeri janë gënjeshtria me bisht, - u përgjigj me vendosmëri Orlanduçioja. Po të ishim jashtë, në mes të fushës, secili me pushkën e vet, nuk do të fliste kështu.

- Ja dhe një budallallëk! - thirri Brandolaçioja.

- Mos u prishni me priftin, Orlanduçio. A do më lini të dal, zoti Della Rebia? - tha prefekti duke përpjekur këmbën nga padurimi.

- Saveria! Saveria! - thërriste Orsoja, hapni derën, ta marrë dialli, ta marrë!

- Një sekondë, tha Brandolaçioja. - Do të shkojmë ne njëherë. Zoti prefekt, është zakon, që, kur takohemi në shtëpi miqsh të përbashkët, të bëjmë një gjysmë ore armëpushim në kohën që do të ndahemi.

Prefekti i hodhi një vështrim përbuzës.

- Jam shërbëtor i të gjithëve, - tha Brandolaçioja. Pastaj, si shtriu dorën horizontalisht: Hajde, Brusko! - i tha ai qenit të tij, - hidhu një herë për zotin prefekt! Qeni u hodh, banditët rrëmbyen armët e tyre në kuzhinë, u arratisën nga ana e kopshtit dhe, me t'u dëgjuar një e rënë e fortë bilbili, dera e dhomës u hap si me shkopin magjik.

- Zoti Bariçini, - tha Orsoja i inatosur në kulm, - ju kam kapur si falsifikator. Që sot do të ngre padi kundër jush pranë prokurorit të mbretit, do ju padis për falsifikim dhe për bashkëpunim me Biankin. Ndofta mund të ngre edhe një padije më të tmerrshme kundër jush.

---

³⁷ Dixi – fola.

- Edhe unë, zoti della Rebia, tha Kryetari i Bashkisë, - do të ngre padije kundër jush për pusi dhe për bashkëpunim me banditët. Ndërkaq, zoti prefekt do ju rekomandojë në xhandarmëri.

- Prefekti do bëjë detyrën e tij, tha ky me një ton të ashpër. Ai do të kujdeset që të mos turbullohet rendi në Pietranera dhe të dalë e drejta në shesh. Ju flas të gjithëve, zotërinj.

Kryetari i Bashkisë dhe Vinçentoja kishin dalë nga dhoma dhe Orlanduçioja po i ndiqte duke ecur mbrapsht, ndërsa Orsoja i tha me zë të ulët:

- Ati juaj është një plak, të cilin do ta shtypja vetëm me një dack, me ju dua të hahem, me ju dhe vëllanë tuaj.

Për t'iu përgjigjur, Orlanduçioja, nxori shishin dhe iu turr Orsos si i xhindosur, po, përpara se ta përdorte armën, Kolomba ia kapi krahun dhe ia përdrodi me forcë, ndërsa Orsoja, duke e goditur me grusht në fytyrë, e bëri të sprapsej disa hapa dhe të përpiquej keq te parvazi i derës. Shishi i shpëtoi nga dora Orlanduçios, po Vinçentelloja kishte të tijën dhe hyri në dhomë, ndërsa Kolomba, duke u hedhur mbi një pushkë, i provoi se ndeshja nuk ishte e barabartë. Po në këtë prefekti u hodh midis ndër luftonjësve.

- Do të shihemi së shpejti, Ors'Anton! - thirri Orlanduçioja dhe, duke tërhequr fort derën e dhomës, e mbylli me kyç, që të kishin kohë të tërhiqeshin.

Orsoja dhe prefekti qëndruan ndonjë çerek ore pa folur, njeri më një anë dhe tjetri në anën tjetër të dhomës. Kolomba, me krenarinë e triumfit në ballë, vështronte herë njërin, herë tjetrin, e pështetur te pushka që i kishte dhënë fitoren.

- Ç'vend! Ç'vend! thirri më në fund prefekti, duke u ngritur me rrëmbim. Zoti della Rebia, keni gabuar. Kërkoj të më jepni fjalën e nderit se do të hiqni dorë nga çdo dhunë dhe do të prisni që të vendosë drejtësia për këtë çështje të mallkuar.

- Po, zoti prefekt, bëra gabim që e godita atë maskara, po ja që e godita dhe s'mund t'i jap kënaqësinë që kërkoi.

- Oh, jo! Ai nuk do të ndeshet me ju!... po në qoftë se ju vret, vetë e kini fajin, se bëtë çmos.

- Do të ruhem, - tha Kolomba.

- Orlanduçioja, - tha Orsoja, më duket djak i guximshëm dhe unë i uroj një fat më të mirë, zoti prefekt. Shumë shpejt e nxori shishin, po, sikur të isha në vend të tij, ndofta do të kisha vepruar edhe unë si ai dhe jam i kënaqur që ime motër nuk ma ka dorën nazike si të atyre zonjushkave.

- Nuk do të ndesheni! - thirri prefekti. Ju ndaloj!

- Më lejoni t'ju them, zotëri, se, për çështje nderi, unë nuk njoh autoritet tjetër përveç ndërgjegjjes sime.

- Ju thashë, se nuk do të ndesheni!

Mund të urdhëroni të më arrestojnë, zotni... Domethënë, në qoftë se do të rri do të më kapin. Po sikur të ndodhte kjo, nuk do të bënit tjetër, veçse të vononit një çështje që tani është e pashmangshme. Ju jeni njeri i ndershëm, zoti prefekt dhe ju e dini mirë se nuk mund të bëhet ndryshe.

- Në qoftë se do të jepni urdhër që të arrestonin tim vëlla, shtoi Kolomba, gjysma e fshatit do të hidhej nga ana e tij dhe do të shikonit pastaj se ç'dyfk do të bëhej.

- Po ju paralajmëroj, zotëri, - tha Orsoja, dhe ju lutem të mos pandehni se dua të shes trimëri, po ju paralajmëroj se, në qoftë se zoti Bariçini abuzon në autoritetin e tij të Kryetarit të Bashkisë, duke urdhëruar që të më arrestojnë, unë do të mbrohem.

- Që sot, tha prefekti, zoti Bariçini është shkarkuar nga funksionet e tij... Besoj se do të përpiqet të shfajësohet...

- Zotëri, po më dhimbseni. Kjo që do ju kërkoj, s'është ndonjë gjë e madhe, rrini të qetë në shtëpinë tuaj gjersa të kthehem unë nga

Korte. Vetëm tri ditë do të mungoj. Do të kthehem bashkë me prokurorin e mbretit dhe atëherë do e zgjidhim plotësisht këtë çështje të trishtët. A më premtoni se do t'i shmangeni gjer ahëre çdo veprimi armiqësor?

- Atë nuk mund t'jua premtoj, zotëri, në qoftë se, siç mendoj unë, Orlanduçioja do të kërkojë të ndeshemi.

- Si! Zoti della Rebia, ju, një ushtarak francez, doni të ndesheni me një njeri që e dyshoni për falsifikator?

- E kam goditur, zotni. Po sikur të kishit goditur një kriminel dhe ai t'ju kërkonte shpagim, a do të pranoni të mateshit me të?

- S'është e mundur, zoti Orso!

- Mirë pra! Po ju kërkoj edhe diçka të vogël, mos e gjurmoni Orlanduçion... ju lejoj të mateni me të vetëm në qoftë se ai jua kërkon një gjë të tillë.

- Do ma kërkojë, për këtë as që dyshoj fare, po ju premtoj se nuk do t'i jap dacka të tjera, që ta detyroj të ndeshet me mua.

- Çfarë vendi! - përsëriti prefekti duke shëtitur me hapa të gjata.

- Kur, pra, do të kthehem në Francë?

- Zoti prefekt, - tha Kolomba me zërin e saj shumë të ëmbël, - po bëhet vonë, a do të na nderoni duke qëndruar për drekë këtu?

Prefekti s'mundi ta mbante të qeshurit.

- Kam ndenjur tepër këtu... Dhe kjo vete sikur mbaj anën tuaj... Pastaj, kam për të vënë dhe atë gurin e mallkuar!... Duhet të shkoj... zonjushë della Rebia... Sa fatkeqësi keni përgatitur, ndofta sot!

- Të paktën, zoti prefekt, do t'i jepni të drejtë motrës sime të besojë se bindjet e saj janë të thella dhe unë jam i sigurt tani, se ju po i shihni edhe vetë sesa të bazuara janë ato.

- Lamtumirë, zotëri! - i tha prefekti, duke i bërë një shenjë me dorë. Po ju lajmëroj se do i jap urdhër xhandarmërisë që të gjurmojë të gjitha lëvizjet tuaja.

Kur doli prefekti, Kolomba tha:

- Orso, këtu nuk jeni aspak në kontinent. Orlanduçioja nuk merr erë fare nga duelet tuaja dhe, veç kësaj, ai faqezi nuk duhet të vdesë nga një vdekje trimi.

- Kolomba, moj xhane, ti je grua e fortë. Të jam shumë mirënjohës, që më shpëtove nga një thikë e mirë. Ma jep atë dorën e vogël të ta puth! Po, pra, ma jep, kështu si të them unë! Ka ca gjëra që ti nuk i kupton. Më jep të ha drekë dhe posa të niset për udhë zoti prefekt, dërgo e thirrma atë Shilinan e vogël, që po i kryen mesa duket për rrrekulli, porositë që i japim. Do të kem nevojë për të që të dërgoj një letër.

Ndërsa Kolomba po mbikëqyrte përgatitjet e drekës, Orsoja u ngjit në dhomën e tij dhe shkroi këtë pusullë:

“Më s’ju durohet, besoj, sa të ndesheni me mua, po edhe unë nuk po ngutem më pak se ju. Nesër në mengjes, më ora gjashtë, mund të takohemi në luginën e Akuavivas. Jam shumë i shkathët në përdorimin e kobures dbe nuk po jua propozoj këtë armë. Thonë se shtini mirë me pushkë: le të marrim secili një pushkë me dy fishekë: Do të vjë i shoqëruar nga një njeri pri këtij fshati. Në qoftë se vëllai juaj dëshiron t’ju shoqërojë, merrni edhe një dëshmitar të dytë dhe lajmëromëni! Vetëm në këtë rast unë do të kem dy dëshmitarë.

ORSO ANTONIO DELLA REBIA

Prefekti, si ndenji një orë te zëvendëskryetari i Bashkisë dhe pasi hyri një copë herë në shtëpinë Bariçinëve, u nis për Korte, i shoqëruar nga një xhandar i vetëm. Një çerek ore më pas, Shilina shpuri letrën që lexuat dhe ia dha në dorë vetë Orlanduçios.

Përgjigja u vonua dhe nuk erdhi veçse natën. Ajo ishte nënshkruar nga z. Bariçini, i ati, dhe e lajmëronte Orson se do ia

dorëzonte prokurorit të mbretit letrën me kërcënime që i kishin dërguar të birit. "Me ndërgjegje të pastër, - shtonte ai duke përfunduar, pres që drejtësia të japë vendimin e saj për shpifjet tuaja".

Megjithatë, pesë a gjashtë barinj që dërgoi e thirri Kolomba, erdhën t'i bënë roje kullës së della Rebiave. Me gjithë protestat e Orsos, ata bënë disa të çara në kanatet e dritareve që shihnin nga sheshi dhe gjithë atë mbrëmje, njerëz të ndryshëm i dërguan fialë se ishin gati t'i shërbenin. Mori, madje, edhe një letër nga teologu bandit, i cili premonte, në emër të tij dhe në atë të Brandolaçios, se do të ndërhynte në qoftë se Kryetari i Bashkisë do të ndihmohej nga xhandarmëria. Ai përfundonte me këtë post scriptum: *"A mund të guxoj t'ju pyes se ç'mendon zoti prefekt për edukimin e shkëlqyer që i jep miku im qenit Brusko? Pas Shilinas, nuk njoh nxënës më të bindur dhe me aftësi më të mira se ky"*.

KAPITULLI XV

E nesërmja kaloi pa ndonjë veprim armiqësor. Si njëra palë, ashtu dhe tjetra, rrinin në mbrojtje. Orsoja nuk doli nga shtëpia e tij dhe porta e Bariçinëve mbeti vazhdimisht e mbyllur. Dukeshin të pesë xhandarët që ishin lënë si garnizon në Pietranera, tek shëtisnin te sheshi ose përqark fshatit, të shoqëruar nga pojaku, i vetmi përfaqësues policisë. Zëvendëskryetari nuk e hiqte brezin e kuq, po, përveç arkereve në dritaret e të dy shtëpive në hasmëri, asgjë nuk dëshmonte për luftë. Vetëm një korsikan do të kish vënë re se te sheshi, përqark lisit të blertë, nuk shiheshin veçse gra.

Në kohën e darkës, Kolomba i tregoi gjithë gaz të vëllait këtë letër që kishte marrë nga mis Nevili:

E dashura zonjush Kolomba,

U gëzova shumë që mësova nga një letër e vëllait tuaj, se hasmëritë tuaja morën fund. Pranoni përgëzimet e mia. Im atë ëshië mërztur shumë në Azhaksio, qëkurse vëllai juaj nuk është më këtu për të biseduar me të për luftën dhe gjuetinë. Do të shkojmë sot dhe do të vemi të flemë te kushërira juaj, për të cilën kemi një letër. Pasnesër aty nga ora njëmbëdhjetë, do të vij t'ju lutem që të shijojë atë pepekun e maleve, shumë më të mirë, siç thoni ju, nga ai i qytetit.

Lamtumirë, e dashur zonjush Kolomba

Mikja juaj, Lidia

- Si nuk e paska marrë letrën time të dytë?- thirri Orsoja. -Ti e sheh nga data e letrës së saj, se zonjush Lidia duhet të ketë qenë në udhëtim kur ka arriti letra jote në Azhaksio.

- Mos vallë i shkruaje që të mos vinin?

- I thosha se ishim në gjendje rrethimi. Më duket se nuk është kohë e përshtatshme për të pritur miq.

Bah! Këta anglezët janë njerëz të çuditshëm. Ajo më thoshte, natën e fundit që kalova në dhomën e saj, se do mbetej peng, po të largohej nga Korsika pa parë një hakmarrje të bukur. Po të duash, Orso, mund t'i kënaqim, duke u dhënë rastin të shohin sulmin kundër shtëpisë së hasmëve tanë.

A e di ti Kolomba, - tha Orsoja, - se ka gabuar natyra që të ka bërë grua? Do të ishe bërë një ushtarak shkëlqyer. -Ndoshta. Sidoqoftë unë do ta bëj pepekun.

- Është e kotë. Duhet të dërgojmë dikë që t'i lajmërojë dhe t'i ndalë përpara se të nisen.

- Si? Kërkon të dërgosh një korrier me këtë kohë të keqe, që ta rrëmbejë rryma e ndonjë lumi bashkë me letrën tënde?... Më vjen shumë keq për të gjorët banditë në këtë rrebesh! Mirë që kanë guna të trasha me kapuç.

E di se ç'duhet bërë, Orso? Në qoftë se pushon stuhia, nisu herët në mëngjes, mundohu të arrish te kushërira jonë përpara se miqtë e tu të kenë zënë rrugë. Kjo do të jetë e lehtë për ty, se mis Lidia ngrihet gjithmonë vonë. Do t'u tregosh se ç'po ndodh tek ne dhe, në qoftë se ngulin këmbë të vinë, ne do t'i presim me kënaqësi të madhe.

Orsoja nxitoi të jepte pëlqimin për këtë plan dhe Kolomba, si ndenji disa çaste në heshtje, vijoi:

- Mos vallë pandehe se unë tallesha, Orso, kur të thashë për një sulm kundër shtëpisë së Bariçinëve? A e di ti se jemi më të shumtë? Të paktën dy me një. Qëkurse prefekti e mënjanoi Kryetarin e Bashkisë, të gjithë burrat e këtushëm janë me ne. Ne mund t'i bëjmë copa-copa ata. Do të ish lehtë të fillohej që tani nga puna. Po të duash ti, unë shkoj në çezmë dhe tallem me gratë e tyre e ndofta ata dalin...

Mundet, sepse janë shumë burracakë, ndofta do të shtien mbi mua që nga arkeret e dritareve, po nuk do të më qëllojnë. Atëherë gjithçka është e qartë: ata na sulmojnë. Mjerë të mundurit! Në një përleshje ku e gjen dot se kush ka qëlluar në shenjë? Beso tët motër, Orso, ata me rroba të zeza që do të vinë, do të nxijnë shumë letër, do të thonë shumë fjalë boshe. Asgjë nuk do të nxjerrësh në shesh. Dhelpra plakë do ta gjente mënyrën për t'i bërë ata të shohin yje në mes të ditës. Ah! Sikur të mos kish dalë prefekti përpara Vinçetelos, tani do të kishte një më pak prej tyre.

Të gjitha këto ajo i kish thënë po me atë gjakftohtësi që kishte folur një çast më parë për përgatitjen e pepekut.

Orsoja, i habitur, e vështronte të motrën me një farë admirimi të përzier me frikë.

- Moj Kolomba ime e dashur, — tha ai, duke u ngritur nga tryeza, kam frikë se nganjëherë më dukesh si djalli vetë, po mos ki merak. Në qoftë se nuk ia arrij që t'i çoj në trekëmbësh Bariçinët, do e gjej anën që t'i zhduk me ndonjë mënyrë tjetër. Plumb të nxehtë ose hekur të ftohtë. E sheh që nuk e kam harruar korsikançen?

- Sa më shpejt, aq më mirë, - tha Kolomba dhe psherëtiu.

- Cilit kalë do ia hipni nesër, Ors'Anton?

- Të ziut. Pse më pyet?

- Që t'u them t'i shtien elb.

Kur u ngjit Orsoja në dhomën e tij, Kolomba e dërgoi Saverian dhe barinjte të flinin dhe mbeti vetëm në kuzhinë, ku po përgatitej pepeku. Kohë më kohë, ajo vinte veshin dhe dukej sikur priste me padurim që ta zinte gjumi të vëllanë. Kur, më në fund, besoi se do kishte fjetur, ajo mori një thikë, u sigurua që ishte e mprehur, futi këmbët e saj të vogla në ca këpucë të mëdha dhe, pa bërë as zhurmën më të vogël, doli në kopsht.

Kopshti, i rrethuar me mure, puqej me një tokë mjaft të gjerë, të mbyllur me gjerdhe, ku mbaheshin kuajt, sepse kuajt korsikanë nuk dinë si është hauri. Në përgjithësi, ata i lëshojnë në një arë dhe i lënë të gjejnë vetë ushqim e strehim kundër të flohtit dhe shiut.

Kolomba hapi derën e kopshtit me të njëjtin kujdes, u fut te vendi i rrethuar me gjerdhe dhe, si fërshëlleu me ngadalë, kuajt i erdhën pranë; shpesh ajo u shpinte këtyre bukë e kripë. Me t'iu afruar kali i zi, ajo e kapì fort pas lejleve dhe i çau veshin me thikë. Kali bëri një kërcim të tmerrshëm dhe mori arratinë duke lëshuar atë britmën e fortë që u shpëton kafshëve, kur ndiejnë ndonjë dhimbje të madhe. Ndërsa Kolomba po kthehej në kopsht e kënaqur, Orsoja hapi dritaren e dhomës së tij dhe thirri:

Kush është atje?

Po në këtë kohë ajo e dëgjoi atë të mbushte pushkën. Për fat, dera e kopshtit ishte në errësirë të plotë dhe një fik i madh e mbulonte pjesërisht. Sakaq, nga dritat që pa të ndizeshin e të shuheshin vazhdimisht në dhomën e të vëllait, Kolomba e kuptoi se ai po mundohej të ndizte llambën. Nxitoi aherë të mbyllte derën e kopshtit dhe, duke shkuar shkarazi pas mureve, në mënyrë që kostumi i saj i zi të mos dallohej përmes fletëve të errëta të vargut të pemëve frutore anës mureve, ajo mundi të hynte në kuzhinë pak më parë se të vinte atje Orsoja.

- Ç'është? - e pyeti ajo

- M'u duk, - tha Orsoja, - sikur hapën derën e kopshtit.

- E pamundur. Do të kish lehur qeni. Po eja të shohim njëherë!

Orsoja i ra kopshtit rreth e përqark dhe, si vuri re se dera e jashtme ishte mbyllur mirë, pak si i turpëruar nga ky alarm i gabuar, u mat të ngjitej përsëri në dhomën e tij.

- Më pëlqen, o vëlla, kur shoh se po bëhesh i vëmendshëm, ashtu si duhet të jetë njeriu në gjendjen tënde.

- Po më edukon, - u përgjigj Orsoja. - Natën e mirë!

Në mëngjes, Orsoja ishte ngritur me të aguar dhe qe bërë gati të nisej. Kostumi i tij tregonte edhe elegancën që dëshiron të ketë një burrë, kur shkon pranë gruas që do t'i pëlqejë, edhe përkujdesjen e një korsikani që do të hakmerret. Mbi një rendigotë blu të puthitur mirë pas shtatit, ai mbante krahaqafë një kuti të vogël prej teneqeje plot me fishekë, që varej te një kordon i blertë mëndafshi, shishin e kish vënë në një xhep anash dhe në dorë mbante pushkën e bukur prej Mantoni të mbushur. Ndërsa ai po pinte me ngut kafënë që i kish hedhur Kolomba, një bari kishte dalë t'i vinte shalën dhe frenë kalit. Orsoja dhe e motra shkuan pas tij dhe hynë në vath, te kuajt. Bariu e kishte kapur kalin, po i kishin rënë përdhe edhe shala, edhe freri dhe dukej si i llahtaritur, ndërsa kali, të cilit i kujtohej plaga e natës së kaluar, trembej se mos i çanin edhe veshin tjetër, tërhuzej, hidhte shqelma, hingëllinte si I xhindosur.

- Hajde, shpejt! - i thirri Orsoja.

- Hej, Ors'Anton, hej! Ors'Anton! thërriste bariu - për gjakun e Krishtit!...

Ishin të shara e mallkime të panumërta, pjesa më e madhe e të diave nuk mund të përkthehen.

- Po ç'ka ndodhur? - pyeti Kolomba.

Të gjithë iu afruan kalit dhe, kur e panë ashtu të gjakosur e me vesh të çarë, të gjithë lëshuan një britmë habie dhe zemërimi. Duhet të dini se, për korsikanët, të sakatosh kalin e hasmit tënd, është edhe hakmarrje, edhe ftesë për duel, edhe kërcënim për vrasje. Vetëm pushka mund ta lajë këtë krim. Megjithëse Orsoja, që kishte jetuar një kohë të gjatë në kontinent, e ndjeu më pak se të tjerët këtë fyerje të rëndë, prapëseprapë, po të kishte pranë atë çast ndonjë Bariçinist, do ta kish bërë ta paguante menjëherë atë fyerje që ai ua ngarkonte hasmëve të tij.

- Ç'maskarenj frikacakë! - thirri ai, - të hakmerren te një kafshë e gjorë, kur s'guxojnë të më dalin ballë për ballë!

- Po ç'presim? — tha Kolomba me rrëmbim. - Ata vinë e na shtien çik, na sakatojnë kafshët dhe ne nuk u përgjigemi! Po burra jeni ju?

- Hakmarrje! — u përgjigjën barinjtë. Ta shëtisim kalin nëpër fshat dhe të sulmojmë shtëpinë e tyre! Pranë kullës së tyre është një plevicë e mbuluar me kashtë, — tha plaku Polo Grifo. Unë do t'ia vë flakën, sa hap e mbyll sytë. Një tjetër propozonte që të shkonin të merrnin shkallët e kambanores së kishës, një i tretë të shkallmoheshin portat e shtëpisë Bariçini me anën e një trari që ndodhej te sheshi e që ishte caktuar për disa ndërtime. Në mes të gjithë këtyre zërave plot zemëratë, dëgjohej ai i Kolombës, që i lajmëronte njerëzit e saj se, përpara se t'ia fillonin punës, secili do merrte nga ajo një gotë të madhe me uzo.

Fatkeqësisht, ose më mirë fatmirësisht, efekti që ajo kish dashur të bënte me rnizorinë e saj ndaj kalit të gjorë, e kishte humbur rëndësinë e tij për Orson. Ai qe i sigurt se gjymtimi i egër i kafshës ishte kryer nga një prej hasmëve të tij dhe dyshimi i tij binte mbi Orlanduçion, po nuk e besonte që ky djalë i provokuar e i goditur me shuplakë prej tij, ta shlyente turpin duke i çarë veshin një kalë. Përkundrazi, kjo hakmarrje e ulët dhe qesharake ia shtonte përbuzjen për kundërshtarët e tij dhe, bashkë me prefektin, ai mendonte tani, se të tillë njerëz nuk meritonin të mateshin me të. Po sa mundi të dëgjohej prej të tjerëve, ai u tha njerëzve të tij të habitur se duhej të hiqnin dorë nga qëllimet e tyre të luftës dhe se organet e drejtësisë që do të vinin së shpejti, do të merrnin patjetër hak për veshin e prerë të kalit të tij.

- Jam unë zot këtu, - shtoi ai me një zë të ashpër dhe dua të më bindeni. I pari që do të flasë përsëri për të vrarë a për të djegur, ta dijë se do ta djeg me dorën time. Hajde! Shalomëni kalin e murrme!

- Orso, - i tha Kolomba duke e hequr mënjanë, - si e duron që na fyejnë? Po të ishte gjallë ati ynë, Bariçinët nuk do të kishin guxuar kurrë të sakatonin një nga kafshët tona.

- Të premtoj se ata do të pendohen, po u takon xhandarëve dhe rojtarëve të burgut që t'i ndëshkojnë maskarenjtë, të cilët tregohen të guximshëm vetëm me kafshët. Të thashë, drejtësia do të hakmerret... ose përndryshe... Ti nuk do të kesh nevojë të më përmendësh se i kujt jam...

- Do durojmë! - tha Kolomba dhe psherëtiu.

- Ta dish mirë, motër, - vijoi Orsoja, se, po më thanë, kur të kthehem, se është bërë ndonjë demonstratë kundër Bariçinëve këtë nuk do të ta fal kurrë. Pastaj me një zë më të butë: - Është fort e mundshme, madje ka shumë të ngjarë, - shtoi ai, - që të vijë këtu bashkë me kolonelin dhe të bijën; përpiku që të jenë rregulluar dhomat e tyre, të na bësh një drekë të mirë, me një fjalë, mundohu që miqtë tanë t'i ndiejnë sa më pak vështirësitë. Shumë mirë është të kesh kurajë, Kolomba, po duhet që gruaja të dijë edhe sesi mbahet shtëpia. Hajde, përqaфомë dhe bëhu e urtë! Ja ku e shaluan dhe kalin e murrinë.

- Orso, - tha Kolomba, - nuk do të shkosh vetëm, jo.

- S'kam nevojë për asnjëri, - tha Orsoja, - dhe ja ku po të them, se unë nuk do t'i lë të më presin veshin.

- Oh! Kurrë s'kam për të të lënë të shkosh vetëm në kohë lufte. Ej! Polo Grifo! Xhian'France! Memo! Merrni pushkët; do të shkoni të shoqëroni tim vëlla.

Pasi u hëngrën me fjalë një copë herë, Orsoja u detyrua të bindej që të shoqërohej nga një togë përcjellëse. Ai mori më trimat e barinjve, ata që e kishin ngritur më shumë zërin për të filluar luftën; pastaj, si u përsëriti porositë e tij së motrës dhe barinjve që mbetën, mori udhën, duke bërë këtë herë një kthesë, që të mos shkonte përpara shtëpisë së Braçinëve. Ata ishin larguar nga Pietranera dhe po ecnin me nxitim të

madh, kur plaku Polo Grifo, tek po kalonin një rrëke të vogël që derdhej në një kënetë, i zunë sytë shumë derra të shtrirë sa gjatë-gjerë në llucë, duke u kënaqur njëkohësisht në diell dhe në freskinë e ujit. Sakaq, duke marrë në shenjë atë më të trashin, i hoqi këmbëzën pushkës dhe e la top në vend. Derrat e tjerë u ngritën dhe ua mbathën këmbëve me një lehtësi të çuditshme; e, megjithëse bariu tjetër shtiri, derrat arritën shëndoshë e mirë në një koriye dhe u zhdukën.

- Budallenj! - thirri Orsoja. Po merrni derrat e butë për derra të egër.

- O, Ors'Anton, jo, - u përgjigj Polo Grifoja, po ajo kope është e avokatit dhe deshëm t'i tregonim sesi sakatosen kuajt tanë.

- Si, more maskarenj! thirri Orsoja i tërbuar nga inati, filluat edhe ju të bëni poshtërsitë që bëjnë hasmërit tanë!

- Largohuni prej meje faqezinj. S'kam nevojë për ju. Vetëm kundër derrave dini të luftoni ju. Për perëndi, në qoftë se do guxoni të vini pas meje, jua theva kokën. Të dy barinjtë u panë sy më sy të habitur. Orsoja i ra kalit me mamuz dhe u zhduk trokthi.

- Ama, - tha Polo Grifo, - sa bukur na e punoi. Ec e duaji njerëzit që ta punojnë kështu! Koloneli, i ati, t'u zernërua sepse more njëherë në shenjë avokatin... A more hajvan që nuk shtire!... Dhe i biri... ti e di se ç'kam bërë unë për të...thotë se do më thyejë kokën, siç thyejne plluskën që s'e mban më verën. Ja se ç'mësoka njeriu në kontinent, o Memo! - Po, edhe po ta marrin vesh se e ke vrarë ti derrin, të ngrenë në gjyq, dhe Ors' Antoni as me gjykatësit do të flasë, as avokat do të zërë. Po thuaj mirë që pa njeri dhe ke shenjtoren Nega që të nxjerr nga balta.

Pas një bisedimi të shkurtër, të dy barinjtë i dhanë karar se puna më e mirë që mund të bënin ishte ta hidhnin derrin në një llomi; dhe këtë plan ata e vunë në zbatim, natyrisht pasi morën secili disa bërçolla nga viktima e pafajshme e urrejtjes së della Rebiave dhe Bariçinëve.

KAPITULLI XVI

Si hoqi qafe shoqëruesit e tij të padisiplinuar, Orsoja vijoi rrugën, më tepër i shqetësuar nga dëshira për të parë mis Nevilin, sesa nga frika mos takonte hasmërit e tij.

- Gjyqi që do të kem me ata Barkina e poshtër, — thoshte me vete, do më detyrojë të shkoj në Bastia. Pse të mos e shoqëroja mis Nevilin? Pse të mos shkonim bashkë nga Bastia në banjat e Orecas? Përnjëherë, kujtimet e fëmijërisë ia sollën ndërmend fare qartë atë vend piktoresk. Iu duk sikur ishte në një lirishte të gjelbër nën gështenjat shekullore. Mbi një lëndinë prej bari të ndritshëm, spërkatur me lule të kaltra, që u ngjanin syve që i buzëqeshnin, ai shikonte mis Lidian të ulur pranë tij. Ajo kishte hequr kapelën dhe flokët e saj të verdhë, më të hollë e më të butë se mëndafshi, shkëlgenin si ar në rrezet e diellit, që depërtonin përmes gjetheve. Sytë e saj, me një kaltërsi aq të kulluar, i dukeshin më të kaltër se qielli. Me kokën e pështetur në njërën dorë, ajo dëgjonte ashtu e menduar fjalët e dashurisë që i çuquriste ai, duke u dredhur. Kishte veshur atë fustanin prej tyli që mbante ditën e fundit që ai e kish parë në Azhaksio. Që poshtë palëve të fustanit i dilte një këmbë e vogël, futur brenda në këpucë prej sateni të zi. Orsoja thoshte me vete se do ishte shumë i lumtur, sikur ta puthte atë këmbë, po mis Lidia s'e kishte vënë dorashkën në njërën dorë dhe mbante në të një lulëshqerrë. Orsoja ia merrte atë lulëshqerrë dhe dora e Lidias shtrëngonte dorën e tij dhe ai puthte lulëshqerrën e pastaj dorën e saj dhe ajo nuk inatosej... Dhe të gjitha këto mendime nuk e linin t'i kushtonte vëmendje udhës që ndiqte e ndërkaq shkonte gjithnjë trokthi. Po matej të puthte me mendje për të dytën herë dorën e bardhë të mis Nevilit kur mënd puthi në të vërtetë kokën e kalit të tij, që u ndal përnjëherë. Shilina e vogël i kish prerë udhën dhe e kish kapur kalin për freri.

- Ku shkoni kështu, Ors'Anton? — tha ajo. A nuk e dini se hasmi juaj është këtu afër?

- Hasmi im? - thirri Orsoja i inatosur që ia kishin ndërprerë përfytyrimet në një çast kaq interesant. Ku është?

Orlanduçioja është këtu afër. Po ju pret. Kthehuni, kthehuni!

- Ah! Po më pret! E pe ti?

- Po, Ors'Anton, isha shtrirë mbi fier kur shkoi. Shikonte nga të gjitha anët me dylbi.

- Nga ç'anë shkoi?

- Zbriti andej, nga ana që shkoni ju.

- Të faleminderit!

- Ors'Anton a nuk do bënit mirë, sikur të prisnit tim ungj? Ai nuk do vonohet dhe me të do jeni të siguruar.

- Mos ki frikë, Shili, s'kam nevojë për ungjin tënd!

- Po të doni, unë dal përpara jush.

- Të faleminderit, të faleminderit!

Dhe Orsoja, duke i rënë kalit, mori me të shpejtë nga ajo anë që i tregoi vajza e vogël. Ishte bërë si i tërbuar nga inati dhe kishte thënë me vete se fati po i jepte një rast të shkëlqyer për t'ia ndrequr qejfin atij burracaku që sakatoste një kalë, që të hakmerrej për dackën që kish ngrënë. Pastaj, gjithë duke shkuar përpara, si premtimi që i pat bërë prefektit e sidomos frika se nuk do ta shilte dot mis Nevilin, po ia ndërronin mendjen dhe pothuajse e shtynin të dëshironte tani që të mos e takonte Orlanduçion. Sakaq, kujtimi i të atit, fyerja që i kishin bërë kalit të tij, kërcënimet e Bariçinëve, ia ndiznin përsëri inatin dhe e nxisnin të kërkonte hasmin, që ta provokonte e ta detyronte të luftonin. I tronditur kësisoj nga vendime të kundërta, ai vijonte të ecte përpara, po tani, me kujdes, duke vërejtur nëpër kaçubat dhe gjerdhet, e bile ngandonjëherë qëndronte që të dëgjonte ato zhurmat e papërcaktuara mirë që të zë veshi fushës. Dhjetë minuta pasi u nda nga Shilina e vogël (atëherë ishte ora nja nëntë e mëngjesit), u gjend buzë një kodrine shumë të pjerrët. Udha, ose më mirë shtegu i paçelur mirë që ndiqte, shkonte përmes një koriyeje të djegur rishmë. Në këtë vend, toka që mbushur me hi të bardhë dhe, aty-këtu ca driza e ca pemë të mëdha të nxira nga tymi i zjarrit dhe të zhveshura krejt nga gjethet, kishin mbetur

më këmbë, megjithëse ishin tharë. Kur sheh një korije të djegur, të duket sikur je në një vend verior, në mes të dimrit dhe kontrasti midis thatësirës së vendeve të përshkuara nga flaka dhe mugullimit të pasur rreth e qark, i bën ato vende të duken edhe më të trishta e të zhveshura. Po vërtet në këtë pamje, Orsoja, me mendje të tij, nuk shihte këtë çast veçse një gjë të rëndësishme: meqë toka ishte e zhveshur, aty nuk mund të bëhej pusi dhe ai që trembet se mund të shohë nga një çast në tjetrin të dalë nga një vend me pemë të dendura tyta e një pushke dhe t'i drejtohet gjoksit të tij, e vështron tokën e sheshtë, ku asgjë s'ta pengon synë, si një farë oazi. Pas korijes së djegur, vinin shumë ara të mbjella, të rrethuara, sipas zakonit të vendit, me mure prej guri aci të lartë, sa mund të pështeteshe. Shtegu kalonte midis këtyre mureve, ku ca gështenja shumë të mëdha, të mbjella pa rregull, i jepnin vendit pamjen e një pylli me drurë të dendur.

I detyruar t'i zbriste kalit në atë tatëpjetë si thikë, Orsoja, që e kishte lënë frerin në qafë të kafshës, po zbriste me të shpejtë duke shkarë sipër hirit; dhe nuk ishte as njëzet e pesë hapa larg nga ata mure prej guri në të djathtë të udhës, kur i zunë sytë pikërisht kundra tij, më parë një tytë pushke, pastaj një kokë njeriu që dilte përmbi kreshtën e murit. Pushka u ul dhe ai njohu Orlanduçion gati të hapte zjarr. Orsoja u hodh në mbrojtje vetëtimthi dhe që të dy, duke marrë në shenjë sho-shoqin, u vështruan disa çaste me ato tronditje therëse që ndien më trimi në kohën që do vrasë kundërshtarin ose do vritet vet.

- Burracak i ndyrë! - thirri Orsoja. Ai po fliste ende, kur pa flakën e pushkës së Orlanduçios dhe, pothuajse në të njëjtën kohë, u dëgjua një pushkë tjetër në të mëngjër të tij, nga ana tjetër e shtegut, e shtënë nga një njeri që ai nuk e kishte parë fare dhe që po e merrte në shenjë që prapa një muri. Të dy plumbat e zunë; njëri, ai i Orlanduçios, i përshkoi krahun e mëngër që e kishte nxjerrë tek po e merrte në shenjë; tjetri e goditi në gjoks, i grisi rrobat, po, meqë takoi për fat

tehun e shishit të tij, u bë copë dhe shkaktoi vetëm një gërvishtje. Orsos iu var krahu i mëngjër si i ngrirë përsëgjati kofshës dhe tyta e pushkës së tij u ul në çast; po ai e ngriti përnjëherë dhe duke e drejtuar arimën vetëm me dorën e djathtë, hapi zjarr mbi Orlanduçion. Koka e hasmit të tij u zhduk prapa murit. Orsoja, duke u kthyer nga e mëngjëra, tërhoqi këmbëzën e pushkës për të dytën herë në drejtim të një njeriu të rrethuar me tym, që mezi e shquante. Edhe fytyra e këtij të fundit u zhduk. Të katër të shtënat kishin ndjekur njëra-tjetrën me një shpejtësi aq të pabesueshme, sa që kurrë s'kish ndodhur që ushtarë të stërvitur të kishin shtënë më shpejt se kaq në një qitje me radhë. Pas qitjes së fundit të Orsos, u bë qetësi. Tym i që doli nga arma e tij po ngjitej ngadalë në qiell; asnjë lëvizje prapa murit, nuk ndihej as edhe zhurma më e vogël. Po të mos ndiente atë dhimbje në krah, ai do të kish besuar se këta njerëz, mbi të cila sapo kishte shtënë, ishin fantazma të irnagjinatës së tij. Duke pritur shpërthimet e dyta, Orsoja bëri disa hapa, që të vendosej prapa njëres nga pemët e djegura që kishin mbetur në këmbë në korije. Si ndenji prapa asaj mbrojtjeje, ai vuri pushkën midis gjunjëve dhe e mbushi shpejt e shpejt. Po krahu i mëngjër i dhembte, sa i theri në shpirt dhe i dukej sikur mbante me të një peshë shumë të rëndë. Ç'ishin bërë kundërshtarët e tij? Nuk mund ta kuptonte. Po të kishin ikur, po të ishin plagosur, ai patjetër do të kish dëgjuar ndonjë lëvizje në gjethe. Mos vallë ishin vlarë? Apo mos prisnin rastin, duke u mbrojtur prapa murit që të shtinin mbi të? Në këtë pasiguri e duke ndjerë se po e linte fuqia, vuri përtokë gjurin e djathtë, pështeti në tjetrin krahun e plagosur dhe tytën e pushkës e vuri mbi një degë të trungut të pemës së djegur. Me gishtin të këmbëza, syrin e mbërthyer te muri, veshin e ngrehur, që mund të kapte edhe zhurmën më të vogël, ndenji pa lëvizur disa minuta, që iu dukën sa një shekull. Më në fund, shumë larg prapa tij, u dëgjua një britmë e mbytur dhe, sakaq, një qen që zbriti poshtë kodrinës me shpejtësinë e shigjetës, u ndal pranë tij, duke tundur bishtin. Ishte

Bruskoja, dishepulli dhe shoku i banditëve, që lajmëronte padyshim, mbërritjen e të zot; dhe kurrë nuk u prit me aq padurim një njeri i ndershëm si ai. Qeni, me turirin përpjetë, kthyer nga muri më i afërt, po nuhaste me shqetësim. Sakaq, ai u hunguroi mbyturazi, kapërceu murin me një të kërcyer dhe, pothuajse aty për aty, u ngjit në majë, prej ku vështroi Orson, pa ia hequr sytë, duke shprehur habinë me atë shikim, aq qartë sa i jepet një qeni, pastaj ngriti prapë kokën lart, këtë herë nga ana e murit tjetër. Mbas pak, ai u gjend në majë, duke treguar po atë habi e shqetësim që pat treguar edhe pak më parë; pastaj u hodh në korije me bisht ndër shalë, duke vështuar gjithnjë Orson e duke u larguar prej tij me hapa të ngadalshëm, anash, gjersa arriti në njëfarë vendi. Atëherë, si ia mori vrapit përsëri, u ngjit përpjetë kodrinës aq shpejt sa kishte zbritur, që t'i dilte përpara një njeriu, i cili po ecte me të shpejtë me gjithë tatëpjet⁶¹ si thikë.

- Këtu Brando! - thirri Orsoja, sapo besoi se do dëgjohej zëri.

- Oh! Ors'Anton jeni plagosur? - e pyeti Brandolaçioja duke rendur me një frymë. Në trup apo në gjymtyrë?...

- Në krah.

- Në krah! S'ka gjë.

- Po ai?

- Më duket se e qëllova.

- Brandolaçioja, duke shkuar pas qenit të tij, rendi te muri më i afërt dhe u përkul që të shihte nga ana tjetër. Aty, si hoqi kapuçin, tha:

- Përshëndetje zotit Orlanduçio! - Pastaj, si u kthye nga Orsoja, e përshëndeti atë me një zë serioz:

- Ja, - tha ai, - se ç'do të thotë të gjesh atë që kërkon.

- Rron akoma?- pyeti Orsoja duke marrë frymë me zor.

- Oh! Kaq e pat, i shkreti; iu shua kandili me atë plumb që i kemi ngulur në sy. Për gjakun e Krishtit, brimë po çfarë brime! Besa pushkë për kokën e pushkës! Ç'kalibër! Kjo t'i hedhka trutë në erë! Ja,

dëgjoni Ors'Anton! Kur dëgjova në fillim pif-pif, thashë me vete: "Djalli marrë, po më qëllonjë togerin. Pastaj dëgjoj Bum! Bum! Ah! Thashë, ja ku e mori fjalën pushka angleze: ai po u përgjigjet"...Po ç'do more Brusko, ç'ke që më shtyn prapë?

Qeni e shpuri te muri tjetër.

- Më falni! - thirri Brandolacioja i çuditur. Dy të shtëna! Hiç asgjë... hej djall, duket që është i shtrenjtë baruti se e kurseni.

- Po ç'ka bre, në ke besuar perëndinë, - pyeti Orsoja.

- Hajde, hajde! Mos bëni sikur s'dini gjë, toger! E hidhni gjahun përtokë dhe doni që t'ua mbledhin të tjerët. Lum si avokat Bariçini për ç'e paska gjetur... Mish donte ai, mish? Ja, le të ngopet! E kush do ia trashëgojë pasurinë tani?

- Si! Edhe Vinçeteloja është vrarë?

- Top në vend. Ne shëndoshë! Një të mirë keni ju, që s'i bëni të tjerët të vuajnë. Ejani, pra, ta shihni Vinçetelon: ende më gjunjë është, me kokën e pështetur te muri. Duket sikur po fle. Ja tani është rasti të thuhet e ka gjumin plumb. I gjori!

Orsoja ktheu kokën nga ana tjetër duke u rrëqethur.

- A je i sigurt që ka vdekur?

- Ju jeni si Sanpiero Korsoja, që shtinte vetëm një herë dhe vuloste. E dini, këtu... në gjoks, më të mëngjër? Ja, si u godit Vinceleoneja në Vaterlo. Unë vë bast se plumbi nuk është larg zemrës. Dy nishane! Ah! As që do të shtija më me pushkë. Dy të vrarë me dy të shtëna... Me plumb... Të dy vëllezërit!... Po të kishte shtënë edhe njëherë do të kishte vrarë babanë... Herën tjetër më mirë... Ç'të qëlluar, Ors'Anton!... E të mendosh se nuk do i ndodhë kurrë një djali trim si unë të qëllojë për vdekje dy xhandarë njëherazi. Duke folur, banditi shikonte krahun e Orsos dhe po i çante mëngën me shishin e tij.

- S'ka gjë, jo, tha ai.

- Ja një rendigotë që do i nxjerrë cazë punë zonjushë Kolombas... Oj! Ç'po shoh kështu? Ç'është kjo gërvishtje në gjoks?... Asgjë s'ka hyrë këtej? Jo, s'mund të jesh kaq i fortë. Pa dale, mundohu të lëvizësh gishtërinjtë. A i ndieni dhëmbët e mi kur ju kafshoj gishtin e vogël?... Nuk e ndieni shumë?... S'është gjë, hiç mos u bëni merak. Dale të marr shaminë tuaj dhe kravatën... Eh, ç'vajti dëm kjo deli rendigotë!... Po si djallin u veshët kaq bukur sot? Në dasmë do vinit?... Hajde pini një pikë verë.. Pse nuk mbani plloskë me vete? A del ndonjëherë korsikani pa marrë plloskën me verë?

Pastaj, në kohën që i lidhte plagën, u ndal dhe bërtiti: Me dy te shtena! Qe te dy top ne vend!... Oh, ç'do të qeshë prifti... Dy të shtëna! Ah, ja edhe Shilina, ajo breshka e vogël.

Orsoja nuk përgjigjej. Ai ishte zbehur, qe bërë si meit dhe i dridheshin këmbë e duar.

- Shili,- thirri Brandolaçioja, shko, shiko prapa atij murit! E?

Fëmija, duke u kacavarur me duar e me këmbë, hipi majë murit dhe, me të parë kufomën e Orlanduços bëri kryqin.

- S'është gjë, jo, - vijoi banditi, - shko më tej, atje tutje.

Fëmija bëri edhe njëherë kryq.

- Ju i keni vrarë ungj? — pyeti ajo me ndrojtje.

- Unë! Pse, s'e ke marrë vesh që s'jam i zoti për asgjë?

Atë punë e ka bërë zotëria, Shil. Uroje!

- Oh! Sa do të gëzohet zonjusha! - tha Shilina, - dhe do të dëshpërohet shumë, kur të marrë vesh se jeni plagosur Ors'Anton.

- Hajde, Ors'Anton, - tha banditi, pasi mbaroi së lidhuri plagën, - ja Shilina jua kapi kalin. Hipni dhe ejani me mua në pyllin e Staconas. Atje as djalli s'ju gjen. Do ju mbajmë si ujët e pakët. Kur të arrijmë te kryqi i Shën Kristinës, duhet t'i zbrisni kalit. Do ia jepni kafshën Shilinës, që të vejë të lajmërojë zonjushën dhe, në të udhëtuar e sipër, do i bëni porositë që keni. Mund t'i thoni çdo gjë vogëlushes Ors'Anton:

copa-copa t'ia bëjnë mishtë, ajo s'i tradhton miqtë e saj. Dhe, me një zë dashamirës, i tha fëmijës:

- Hajde, jezite, qofsh çkishëruar, qofsh mallkuar, o e paudhë! Brandolaçioja, si shumë banditë të tjerë, trembej se mos i magjepste fëmijët, duke u bërë bekime ose lëvdata, sepse dihet që fuqitë e mistershme që kryesojnë në Annocchiatura³⁸ kanë zakonin e keq të bëjnë të kundërtën e atyre që urojmë ne.

- Ku thua të vete, Brando? - pyeti Orsoja me një zë të shuar.

- Besa zgjidh e merr, në burg ose në pyll. Po një della Rebia nuk e njeh rrugën e burgut. Në pyll, Ors'Anton!

- Lamtumirë pra, të gjitha shpresave të mia!- thirri në mënyrë të dhimbshme i plagosuri.

- Shpresat tuaja? Bre! Mos shpresonit të bënit më shumë me një çifte?... Po si djall ju goditën ata? Duhet të kenë qenë me shtatë shpirtra, si maçokët.

- Ata shtinë të parët, - tha Orsoja.

- Vërtet, harrova... Pif!pif!bum!bum!... dy të shtëna me një dorë... Unë varem, po të ketë njeri tjetër që shtie më mirë! Ja, hipët më kalë... përpara se të shkojmë, shikojeni veprën tuaj! Nuk është e hijshme t'i lini njerëzit kështu pa u thënë lamtumirë.

Orsoja i ra kalit me mamuze, kurrën e kurrës nuk do kish dashur t'i shihte ata fatkeqë, që i la të vdekur në vend.

- Dëgjoni, Ors'Anton, - tha banditi, duke kapur frenë e kalit. - Doni t'ju flas me zemër në dorë? Mirë, pra! Pa dashur t'ju fyej, më vjen keq për ata dy djemtë e gjorë. Ju lutem të më falni... aq të pashëm.. aq të fortë, aq të rinj!... me Orlanduçion kisha shkuar kaq herë për gjah... Katër ditë më parë, ai më dha një paqetë me cigare... Pak ai, Viçeteloja, gjithmonë me buzë në gaz e shihje!... Vërtet që bëtë atë që duhej të bënit... Dhe as që duhet t'ju vijë keq, se qitja ka qenë e

---

³⁸ Magjepsje e pavullnetshme që ushtrohet ose me anën e syve ose me anën e fjalës

mrekullueshme... Po unë nuk u ndodha në hakmarrjen tuaj... E di që keni të drejtë: kur ka një hasëm, njeriu duhet ta heqë qafe. Po Bariçinët ishin një familje e vjetër.. Ja dhe ajo u shuajt. Kaq e pat!... Dhe me dy të shtëna! Çudi për besë!

Duke mbajtur kështu fjalën e përmortshme për Bariçinët, Brandolacioja po i shpinte me të shpejtë Orson, Shilinan dhe genin Brusko në pyllin e Staconas³⁹.

KAPITULLI XVII

Ndërkaq, Kolomba, pak kohë pas nisjes së Orsos, kishte mësuar nga njerëzit që kish vënë, se Bariçinët kishin zënë fushën dhe që prej atij çasti, atë e kish pushtuar një shqetësim i madh. E shihje t'i binte shtëpisë poshtë e lart nga të gjitha anët, duke shkuar nga kuzhina në dhomat e përgatitura për miqtë që priste, me duart në ije dhe gjithmonë e zënë me punë, qëndronte orë e çast për të parë se mos i zinte syri në fshat ricionjë lëvizje të jashtëzakonshme. Andej nga ora njërnëdhjetë hyn në Pieratranera një grup mjaft i madh kalorësish. Ishin koloneli, e bija, shërbëtorët e tyre dhe udhërrfyesi. Duke i pritur, fjala e parë e Kolombës ishte: "A e patë tim vëlla?" Pastaj ajo pyeti udhërrëfyesin se

---

³⁹ *Vend imagjinar*

nga ç'rrugë kishin ardhur, në ç'anë ishin nisur dhe, nga përgjigjet e tij, ajo nuk e kuptonte sesi nuk ishin takuar. –

Ndofta vëllai juaj ka shkuar nga udha e sipërme, - tha udhërrëfënjesi, - kurse ne erdhëm nga e poshtmjia.

Po Kolomba tundi kokën dhe përsëriti pyetjet. Me gjithë vendosmërinë e saj të natyrshme, të përforcuar akoma më shumë nga krenaria për t'u fshehur të huajve çdo dobësi, ish e pamundur ta fshihte shqetësimin e saj, dhe sakaq ia tregoi kolonelit e sidomos Lidias, pasi u bëri të ditur orvatjen për pajtim që kishte patur një përfundim aq fatkeq. Mis Nevilin s'e nxinte vendi donte; që të dërgoheshin korrierë nga të katër anët dhe i ati ishte gatshëm t'i hipte kalit prapë dhe të shkonte bashkë me udhërrëfyesin për të kërkuar Orson. Shqetësimet e miqve të saj i kujtuan Kolombës detyrat që i takonin si zonjë shtëpie. U përpoq të buzëqeshte, iu lut me ngulm kolonelit që të ulej në tryezë dhe, për të shpjeguar vonesën e të vëllait, gjeti shumë shkaqe, që i rrëzonte po vetë brenda një çasti. Meqë besoi se e kish për detyrë, si burrë që ishte, të përpiqej t'i qetësonte gratë, edhe koloneli shfaqti mendimin e tij.

- Unë vë bast, - tha ai, - se defia Rebia do ketë gjetur gjah, s'e ka mbajtur dot veten dhe prisni kur të na vijë me çantën e gjahut të mbushur plot. Për besë, shtoi ai, - ne dëgjuam udhës katër të shtëna pushkësh. Dy ishin më të forta se të tjerat dhe unë i thashë sime bije: vë bast se ky që po gjuan, është della Rebia. Vetëm çiftja ime mund të buçasë kaq shumë.

Kolomba u zbeh dhe Lidia që e vërente me vëmendje, e kuptoi fare lehtë se çfarë dyshimesh i ndollën asaj fjalët e kolonelit. Si ndenji një copë herë pa bërë zë, Kolomba pyeti me rrëmbim nëse ato cly gjëmimet e forta ishin më parë apo më pas se të tjerat. Po as koloneli, as e bija, as udhërrëfyesi nuk i kishin kushtuar aq shumë vëmendje kësaj pike kryesore.

Aty nga ora një, meqenëse asnjë nga korrierët që kish dërguar Kolomba nuk ishte kthyer ende, ajo e bëri zemrën gur dhe i shtrëngoi miqtë të uleshin në tryezë, po, përveç kolonelit, asnjë s'mundi të hante. Me të dëgjuar zhurmën më të vogël te sheshi, Kolomba rendte te dritarja, pastaj vinte e ulej prapë e pikëlluar dhe akoma më e pikëlluar, përpiquej të vijonte me miqtë e saj një bisedë pa rëndësi, së cilës asnjëri nuk ia vinte veshin dhe që ndërpritej nga heshtje të gjata.

Befas, u dëgjua troku i një kali.

- Ah! Këtë herë është im vëlla- tha Kolomba duke u ngritur, po, kur pa Shilinën që ia kishte shaluar kalit të Orsos, thirri me një zë të llahtarshëm:

- Më vdiq valai! Kolonelit i ra gota nga dora, mis Nevili lëshoi një britmë, të gjithë dolën me vrap te porta. Përpara se të hidhej Shilina nga kali, Kolomba e rrëmbeu si pendë dhe e shtrëngoi sa s'i nxori shpirtin. Fëmija e kuptoi vështrimin e saj të tmerrshëm dhe fjala e saj e parë që ajo e korit të Otellos⁴⁰:

"Rron!"

Kolomba nuk e shtrëngoi më dhe Shilina ra përtokë aq lehtë, sa një kotele.

- Po ata? - pyeti Kolomba me zë të ngjirur.

Shilina bëri kryq me gishtin dëftonjës dhe gishtin e mesit. Sakaq nga ajo e zbehtë si e meitit, fytyra e Kolombës mori një ngjyrë flakë të kuqe. Ajo i hodhi një vështrim të zjarhtë shtëpisë së Bariçinëve dhe u tha me buzë në gaz miqve të saj:

- Urdhëroni brenda të pimë kafënë! Iri⁴¹ i banditëve kishte shumë gjëra për të kallëzuar. Purishtja e saj, e përkthyer nga Kolomba në italisht pikë për pikë, pastaj dhe në anglisht nga mis Nevili, e bëri

⁴⁰ Opera e kompozitorit të madh Italian Rossini, sipas dramës së Shekspirit.

⁴¹ Iris: lajmëtare e zotërve, e shndërruar prej perëndeshës Zhynon në ylber, e paraqitur me krahë.

kolonelin të mallkonte mëse njëherë dhe mis Lidian të psherëtinte shumë herë me radhë, po Kolomba dëgjonte pa u mallëngiyer, vetëm përdridhte nëpër duar pecetën e saj lule-lule si të donte ta bënte copë-copë. Ajo e ndërpreu fëmijën pesë a gjashtë herë, që t'i përsëriste se Brandolaçioja thoshte se plaga nuk ishte e rrezikshme dhe se ai kishte parë shumë më të rënda. Duke përfunduar, Shilina tha se Orsoja kërkonte me ngulm letër për të shkrojtur dhe se e ngarkonte të motrën që t'i lutej një gruaje që ndofta tani ndodhej në shtëpinë e tyre të mos shkonte përpara sa të merrte një letër prej tij. Kjo, - shtoi fëmija, - e mundonte më shumë atë dhe unë isha nisur për këtu, kur më thirri prapë që të më porosiste edhe një herë për të tretën herë.

Kur dëgjoi këtë porosi të të vëllait, Kolomba buzëqeshi lehtë dhe shtrëngoi fort dorën e anglezes që ia plasi të qarit dhe nuk e pa të udhës t'ia përkthente të atit këtë pjesë të tregimit.

- Po, ju do të rrini me mua e dashur mike, - thirri Kolomba duke e përqaftuar mis Nevilin, - dhe do të na ndihmoni.

Pastaj, si nxori nga një raft një tok këmishë të vjetra, nisi t'i priste që të bënte banda dhe rripa. Kur shihje sytë e saj xixëllonjës, çehren e gjallëruar, gjendjen e saj herë të shqetësuar e herë gjakftohtë, ish e vështirë të thoshe nëse që më shumë prekur nga plaga e të vëllait apo e ngazëllyer nga vdekja e hasmëve të saj. Herë i hidhte kafe kolonelit dhe i mburrej duke i thënë se a o e bënte shumë të mirë, herë, duke u dhënë punë mis Nevilit dhe Shilinas, i nxiste të qepnin banda dhe t'i bënin rrotulla. Ajo po pyeste për të njëzetën herë nëse Orsoja vuante shumë nga plaga që kish marrë. Ndërpiste punën vazhdimisht që t'i thoshte kolonelit:

- Dy burra aq të shkathët, aq të tmerrshëm!... Kurse ai vetëm u plagos në njërin krah.. I la të vdekur në vend që të dy. Ç'kurajë, kolonel! A nuk është hero? Ah! Mis Nevil, sa i lumtur është njeriu kur rron në një vend të qetë si i juaji!... Jam e sigurt se ju ende nuk e njihni tim

vëlla... Kisha thënë unë, skifteri do të ndehë krahët... ju gaboheshit, mis Nevil... Ah! Sikur t'ju shihte që po punoni për të... I gjori Orso!

Mis Lidia nuk punonte fare dhe nuk gjente asnjë fjalë të thoshte. I ati pyeste përse nuk nxitonin të ngrinin padi t'i hidhnin në gjyq. Ai fliste për padinë e kolonelit dhe për shumë e shumë gjëra të tjera që nuk njiheshin në Korsikë. Më në fund ai donte të dinte nëse shtëpia e verimit e atij Z. Brandolaçios së mirë që i kishte dhënë ndihmë të plagosurit ishte shumë larg nga Pietranera dhe nëse ai nuk mund të shkonte ta shihte vetë mikun e tij.

Dhe Kolomba përgjigjej me gjakftohtësinë e saj të zakonshme se Orsoja ishte në pyll, se atë po e mjekonte një bandit, se ai do ishte në rrezik të madh po të dukej përpara se të siguroheshin për masat që do merrnin prefekti dhe gjykatësit, më në fund se ajo vetë do bënte çmos që dërgonte fshehurazi atij një kirurg të zotin.

- Zoti kolonel, mbani mend mirë, sidomos të katër pushkë që clgjuat, tha ajo, dhe që më thatë se Orsoja shtiu i dyti.

Koloneli s'kuptonte asgjë nga këto dhe e bija s'kishte gjë tjetër, veçse psherëtinte e fshinte sytë. I

sh ndaj të ngrysur, kur hyri në fshat një procesion i trishtë. Po i sillnin avokat Bariçinit kufomat e djemve të tij, vendosur secila mbi një mushkë që e tërhiqte një fshatar. Një turmë shërbëtorësh dhe të papunësh ndiqte kortezhin e përmortshëm. Bashkë me ta të zinte syri xhandarë, të cilët arrijnë gjithmonë tepër vonë dhe zëvendësprefektin që ngrinte duart lart, duke përsëritur pa pushim: "Ç'do të thotë zoti prefekt!" Disa gra, ndër të tjera edhe taja e Orlanduçios, shkulnin flokët dhe ulërinin si egërsira. Po dhimbja e tyre e bujshme nuk të prekte më shumë nga pikëllimi i heshtur një njeriu që e shikonin të gjithë. Ky ishte babai fatzi, i cili duke shkuar nga një kufomë te tjetra, u ngrinte kokën e ndotur me dhë, u puthte buzët e mavijosura, u mbante këmbët e duart e ngrira, si të donte që të mos i linte të topiteshin nga rruga. Nganjëherë e

shihje të hapte gojën që të fliste, po nuk i dilte asnjë britmë, asnjë fjalë. Gjithmonë me sytë e mbërthyer te kufomat, ai pengohej nëpër gurët, në pemët, në të gjitha gjërat që i dilnin përpara.

Ulërimat e mallkimet e burrave u dyfishuan, rebianistë guxuan të lëshonin brohoritje triumfi, kundërshtarët s'e përmbajtën dot veten.

- Hakmarrje! Hakmarrje! Klithën disa zëra, shtinë me gurë dhe dy pushkë që u hodhën në drejtim të dritareve të sallës, ku ndodheshin Kolomba dhe miqtë e saj, shpuan kanatat dhe i flakën ashkëlat e drurit gjer mbi tryezën pranë së cilës ishin ulur të dyja gratë. Mis Lidia lëshoi britma të llahtarshme, koloneli rrëmbeu një pushkë dhe Kolomba, përpara se ta mbante ai, u turr te porta e shtëpisë dhe e hapi me vrull. Atje, duke ndenjur në këmbë mbi pragun e lartë dhe me të dyja duart të shtrira për të mallkuar armiqtë e saj, thirri:

- Burracakë, ju shtini mbi gratë, mbi njerëz të huaj. Edhe m'i thoni vetes korsikanë. Po burra jeni ju, more faqezinj, që dini vetëm të vrisni nga prapa krahëve, afrohuni, afrohuni. S'keni bëni. Jam vetëm, im vëlla është larg. S'keni ç'më bëni. Jam vetëm, vramëni, vrajini miqtë e mi, të tillë jeni ju... Po nuk guxoni, o burracakë, jo! Ju e dini që ne hakmerremi. Shkoni, shkoni, qani si gratë dhe falënderoni që nuk kërkuam më shumë gjak prej jush!

Në zërin dhe në qëndrimin e Kolombas kishte diçka të madhërishtme dhe të tmerrshme. Me ta parë atë, turma u zmbraps e lemerisur, si t'i qe shfaqur një nga ato xhindet për të cilat tregojnë në Korsikë mjaft histori të llahtarshme në netët e dimrit. Zëvendësprefekti, xhandarët dhe një numër grash përfituan nga kjo lëvizje për t'u hedhur midis dy palëve, sepse barinjtë rebianistë po përgatisnin armët e tyre dhe ishte frikë se mos niste te sheshi një luftë e përgjithshme. Po që të dy palët kishin mbetur pa kryetarë dhe korsikanët, të disiplinuar në zemëratën e tyre, rrallë hidhen në përleshje, kur mungojnë autorët kryesorë të përleshjeve të tyre. Veç kësaj, Kolomba, të cilën suksesi e

kishte bërë mjaft të matur, e përmbajti garnizonin e saj të vogël. E la atë plak të shkretë në hallin e tij! E pse ta vrisni atë dhelbër plak që s'ka më dhëmbë të kafshojë? - Xhiudiçe Bariçini! Mos e harro dy gushtin. Mos e harro portofolin e përgjakur ku ke shkrojtur me dorën tënde prej mashtronjësi! Im atë kishte shënuar aty borxhin tënd, djemtë e tu e paguan. Je i larë, o Bariçin i mykur!

Me duar të kryqëzuara, me një buzëqeshje përbuzëse, Kolomba pa tek i shpinin kufomat në shtëpinë e hasmëve të saj, pastaj pa turmën të shpërndahej me ngadalë. Ajo e mbylli portën dhe, me të hyrë në dhorrn e bukës, i tha kolonelit: Ju kërkoj ndjesë për bashkëfshatarët e mi, zotni. Nuk e besoja kurrë që korsikanët të shtinin mbi një shtëpi ku ka të huaj dhe më vjen turp për vendin tim.

Në mbrëmje, pasi mis Lidia shkoi në dhomën e saj, koloneli e ndoqi nga pas dhe e pyeti nëse do të bënin mirë të largoheshin që nesër nga një fshat ku ish rrezik orë e çast të merrnin ndonjë plumb në kokë dhe, sa më shpejt që të ish e mundur, nga një vend ku nuk shihnin veçse vrasje e tradhti.

Mis Nevili ndenji një hop pa u përgjigjur, dhe dukej sheshit se propozimi i të atit e zuri mjaft ngushtë. Më në fund, ajo tha:

- Si mund ta braktisim këtë vajzë fatzezë në një kohë që ka kaq shumë nevojë për ngushëllim? A nuk e kuptoni, baba, se kjo do të ishte diçka mizore nga ana jonë?

- Unë them për ty, moj vajzë, tha koloneli, - dhe, po ta dija se do të ishe e siguruar në hotelin e Azhaksios, nuk do më vinte aspak mirë që të ikja nga ky ishull i mallkuar, pa i shtrënguar dorën atij trimit della Rebia.

- Atëherë, baba, le të presim edhe ca edhe, përpara se të shkojmë, duhet të sigurohemi mirë se ata s'kanë më nevojë për ndihmën tonë.

- Zemërarta e babait! - tha koloneli duke e puthur të bijën. Bashkohesh për të zbuluar fatkeqësinë e të tjerëve. Le të rrimë, njeriu nuk pendohet kurrë kur bën një punë të mire.

Mis Lidia kthehej e rrotullohej në krevatin e saj pa mundur të mbyllte sy. Ato zhurmat e mbytura që dëgjonte i dukeshin herë si përgatitje të një sulmi kundër shtëpisë, herë e siguruar për veten e saj, mendonte për të plagosurin e giorë, që do ishte shtrirë në këtë orë mbi tokën e ftohtë, pa ndonjë ndihmë tjetër, përveç asaj që mund të pritet nga mëshira e një banditi. Ajo e përfytyronte të mbuluar në gjak, duke u përlotur nga dhirnbje të padurueshme dhe, ajo cië është për t'u çuditur, sa herë që i përfytyrohej Orsoja, i shfaqej gjithnjë ashtu si e kishte parë në çastin e nisjes së tij, duke shtrënguar te buzët kujtirnin që i pat dhënë ajo.. Pastaj ajo mendonte për trimërinë e tij. Thoshte me vete se rreziku i tmerrshëm nga i cili kishte shpëtuar, i pat ardhur për shkak të saj, që ta shihte atë pak më përpara. Mënt po bindej se Orsoja e kish thyer krahun për ta mbrojtur atë. Asaj i sëmbonte në zemër për plagën e tij, po e admironte akoma më shumë dhe, në qoftë se të dy të shtënat s'kishin për të ndonjë meritë aq të madhe sa për Brandolaçion dhe Kolombën, prapëseprapë ajo mendonte se pak heronj romanesh do të ishin treguar kaq sypatrembur, kaq gjakftohtë në një rrezik kaq të madh.

Dhoma ku kish rënë ajo ishte e Kolombës. Mbi një farë froni lutjeje prej dru lisi, pranë një palme të bekuar, ishte varur në mur një portret në rniniaturë i Orsos me uniformën e nëntogerit. Mis Nevili e mori atë portret, e vështroi një copë herë të madhe dhe, më në fund, e vuri pranë krevatit të saj, në vend që ta varte prapë atje ku e mori. Atë e dremiti gjumi vetëm ndaj të gdhirë dhe, kur u zgjua, dielli qe ngritur shumë lart mbi horizont. Përballë krevatit të saj, ajo pa Kolombën, e cila priste pa lëvizur çastin që ajo të hapte sytë.

- E pra, zonjushë nuk e ndieni cazë ngushtë veten në shtëpinë tonë, kam frikë se nuk do të kini fjetur fare? – e pyeti Kolomba.

- A keni marrë ndonjë lajm prej tij, e dashur mike? - tha mis Nevili, duke u ngritur ndenjor.

Asaj i zunë sytë portretin e Orsos dhe nxitoi e i hodhi një shami për ta fshehur.

- Po, kam marrë një lajm prej tij, - tha Kolomba, duke vënë buzën në gaz.

Dhe si mori portretin në dorë:

- Ju ngjan me atë? Është më i pashëm nga ç'ka dalë këtu. Oh!... ia bëri mis Nevili krejt e turpëruar — e hoqa nga muri ... nga kureshtja... këtë portet... E kam atë të keqe, i prek të gjitha gjërat... dhe nuk i vë prapë në vend. Si është vëllai juaj?

- Mjaft mirë. Sot në mëngjes, pa vajtur ora katër, erdhi këtu Xhiokantoja. Ai më solli një letër për ju, mis Lidia, Orsoja nuk më ka shkruar mua. Vërtet që adresa thotë Kolombas, po më poshtë është shkruar; për mis N... Motrat nuk janë aspak xhelozë. Xhiokantoja thotë se ai është munduar shumë gjersa e shkrojti. Xhiokantoja, që e ka shkrimin shumë të bukur, i qe lutur Orsos t'i diktonte dhe t'ia shkruante ai letrën. Po nuk desh. Ai shkruante me një laps, i shtrirë më kurriz. Brandolaçioja i mbante letrën. Herë pas here im vëlla donte të ngrihej dhe atëherë, nga lëvizja më e vogël, i dhembte krahu, sa i pikonte në zemër. Të vinte keq për të, thoshte Xhiokantoja. Ja letra.

Mis Nevili lexoi letrën që ishte shkruar anglisht, padyshim ngaqë ai kish dashur t'i merrte të gjitha masat. Ja se ç'përbante ajo:

Zonjushë, një e thënë fatkeqe më shtyu, nuk e di se do të ç'thonë hasmët e mi, çfarë poshtërsish do të shpikin. Po mua aq më bën, në qoftë se ju, zonjushë nuk u besoni aspak atyre. Qëkurse ju pashë, u përkunda nga ëndrra të çmendura. Duhej të ndodhte kjo katastrofë, që të ma tregonte marrëzinë time, tani jam i arsyeshëm. E di të ardhmen time dhe e pres me bindje të plotë. Këtë unazë që më keni dhënë dhe që

unë e pandehja si një kujtim lumturie, nuk guxoj ta mbaj. Kam frikë, mis Nevil, se mos ju vijë keq që s' i keni dhënë në duar më të mira dhuratat tuaja ose, më mirë të them, kam frikë se mos kjo unazë më kujton kohën e marrëzisë sime. Kolomba do t'jua dorëzojë... Lamturnirë, zonjushë, ju do të largoheni nga Korsika dhe unë s'kam për parë më, po i thoni motrës sime se ju vazhdoni të më çmoni dhe, po ju siguroj se këtë e meritoj gjithmonë.

O.D.R.

Mis Lidia qe kthyer nga ana tjetër për ta lexuar këtë letër dhe Kolomba që po e vërente me vëmendje, i dorëzoi unazën egjiptiane, duke e pyetur me sy se ç'do të thoshte kjo. Po mis Lidia s'guxonte ta ngrinte kokën dhe ajo vështronte me trishtim unazën, që here e vinte në gisht dhe herë e hiqte.

- E dashur mis Nevili, - tha Kolomba, - a mund të mësoj se ç'ju thotë im vëlla? A ju shkruan sesi është?

- Po..., - tha mis Lidia duke u skuqur, - ai nuk thotë asgjë... letrën e ka shkruar në anglisht. Më ngarkon t'i them tim eti... Shpreson se prefekti mund ta rregullojë...

Kolomba, duke buzëqeshur me djallëzi, u ul mbi krevat, ia mori të dy duart mis Nevilit dhe, si e vështroi me sytë e saj depërtues, i tha:

- Do të ma bëni qejfin? T'i përgjigjeni vëllait, apo jo? Sa mirë do t'i vijë! Njëherë mendova t'ju zgjoja kur erdhi letra e tim vëllai, po pastaj nuk guxova.

- Keni bërë shumë gabim, - tha mis Nevili, në qoftë se letra ime mund ta... - Tani nuk mund t'i dërgoj letra.

Prefekti erdhi dhe Pietranera është mbushur me xhandarët e tij. Më vonë të shohim. Ah! Sikur ta njihnit vëllanë tim, mis Nevil, do ta donit siç e dua... Sa mirë që është! Sa trim! Mendoni pra se ç'ka bërë! I vetëm kundër dyve dhe madje i plagosur!

Prefekti qe kthyer. I lajmëruar me anën e një telegrami prej zëvendësit të tij, ai kish ardhur i shoqëruar nga xhandarë dhe kallauzë, duke sjellë bile edhe prokurorin e mbretit, sekretatin e të tjerë, që të hetonte mbi katastrofën e re e të tmerrshme që po i koklaviste ose më mirë të themi, që u jepte fund hasmërive të familjeve të Pietraneras. Pak pas mbërritjes së tij, ai u takua me kolonel Nevilin dhe të bijën dhe nuk ua fshehu frikën e tij se kjo çështje do përfundonte keq.

- Ju e dini, - tha ai, - se në luftim s'ka patur dëshmues dhe ata dy djem fatkeqë kishin marrë aq nam të madh për shkathtësinë dhe kurajën e tyre, sa që nuk i besohet asnjë njeriu se zoti della Rebia ka mundur t'i vrasë pa ndihmën e banditëve, pranë të cilëve thonë se është strehuar.

- Është e pamundur- thirri koloneli- Orso della Rebia është një djalë i fortë, i ndershëm, përgjigjem unë për të.

- E besoj, - tha prefekti, - po prokurori i mbretit (këta zotërinj dyshojnë gjithmonë) nuk më duket shumë i favorshëm për mikun tuaj. Ai ka në dorë një dokument akuzues për të. Është një letër kërcënuese dërguar Orlanduços, me anën e së cilës ai i cakton vendtakimin... dhe ky vendtakim i duket një pusi.

- Ai Orlanduçioja, - tha koloneli, - nuk pranoi të ndeshej si një njeri i sjellshëm. Nuk e kanë zakon ashtu këtu. Zënë pusi, vriten nga prapa krahëve, kóhtu e do vendi. Po ka dhe një deponim, të favorshëm, ky është deponimi i një fëmije që thotë se ka dëgjuar katër të shtëna pushkësh, nga të cilat dy të fundit, më të forta se të tjerat, ishin të një arme të kalibrit të rëndë, si pushka e zotit della Rebia.

- Fatkeqësisht kjo fëmijë është mbesa e njërit prej banditëve që dyshohet se ka marrë pjesë në krim dhe vajzën do e kenë mësuar të flasë ashtu.

- Zotëri, - e ndërpreu mis Lidia, duke u skuqur gjer në të bardhën e syve, - ne ishim në udhë kur u shtinë pushkët, dhe dëgjuam të njëjtën gjë.

- Vërtet? - Ja kjo është e rëndësishme. Edhe juve kolonel, pa dyshim do ta kini vënë re po këtë gjë?

- Po, - vijoi me gjallëri mis Nevili, - im atë, që i njeh armët tha: Ky është zoti della Rebia që shtie me pushkën time.

- Dhe ato të shtëna që njohët ju, të fundit ishin?

- Dy të fundit, apo jo, baba?

Koloneli s'kishte ndonjë kujtesë fort të mirë, po në çdo rast, ai nuk e kundërshtonte kurrë të bijën.

- Për këtë duhet të flasim sa më parë me prokurorin e mbretit, kolonel. Veç kësaj, ne presim sonte një kirurg që do të shqyrtojë kufomat dhe do të vërtetojë nëse plagët janë bërë me armën në fjalë.

- Atë armë ia kam dhënë unë Orsos, - tha koloneli, - që më mirë ta kisha hedhur në fund të detit... Domethënë, jam i kënaqur që e pati në dorë ai djalë trim, sepse pa *Manton* time nuk e marr dot mend se si do t'i kish vajtur halli.

KAPITULLI XVIII

Kirurgu arriti pak vonë. Edhe ai pati historinë e tij udhës. U takua me Xhiokanto Kastrikonin, i cili e urdhëroi me politesën më të madhe të shkonte të mjekonte një të plagosur. E kishin shpënë pranë Orsos dhe i kishte bërë mjekimin e parë plagës së tij. Pastaj banditi e kish përcjellë shumë larg dhe ia kish sjellë fare mirë zemrën në vend duke i folur për profesorët më të famshëm të Pizës, të cilët, thoshte ai, ishin miqtë e tij të ngushtë.

- Doktor, - i tha teologu, duke u ndarë prej tij, - ju më bëtë të besoj se jeni aq i ndershëm, saqë nuk më duket e nevojshme t'ju kujtoj se një mjek duhet të jetë aq fjalëmaturo dhe njeri që di ta mbajë të fshehtë, sa dhe prifti i nunosjes.

Dhe hapte e mbyllte llozin e pushkës së tij. Ju e keni harruar patjetër vendin ku patëm nderin të shihemi. - Lamtumirë, tepër i gëzuar që u njohëm...

Kolomba iu lut kolonelit të merrte pjesë në autopsinë që do t'u bëhej kufomave. - Ju e njihni më mirë se çdo njeri tjetër pushkën e tim vëllai, - tha ajo, - dhe prania juaj do të jetë fort e dobishme. Pastaj, ka aq shumë njerëz të liq këtu, sa do ta pësonim keq po të mos kishim njeri që të mbronte interesat tona. Si mbeti vetëm me mis Lidian, ajo tha se i dhembte koka shumë dhe i propozoi asaj që të bënin një shëtitje në të dalë të fshatit.

- Ajri i pastër do të më bëj mirë, - tha ajo. Ka shumë kohë që nuk e kam shijuar! - Duke ecur ajo i fliste për të vëllanë dhe mis Lidia, të cilën e tërhiqte shumë ky subjekt, nuk e kuptonte fare që po largohej shumë nga Pietranera. Dielli po perëndonte, kur ia bëri këtë vërejtje Kolombas dhe e luti këtë që të ktheheshin. Kolomba dinte një monopati, që siç thoshte ajo, ua shkurtonte shumë udhën, dhe, si la shtegun që ndiqte, mori një tjetër që dukej se nuk shkelej aq shumë. Sakaq ajo nisi

t'i ngjitej një bregoreje aq të thepisur, sa që detyrohej vazhdimisht të mbahej me një dorë në degët e pemëve dhe me tjetrën të tërhiqte shoqen e saj. Në krye të një çerek ore, që iu duk fort e gjatë me këtë ngjitje të mundimshme, ato dolën në një pllajë të vogël plot mersina dhe mare, midis shpellash të mëdha graniti që dilnin prej toke nga të gjitha anët. Mis Lidia ish lodhur shumë, fshati nuk po dukej dhe pothuajse që bërë natë.

- A e dini, e dashur Kolomba, tha ajo, se kam frikë mos kemi humbur udhën?

- Mos u trembni, - u përgjigj Kolomba. - Do ecim edhe ca, ejani pas meje.

- Ju siguroj se po gaboheni, fshati nuk mund të jetë nga kjo anë. Vë bast se po i kthejmë krahët. Ja, i shikoni ato drita që duken aq larg prej këtej? Me siguri që atje është Pietranera.

- E dashur mike, tha Kolomba pak si e shqetësuar, - ju keni të drejtë, po këtu afër... në këtë pyll...

- Çfarë?

- Është im vëlla, po të doni, mund ta shoh dhe ta përqafoj.

Mis Nevili shtangu nga habia.

- Dola nga Pietranera, - vijoi Kolomba, - pa u vënë re, sepse isha me ju... Përndryshe do më kishin rënë pas... Të jem kaq afër tij dhe të mos e shoh!... Pse të mos vini edhe ju bashkë me mua të shihni vëllanë tim të gjorë? Sa do i bëhej qejfi!

- Po nuk do ish e hijshme nga ana ime, Kolomba...

- E kuptoj, ju gratë e qytetit shqetësohemi gjithnjë për atë që s'është e hijshme, kurse ne gratë e fshatit, mendojmë vetëm për atë që është e mirë.

- Po është tepër vonë!... Ç'do të mendojë vëllai juaj për mua?

- Do të mendojë se miqtë e tij nuk e kanë braktisur aspak dhe kjo do i japë kurajë për të duruar. Edhe im atë do të bëhet shumë merak...

- Ai e di që jeni me mua.. Hë pra! Vendosni... Ju po shikonit portretin e tij sot në mëngjes, - shtoi ajo me një buzëqeshje të djallëzuar...

- Jo... me të vërtetë, Kolomba, nuk guxoj... Ata banditë që janë atje...

- E po ata banditë nuk ju njohin, ç'rëndësi ka? Ju madje keni shfaqur njëherë dëshirën për të parë banditët!...

- O perëndi!

- Hajde, zonjushë, vendosni. T'ju lë vetëm këtu, nuk mundem, ku i dihet se ç'mund të ndodhë. Ejani të shohim Orson ose të kthehemi bashkë në fshat... Do ta shoh vallë tim vëlla?... Zoti e di se kur,... ndoshta asnjëherë...

- Ç'thoni kështu, Kolomba?...

- Mirë pra! Ejani të vemi! Po vetëm një minutë ama dhe do të kthehemi shpejt.

Kolomba i shtrëngoi dorën dhe, pa u përgjigjur, nisi të ecte aq shpejt, saqë mis Lidia mezi po e ndiqte. Për fat, Kolomba u ndal përnjëherë dhe i tha shoqes së saj:

- Të mos shkojmë më tutje, para se t'i kemi lajmëruar, se mund të na japin ndonjë plumb.

Atëherë ajo nisi të fërshëllente duke vënë gishtërinjtë në gojë, menjëherë pas fërshëllimës u dëgjua një qen që lehu dhe pararoja e banditëve nuk vonoi të dukej. Ishte miku ynë i vjetër, qeni Brusko, që e njohu përnjëherë Kolombën dhe mori përsipër t'i shërbente asaj si udhërrëfyes. Pas shumë të dredhurash, nëpër shtegun e ngushtë të pyllit, u dolën përpara dy njerëz të armatosur deri në dhëmbë.

- Ju jini, Brandolaçio? - pyeti Kolomba. - Ku është im vëlla?

- Atje! - u përgjigj banditi. Po shkoni me ngadalë, ai po fle dhe është e para herë që po e zë gjumi pas aksidentit që i ndodhi. Hej Zot! Duket sheshit se andej nga shkon djalli, do shkojë pa tjetër dhe gruaja.

Të dyja gratë u afruan me kujdes dhe, pranë një zjarri, ndriçimin e të cilit e kishin maskuar me marifet duke ndërtuar përqark një mur të vogël me gurë, ato panë Orson të shtrirë mbi një tokë me fier dhe të mbuluar me një gunë. Ishte shumë i zbehtë dhe dëgjohej frymëmarrja e tij e thellë. Kolomba u ul pranë tij dhe po e sodiste në heshtje me duar të bashkuara, sikur po lutej pa zë. Mis Lidia, duke mbuluar fytyrën me shami, u shtrëngua pas saj, po, kohë më kohë, ajo ngrinte kokën përmbi supin e Kolombës, që të shihte të plagosurin. Kaloj një çerek ore dhe asnjëri nuk po e hapte gojën. Me një shenjë që i pat bërë teologu, Brandolaçioja që futur thellë në pyll bashkë me të, duke e kënaqur shumë mis Lidian, e cila po shihte, për të parën herë, se mjekrat e mëdha dhe pajisja e banditëve kishin një ngjyrë tepër lokale.

Më në fund, Orsoja bëri një lëvizje. Sakaq Kolomba u përkul mbi të dhe e puthi shumë herë me radhë, duke e lodhur së pyeturi për plagën, për vuajtjet, për nevojat. Pasi u përgjigj se ishte fare mirë, Orsoja e pyeti atë nëse mis Nevili ndodhej ende në Pietranera, dhe a i kishte shkruar. Kolomba, e kërrusur mbi të vëllanë, po ia fshihte krejt shopen e saj, të cilën edhe nga errësira zor se do ta kish shquar. Ajo mbante njërën dorë të mis Nevilit dhe me tjetrën i ngrinte lehtë kokën të plagosurit.

- Jo, vëlla nuk më dha letër për ty..., po ti mendon gjithnjë për mis Nevilin, kaq shumë e do?

- Si s'e dua, Kolomba! Po ajo... ndofta tani më përbuz!

Në këtë çast, mis Nevili u mundua ta tërhiqte dorën e saj, po nuk që gjë e lehtë t'i shpëtoje Kolombës dhe, megjithëse e vogël dhe topolake, dora e saj kishte një forcë për të cilën kemi parë disa prova.

- Të të përbuzë! thirri Kolomba, pas kësaj që bëre... Përkundrazi, ajo flet mirë për ty... Ah! Orso, kam shumë gjëra për të të thënë nga ana e saj.

Dora donte gjithnjë të tërhiqej, po Kolomba e shpinte gjithnjë më pranë Orsos.

- Po më në fund, - tha i plagosuri, - pse të mos më përgjigjet?... Vetëm një rresht të më shkruante dhe do të mbetesha i kënaqur. Duke tërhequr pa pushim dorën e mis Nevilit, Kolomba e bashkoi më në fund me atë të vëllait të saj. Atëherë, si u hoq përnjëherësh mënjane duke ia plasur gazit, thirri:

- Orso, ki mendjen mos thuash ndonjë fjalë të keqe për mis Lidian, sepse ajo e kupton fare mirë korsikançen.

Mis Lidia e tërhoqi me të shpejtë dorën dhe belbëzoi ca fjalë të pakuptueshme. Orsos i dukej sikur ishte në ëndërr.

- Ju këtu, mis Nevil! O zot! Si guxuat? Ah! Sa të lumtur që po më bëni!

Dhe, si e ngriti pak trupin me mundim u përpoq të afrohej te ajo.

- Shoqërova motrën tuaj, - tha mis Lidia... që të mos dyshonin të tjerët se ku po shkonte.. dhe pastaj, desha... të sigurohesha dhe vetë.. Oh! Sa keq që jeni këtu!

Kolomba që ulur prapa Orsos. Ajo e ngriti me kujdes dhe më mënyrë që t'ia pështeste kokën te gjunjët e saj. I hodhi duart në qafë dhe i bëri shenjë mis Lidias që të afrohej.

- Më afër! Më afër! - thoshte ajo, nuk duhet ta ngrejë zërin shumë i sëmuri. Dhe meqë mis Lidia po nguronte, ajo i mori dorën dhe e shtrëngoi të ulej aq afër, saqë fustani i saj prekte Orson dhe dora e saj, që ajo ia mbante gjithnjë, pështetej te supi i të plagosurit.

- Ja kështu është shumë mirë, - tha Kolomba me fytyrë të gëzuar. - A nuk është mirë në pyll, Orso, pranë zjarrit të ndezur në natyrë, në një natë të bukur si kjo e sotmja?

- Oh posi! Dhe ç'natë e bukur! - tha Orsoja. - Nuk kam për ta harruar kurrë!

- Kushedi ç'dhimbje keni, - tha mis Nevili. - S'kam më dhimbje, - tha Orsoja dhe do të desha të vdisja këtu.

Dhe dora e tij e djathtë po i afrohej asaj të mis Lidias, të cilën Kolomba e mbante gjithnjë si të mbërthyer.

- Duhet patjetër t'ju shpiem diku, në ndonjë vend që të mund t'ju bëhen mjekime, zoti della Rebia, - tha mis Nevili. - Mua nuk do më zërë gjumi tani që ju pashë të flini kaq keq jashtë...

- Po të mos më mbante frika e takimit me ju, mis Nevil, do isha përpjekur të kthehesha në Pietranera dhe do isha dorëzuar.

- E pse kishe frikë se mos e takoje, Orso? - pyeti Kolomba. - Nuk ju jam bindur mis Nevil...dhe nuk do kisha guxuar t'ju shihja në këtë çast.

- A e dini, mis Lidia, se po e detyroni vëllanë tim të bëjë çdo gjë që dëshironi?- tha Kolomba duke qeshur. Nuk do ju lë ta shihni.

- Shpresoj, - tha mis Nevili, - se kjo çështje fatkeqe do të sqarohet dhe, se së shpejti, nuk do keni më përse trembeni... Unë do jem shumë e knaqur, në qoftë se sigurohem, kur të shikojmë se ju kanë nxjerrë të pafajshëm dhe e kanë njohur si ndershmërinë ashtu dhe trimërinë tuaj.

- Do të shkoni, mis Nevil! Mos e thoni prapë atë fjalë.

- Si të bëj... im atë nuk mund të gjuajë gjithmonë... Ai kërkon të shkojë.

Orsoja e lëshoi dorën e tij që mbante atë të mis Lidias, të binte dhe u bë një çast qetësie.

- Bah! - vijoi Kolomba - nuk do ju lemë të shkoni kaq shpejt. Kemi dhe shumë gjëra të tjera për t'ju treguar në Pietranera... Veç kësaj, ju më premtuat se do bëni portretin tim dhe ende s'kini filluar... Pastaj, unë ju premtova t'ju bëj një *serenatë* me shtatëdhjetë e pesë strofa...

Dhe pastaj... Po ç'ka kështu Bruskoja që hungron?... Ja, Brandolaçioja po vjen me vrap pas tij... Të shohim se ç'ka ndodhur.

Sakaq, ajo u ngrit dhe, si e pështeti pa ndrojtje kokën e Orsos te gjunjët e mis Nevilit, u dolli përpara banditëve.

Pak e çuditur që mbeti kështu, duke mbajtur një djalë të pashëm, vetëm për vetëm me të në mes të një pylli, mis Nevili nuk dinte se ç'të bënte, sepse po të largohej menjëherë, ajo trembej se do ta lëndonte të plagosurin. Por Orsoja e la vetë atë pështetëse të butë që i pat dhënë e motra dhe, duke u ngritur pak mbi dorën e djathtë, tha:

- Vërtet do shkoni së shpejti, mis Lidia? Mua s'më besohej kurrë ta zgjatnit qëndrimin tuaj në këtë vend fatkeq... Dhe megjithatë... qëkurse erdhët këtu, po vuaj njëqind herë më shumë kur mendoj se duhet t'ju them lamtumirë... Unë ja, një toger i gJORë.. pa të ardhme... tani i syrgjynosur... S'është aspak koha mis Lidia t'ju them se ju dua... Po është pa dyshim i vetmi rast që mund t'jua them dhe më duket se jam më pak fatkeq tani që e lehtësova zemrën.

Mis Lidia ktheu kokën, si të mos mjaftonte errësira për t'ia fshehur të kuqtë e fytyrës:

Zoti della Rebia,- tha ajo me një zë të dredhur, - po unë a do të vijja vallë këtu sikur... Dhe, duke folur, ajo vuri në dorën e Orsos unazën egjiptiane. Pastaj ajo bëri një përpjekje të madhe për të folur përsëri me atë shakanë e saj aq të zakonshme.

- Është shumë keq për ju, zoti Orso, të flisni kështu... Në mes të pyllit, e rrethuar prej banditëve tuaj, ju e dini mirë se nuk do guxoja kurrë të inatosesha me ju.

Orsoja bëri një lëvizje për të puthur dorën që po i jepte kujtimin egjiptian dhe, meqenëse mis Lidia e tërhoqi pak si shpejt, ai e humbi ekuilibrin dhe ra mbi krahun e tij të plagosur. I shpëtoi një psherëtimë c dhimbshme.

- U vratë, miku im? - thirri ajo duke e ngritur; unë e kam fajin! Më falni... Ata folën dhe një copë herë me zë të ulët dhe shumë pranë njëri-tjetrit. Kolomba që po rendte me të shpejtë, i gjeti pikërisht në atë qëndrim që i pat lënë.

- Xhandarët- thirri ajo - Orso, mundohu të ngrihesh e të ecësh do të të ndihmoj unë.

- Më lini, - tha Orsoja, - thuaju banditëve të ikin, le të më kapin mua, s'ka gjë, po ti merr mis Lidian, për emër të zotit të mos e shohin këtu!

- Unë nuk ju le, - tha Brandolaçioja që po vinte pas Kolombas. - Kapterin e xhandarëve e ka pagëzuar avokati, në vend që t'ju arrestojë, ai do ju vrasë dhe pastaj do thotë se nuk e bëri me qëllim.

Orsoja u mundua të ngrihej, bile bëri dhe disa hapa, po u ndal përnjëherë dhe tha:

- Nuk mund të eci. Ikni ju të tjerët. Lamtumirë, mis Nevil, më jepni dorën dhe lamtumirë!

- Nuk ju lëmë, jo, - thirrën të dyja gratë.

- Në qoftë se nuk mund të ecni, - tha Brandolaçioja, - duhet t'ju marr më kurriz. Hajde, zoti toger, pak kurajë, do kemi kohë t'ua mbathim këmbëve nga rrëpira, andej prapa. Zoti prift do ju hapë punë atyre që t'i pengojë.

- Jo, më lini- tha Orsoja, duke u shtrirë përdhe. Për emër të zotit Kolomba, merre mis Nevilin?

- Ju jeni e fortë, zonjush Kolomba, - tha Brandolaçioja, - kapeni nga supet, unë do e mbaj nga këmbët, ja kështu përpara, marsh!

Ata nisën ta çojnë shpejt, me gjithë kundërshtimet e tij. Mis Lidia i ndiqte nga pas, tmerrësisht e llahtarisur, kur u dëgjua një pushkë, së cilës iu përgjigjën nja pesë a gjashtë të tjera. Mis Lidia lëshoi një britmë, Brandolacioja tha një mallkim. Po nisi të ecte akoma më shpejt

dhe Kolomba, duke ndjekur shembullin e tij, rendte përmes pyllit pa i vënë re fare degët që e fshikullonin në fytyrë ose i grisnin fustanin.

- Uluni, uluni e dashur, - i thoshte ajo, shoqes së saj, - Do ju zërë ndonjë plumb.

Ecën, ose më mirë të themi rendën kështu nja pesëqind hapa, kur Brandolaçioja tha se s'kishte më fuqi dhe ra përtokë, me gjithë nxitjet dhe qortimet e Kolombës.

- Ku është mis Nevili? - pyeste Orsoja.

Mis Nevili, e llahtaritur nga pushkët që dëgjoji, penguar orë e çast nëpër pyllin e dendur, kish humbur gjurnnët e banditëve dhe kish mbetur vetëm, duke u bërë kështu gjahu i anktheve më të tmerrshme.

- Ka mbetur prapa, tha Brandolaçioja, - po nuk ka humbur, gratë s'humbasin kurrë. Dëgjoni pra, Ors' Anton sesa zhurmë po bën prifti me pushkën tuaj. Ç'e do që u bë natë dhe s'duket fare, s'ke si e godit tjetrin në errësirë.

- Shëët! thirri Kolomba, - po dëgjoj një kalë, shpëtuam.

Dhe me të vërtet, një kalë që shkonte në pyll, i trembur nga krisma e pushkëve, po afrohej nga ana e tyre.

- Shpëtuam! — përsëriti Brandolaçioja. Brenda një minute, banditi i ndihmuar nga Kolomba vrapoi te kalë, e kapi nga lejletë dhe i bëri një nyje në gojë me litar, si punë freri.

- Të lajmërojmë priftin tani, - tha ai.

Fërshëlleu dy herë, një fërshëllimë e largët iu përgjigj kësaj shenje dhe pushkës prej Mantoni nuk iu dëgjua më krisma e fortë. Atëherë Brandolaçioja u hodh mbi kalë. Kolomba e vendosi të vëllanë përpara banditit, i cili me një dorë e shtrëngoi atë fort dhe me tjetrën drejtoi kafshën. Me gjithë ngarkesën e tij të dyfishtë, kalë si hëngri dy shkelma të mirë në bark, u nis me të shpejtë dhe zbriti trokthi një kodrinë të thepisur, ku çdo kalë tjetër jo korsikan do ish vrarë njëqind herë.

Kolomba u kthye pastaj te vendi i mëparshëm duke thirrur mis Nevilin me sa fuqi që pati, po asnjë zë nuk iu përgjigj britmës së saj... Si eci në copë herë kuturu, duke u munduar të gjente udhën që kish ndjekur, ajo takoi në një shteg dy xhandarë që i thirrën: Ndal!

- E pra! Zotërinj, - tha Kolomba me një zë tallës, - shumë zhurmë po bëni. Sa keni vlarë?

- Ju ishit me banditët tha një nga xhandarët e do të vini me ne.

- Me gjithë qejf, - u përgjigj ajo, po kam një shoqe këtu dhe më përpara duhet të gjejme atë.

- Shoqja juaj është kapur me kohë dhe sot do të shkoni bashkë me të të flini në burg.

- Në burg? Atë do ta shohim, po tani për tani më shpini pranë saj.

Xhandarët e shpunë në kampin e banditëve, ku po mblidhnin trofetë e ekspeditës së tyre, domethënë gunën me të cilën qe mbuluar Orsoja, një tenxhere rë vjetër dhe një plluskë plot me ujë. Po në atë vend ndodhej edhe mis Nevili, e cila, si u kap nga ushtarët gjysmë e vdekur nga frika, iu përgjigj me të qarë të gjitha pyetjeve të tyre për numrin e banditëve dhe për drejtimin që kishin marrë. Kolomba u hodh në krahët e saj dhe i tha në vesh: "Ata shpëtuan". Pastaj, si u kthye nga kapteri i xhandarëve:

- Zotëri, - i tha ajo, - ju e shihni fare mirë se zonjusha s'di asgjë për ato që e pyesni. Na lini të shkojmë në fshat ku po na presin me padurim.

- Atje do ju shpiem dhe më shpejt nga ç'dëshironi ju, moj vogëlushja ime, - tha kapteri. - Dhe do të tregoni se ç'bënit në pyll në këtë orë me banditët që ua mbathën këmbëve. Nuk e di se çfarë magjie përdorin këta faqezes, po me siguri që i bëjnë për vete vajzat, sepse kudo që ka banditë, patjetër do të gjesh dhe çupa të bukura.

- Jeni tepër i sjellshëm, zoti kapter, tha Kolomba, - po nuk do të bënit keq të mateshit në fijlët që thoni. Kjo zonjusha është e kushërira e prefektit dhe nuk duhet të talleni me të.

- Kushërira e prefektit! murmuriti një xhandar shefit të tij, me të vërtetë, ajo ka kapelë..

- Kapela s'do të thotë gjë, - tha kapteri. Ato ishin që të dyja me priftin, që është magjistari më i madh e vendit tonë dhe unë e kam për detyrë që t'i çoj të shoqëruara. Tani ne s'kemi ç'bëjmë më këtu. Më mirë të mos e kish sjellë kokën ai tetari i mallkuar, Topëni... Ah! Pijaneci frëng që u zbulua përpara se ta rrethoja pyllin.... Po të mos qe ai, do e kishim zënë si në rrjetë.

- Shtatë jeni ju? — pyeti Kolomba. — A e dini, zotërinj, se, në qoftë se do të ndodheshim rastësisht te kryqi i Shën Kristinës, të tre vëllezërit Gambini, Saroki dhe Teodor Poli, bashkë me Brandolaçion dhe priftin, do t'ju nxirrnin shumë punë. Le pastaj sikur të detyrohemi të bisedoni me komandantin e kompanisë, s'do më vinte keq që do të ndodhesha edhe vetë në atë batare. Natën plumbi është qorr. Mundësia e një përpjekjeje duket se ua mblodhi xhandarëve. Duke sharë e malkuar gjithnjë tetarin Topën, atë qen francez, kapteri dha urdhrin e tërheqjes dhe grupi i tij I vogël u nis për Pietranera, duke marrë me vete gunën që ish mbuluar Orsoja dhe tenxheren. Sa për plloskën, asaj i dha një shqelm dhe e bënë copë-copë. Njëri nga xhandarët deshi ta zinte për krahu mis Lidian; po Kolomba i dha atij një të shtyrë, duke i thënë.

- Asnjë të mos e prekë atë! Pandejini se duam t'ju ikim? - Ejani, e dashur Lidia, pështetuni tek unë dhe mos qani si fëmijë! Vërtet që na ndodhi kjo histori, po nuk do të mbarojë keci. Brenda një gjysmë ore do të hamë darkë. Besa mua më ka marrë uria shumë.

- Ç'do të mendojnë për mua? - thoshte me zë fare të ulët mis Nevili.

- Do të mendoinë se ke humbur udhën në pyll, ja kështu do të mendojnë.

- Ç'do të thotë prefekti?... Po im atë sidomos?

- Prefekti?... Do t'i thoni që të shohë punët e prefekturës së tij. Yt atë?... Nga mënyra se si bisedonit me Orson, më duket se keni diç t'i thoni babait tuaj.

Mis Nevili i shtrëngoi krahun pa u përgjigjur.

- Thuajini të vërtetën: - a nuk meriton të dashurohet im vëlla? i murmuriti asaj Kolomba në vesh. Nuk e dashuroni cazë ju?

- Ah! Kolomba, - u përgjigj Mis Nevili duke buzëqeshur, megjithëse i vinte turp, - më tradhtuat mua që kisha aq fort besim te ju!

Kolomba i hodhi njërin krah në bel dhe duke e puthur në ballë i tha me zë fare të ulët:

- A do të më falni, motra ime e vogël?

- Patjetër, moj motra ime e tmerrshme, - u përgjigj Lidia duke ia kthyer të puthurën.

Prefekti dhe prokurori i mbretit banonin te zëvendësprefekti i Pietraneras dhe koloneli, shumë i shqetësuar për të bijën, po vinte për të njëzetën herë që t'i pyeste nëse kishin marrë vesh gjësendi, kur një xhandar i dërguar si korrier nga kapteri, u tregoi atyre luftën e tmerrshme që kishin bërë me banditët, luftë në të cilën vërtet që s'pati as të vranë, as të plagosur, po kishin kapur një tenxhere, një gunë dhe dy vajza që ishin, - thoshte ai, mikeshat ose spiunet e banditëve. Kështu u përkufizuan të dy robinat që po vinin në mes të skuadrës së armatosur. Mund ta merrni me mend qëndrimin krenar të Kolombës, turpin e shoqes së saj, habinë e prefektit, gëzimin dhe çudinë e kolonelit. Prokurori i mbretit pati kënaqësinë e djallëzuar ta merrte Lidian e gjorë në pyetje, që nuk mbaruan veçse kur e bënë atë të mos e përmbajë më veten.

- Më duket, tha prefekti, - se mund t'i lirojmë të gjithë. Këto zonjusha kishin dalë për shëtitje dhe në këtë kohë të bukur, s'ka asgjë më të natyrshme; ato takuan rastësisht një djalë të dashur të plagosur, s'ka asgjë më të natyrshme dhe se kjo. Pastaj, si e hoqi mënjanë Kolombën:

- Zonjushë, — tha ai, — mund t'i dërgoni fjalë vëllait tuaj se puna e tij po del më mirë nga ç'e shpresoja. Shqyrtimi i kufomave, deponimi i kolonelit, provojnë se ai s'ka bërë tjetër gjë, veçse u është përgjigjur të shtënave dhe se ka qënë vetëm në çastin e përpjekjes. Të gjitha do të rregullohen, por duhet ta lerë pyllin sa më parë dhe duhet të dorëzohet.

Ora ishte afro njëmbëdhjetë kur koloneli, e bija dhe Kolomba u uiën te tryeza përpara një darke të ftohur. Kolomba hante me oreks të madh dhe aq i bënte nga prefekti, nga prokurori i mbretit dhe nga xhandarët. Koloneli hante, por nuk thoshte asnjë fjalë, ai vështronte gjithnjë të bijën që nuk i ngrinte sytë nga pjata e saj. Më në fund, me një zë të ëmbël, po serioz:

- Lidia, - i tha ai në anglisht, - a jeni fejuar vërtet me della Rebian?

- Po baba, që sot, - u përgjigj ajo duke u skuqur, po me zë të vendosur.

Pastaj ngriti sytë dhe, meqë nuk dalloi në fytyrën atit asnjë shenjë zemërimi, ajo u hodh në krahët e tij dhe e puthi, ashtu si bëjnë në të tilla raste zonjushat e rritura mirë.

- Për hajër qoftë! tha koloneli. - Ai është djalë trim; po, për zotin! Nuk do të qëndrojnë më në këtë djallo vendin e tij! Se përndryshe nuk e jap pëlqimin tim.

- Unë nuk e di anglishten, - tha Kolomba, që po vështronte me një kërshtëri të madhe, - po vë bast se e mora me mend se ç'keni folur.

- Ne thamë, u përgjigj koloneli, se do t'ju marrim të bëni një udhëtim në Irlandë.

- Po me gjithë qejf, dhe do të jem kunata Kolomba. Apo jo, kolonel? Do ia japim dorën sho-shoqit?

- Në këtë rast, përqafohen, tha koloneli.

KAPITULLI XIX

Disa muaj pas vrasjes së dy vëllezërve Braçini, që i shkaktoi komunës së Pietraneras një pikëllim të madh (siç thonë gazetat) një djalë i ri, me krahun e mëngjër, me një shami lidhur pas qafës, doli me kalë nga Bastia, në pasdreke dhe u drejtua për në fshatin Kardo, i famshëm për çezmën e tij, që në verë u jep njerëzve nazikë të qytetit ujë të shijshëm. Atë e shoqëronte një grua e re shtatlartë dhe me një bukuri të rrallë, hipur në një kalë të zi të vogël, forca dhe eleganca e të cilit do e kishin lënë me gojë hapur një njeri që kishte haber nga kuajt, po, për fat të keq, me njërin vesh të sakatuar në një aksident qesharak. Në fshat,

gruaja e re u hodh me lehtësi nga kali dhe, si e ndihmoi shokun saj të zbriste nga kafsha, hoqi nga kocaku i shalës ca torba mjaft të rënda. Kuajt ia lanë një fshatari që t'i ruante dhe gruaja e ngarkuar me torba që i fshihte nën sharpin e zi, me djalin e ri, që kishte një çifte, morën udhën e malit, duke iu ngjitur një shtegu të përpjetë dhe që nuk dukej të çonte në ndonjë banesë. Si arritën në një nga vendet e larta të malit Kuerçioa, ata qëndruan dhe u ulën të dy mbi bar. Dukej se dikë po prisnin, sepse po kthenin sytë vazhdimisht nga mali dhe gruaja e re shikonte shpesh një sahat të bukur prej ari, si për të soditur ndofta një stoli që dukej se e zotëronte rishmë, ashtu dhe për të ditur nëse kishte ardhur ora e takimit. Ata nuk pritën shumë. Një qen doli nga pylli, dhe, kur gruaja e re e thirri Brusko, ai nxitoi t'u gëzohej. Pak më vonë u dukën dy burra me mjekër, me pushkën nën krahë, vezmet me fishekë në brez, koburen mënjanë. Rrobat e tyre të grisura e të arnuara në shumë vende, bënë kontrast me armët e ndritshme të një fabrike të famshme të kontinentit. Me gjithë pabarazinë e dukshme të pozitës së tyre, të katër personazhet e kësaj skene u afruan dhe u përshëndetën përzemërsisht si miq të vjetër.

- Pra, Ors'Anton, - i tha më i moçmi i banditëve, djalit të ri, - ja ku mbaroi dhe puna jote. Tani jemi të tepërt. Përgëzimet e mia. Ç'e do që nuk ndodhet më në ishull avokati, ta shihnim kur të tërbohej. Po krahun si e keni?

- Për pesëmbëdhjetë ditë, - u përgjigj djaloshi, thanë se nuk do e mbaj më të lidhur.

- Brando i dashur, nesër do të nisemi për në Itali dhe desha të të lë larntumirën si ty dhe zotit prift. Ndaj ju luta të vinit.

- Shumë jeni nxituar, - tha Brandolaçioja; dje morët pafajësinë dhe nesër do shkoni?

- Kemi punë, - tha e gëzuar gruaja e re. Zotërinj, ju kam sjellë darkë, hani dhe mos e harroni mikun tim Brusko.

- Ju po e llastoni Bruskon, zonjushë Kolomba, - po ai është mirënjohës. Keni për të parë. Hajde, Brusko, - i tha ai, duke zgjatur pushkën e tij horizontalisht. Hidhu për Bariçinët!

Qeni nuk lëvizi nga vendi, lëpiu surratin dhe vështroi të zotin.

- Hidhu për della Rebiat!

Dhe ai u hodh dy këmbë më lart nga ç'duhej.

- Dëgjoni, miqtë e mi, — tha Orsoja, - ju ushtroni një zanat të keq dhe, në qoftë se nuk e mbaroni karrierën tuaj te ai vendi që shikoni atje tej⁴², s'keni ç'prisni ndonjë gjë më të mirë se të vriteni në ndonjë pyll nga plumbi i xhandarit.

- E mirë! - tha Kastrikoni, - nga çfarëdo që të vdesësh, njësoj është dhe më mirë të vdesësh nga plumbi, se sa nga ethe që të vrasin në shtrat, në mes të të qarave pak a shumë të sinqerta të trashëgimtarëve të tu. Kur je mësuar si ne, të rrosh në ajër të pastër, s'ka gjë më të bukur sesa të vdesësh me këpucë në këmbë, siç thonë fshatarët tanë.

- Do të më pëlqente, - vijoi Orsoja, - t'ju shihja të iknit nga ky vend dhe të bënit një jetë më të qetë. Për shembull, pse të mos shkonit të vendoseshit në Sardenjë, siç kanë bërë shumë nga shokët tuaj? Unë mund t'jua lehtësoja mjetet e shpërnguljes.

- Në Sardenjë! - thirri Brandolaçioja. - *Istos Sardos!* Djalli t'i marrë me gjithë gjuhën e tyre. Ajo shoqëri është tepër e keqe për ne.

- S'ka burime në Sardenjë, - shtoi teologu. - Unë, nga ana ime, i përbuz sardenjasit. Ata, për të ndjekur banditët, kanë një milici me kuaj; kjo u prish punë hem banditëve e hem vendit. Larg nga Sardenja! Por më vjen çudi, zoti della Rebia, se si ju, që jeni njeri me gusto dhe me shkollë, nuk ju bëri për vete jeta jonë e pyllit, ndonëse e patë vetë dhe e shijuat se ç'jetë ishte.

- Po, - tha Orsoja, duke buzëqeshur, - kur qesh anëtar i familjes suaj, nuk isha aq fort në gjendje t'i çrnoja hamngjitjet e pozitës suaj dhe

---

⁴² Vendi ku kryhen ekzekutimet në Bastia.

ende më dhembnin brinjët kur kujtoj vrapin që bëra një natë të bukur, i ngarkuar si deng në një kalë pa shalë, të cilin e tërhiqte miku im Brandolaçio.

- Po kënaqësinë që ndjen kur i ke shpëtuar vdekjes, nuk e zini fare në hesap? - vijoi Kastrikoni. - Si mund të jeni i pandjeshëm ndaj tërheqjes që të shkakton një liri e plotë në një klimë të bukur si kjo e jona? Me këtë miken që të jep një barrë nder (ai tregonte pushkën) je kudo mbret, aq larg sa mund të hajë plumbi. Komandon, ndreq gabimet e të tjerëve... Kjo është një zbavitje tepër morale, zotni, dhe shumë e këndshme, që ne s'mund të mos e pranojmë. A ka jetë më të bukur se ajo e kalorësit endacak, kur je më mirë i armatosur dhe më i mençur se Don Kishoti? Ja, pardje mora vesh se ungji i vogëlushes Lila Luigji, ai hajduti plak, nuk donte t'i jepte asaj prikën; unë i shkrojta atij, pa e kërcënuar, se atë gjë nuk e kam zakon. E pra, ja ai u bind rrenjëherë, e martoi të mbesën. Bëra të lumtur dy njerëz. Besomëni, zoti Orso. Asgjë s'mund të krahasohet me jetën e banditit. Bah! Ju me siguri do të vinit me ne, po të mos ishte ajo vajza angleze, të cilën vetëm pak munda ta shoh, po që s'ka patur njeri në Bastia pa folur me admirim për të.

- Kunatës sime të ardhshme nuk i pëlqeu jeta e pyllit, - tha Kolomba duke qeshur. Asaj i ka hyrë frika në palcë. - Atëherë, - tha Orsoja, - doni të rrini këtu? Mirë, pra. Më thoni, a mund të bëj diçka për ju?

- Asgjë, tha Brandolaçioja, veç mos na harroni! Ju na dhatë plot. Ja Shilina tani e ka pajën e saj dhe ajo nuk do të ketë nevojë që, për t'u martuar me ndonjë njeri të mirë, miku im, prifti, t'u shkruajë të tjerëve letra pa kërcënime. Ne e dimë që qiramarrësi i fermës suaj do të na japë bukë, dhe barut kur të kemi nevojë: Lamtumirë, pra! Shpresoj t'ju shoh prapë në Korsikë në një nga këto ditët.

- Në kohë ngushtice, - tha Orsoja, disa florinj të nxjerrin nga halli. Tani që jemi miq të vjetër, do ma pranoni këtë fishek të vogël, me të cilin mund të blini shumë të tjerë të vërtetë.

- Jo para midis nesh, toger, - tha Brandolaçioja me një zë të vendosur.

- Me para bëhet gjithçka në këtë botë, tha Kastrikoni, - po në pyll nuk çmohet veçse zemra trime dhe pushka që s'gabon.

- Nuk dua të ndahem prej jush, tha Orsoja, - pa ju lënë ndonjë kujtim. Pa të shohim, ç'mund t'ju le, Brando?

Banditi krojti kokën dhe, si i hodhi çiftes së Orsos një vështrim tërthorazi, tha:

- Besa, zoti toger,... sikur të guxoja apo më mirë të mos e bëj dëm fjalën, ju e kini me kokë atë.

- Çfarë do?

- Asgjë.. Ajo s'është gjë.. Duhet edhe të dish ta përdorësh. Më punon mendja gjithnjë në ato djall dy të shtëna dhe me një dorë... Ah! Ajo gjë s'mund të ndodh për së dyti.

- Këtë pushkën do ti?... Ty ta kam sjellë, po përdore sa më pak që të mundësh.

- Oh! Nuk ju premtoj se do ta përdor si ju; po mos kini merak, në rëntë në dorë tjetër, mund të thoni me plot të drejtë se Brando Saveli nuk diti ta mbajë me nder pushkën time.

- Po juve, Kastrikoni, ç't'ju jap? - Meqenëse doni të më lini patjetër një kujtim material, do ju kërkoj pa ndrojtje të më dërgoni një Horac të një formati sa më të vogël që mund të gjeni. Ai libër do më zbavitë dhe nuk do më lerë ta harroj atë latinishte që di. Është një vajzë e vogël që shet cigare në Bastie, në port, jepjani asaj dhe ajo do ma dorëzojë mua.

- Do të kini një Elzevir, zoti dijetar, ka pikërisht një midis lirave që mora me vete. - Epo tani, miqtë mi, duhet të ndahemi. T'i

shtrëngojmë dorën sho-shoqit. Në qoftë se e kujtoni ndonjë ditë Saredenjën, shkruamëni, avokati N. do ju japë adresën time në Kontinent.

- Zoti toger, - tha Brandoja, - nesër, kur të jeni larguar nga porti, vështroni majë malit, ja te ai vendi, ne atje do të jemi dhe do ju përshëndesim me shamitë tona.

Pastaj u ndanë, Orsoja dhe e motra morën udhën e Kardos, dhe banditët atë të malit.

KAPITULLI XX

Një mëngjes të bukur prilli, kolondi sër Tomas Nevili, e bija, e martuar prej pak ditësh, Orsoja dhe Kolomba dolën nga Piza me kaloshinë, që të venin të vizitonin një varr të nëndheshëm shumë të lashtë, që ishte zbuluar rishmë dhe që gjithë të huajt po shkonin ta shihnin. Si zbritën brenda në monument, Orsoja dhe e shoqja nxorën lapsat dhe nisën nga puna për të vizatuar pikturat, po koloneli dhe Kolomba që nuk interesoheshin fort për arkeologji, i lanë vetëm dhe dolën të shëtisnin.

- E dashur Kolomba, — tha Koloneli, - nuk do të vimë më kurrë në Pizë me kohë për drekën tonë. A nuk ju ka marrë uria? Ja, Orsoja me të shoqen u zhytën në antika dhe, kur zenë e vizatojnë bashkë ata, prit të mbarojnë.

- Po, - tha Kolomba, - dhe, megjithatë nuk sjellin asnjë copë vizatim.

- Unë jam i mendimit, - vijoi koloneli, — të shkojmë në atë fermën e vogël atje tutje. Do gjejmë bukë e ndofta edhe *aleatico*, ku ta dish? Madje dhe ajkë qumështi e luleshtrydhe dhe do presim me durim vizatuesit tanë.

- Keni të drejtë, kolonel. Ju dhe unë që jemi njerëzit e arsyeshëm të shtëpisë, do bënim shumë gabim, po të therorizoheshim për këta dashnorë që rrojnë vetëm me poezi. Më jepni krahun! A nuk po qytetërohem, më thoni? Marr krahun që më japin, vë kapela, vesh fustane të modës, kam stolira, mësoj nuk e di se sa gjëra të bukura, nuk jam më vajzë e egër. Pa shikoni se sa hije që më ka ky shalli.... Ai flokëverdhi, ai oficeri i regjimentit tuaj, që ishte në dasmë... O zot! Nuk ia mbaj mend emrin, një flokëdredhur që do e shtrija përdhe me një grusht.

- Shatuorthi? — tha koloneli.

- I tëri, po unë nuk do e thosha dot kurrë emrin e tij. E pra! Ai më dashuron, çmendet pas meje.

- Ah! Kolomba, po baheni shumë nazemadhe. Brenda pak kohe do bëjmë edhe një dasmë tjetër.

- Unë të martohem? E kush do ma rritë tim... kur të bëhet baba Orsoja? Kush pra do i mësonte atij të fliste korsikançe... Pa dyshim do flasë si ne dhe do i bëj një kapuç me majë që t'ju tërbojë fare.

- Le të presim një herë të na vijë nipi, pastaj i mësoni të përdorë edhe shishin po të doni.

- U thamë lamtumirë shishëve, - tha me gëzim Kolomba, tani kam një erashkë që t'ju bije me të gishtërinjve, kur të flisni keq për vendin tim.

Duke biseduar kështu, ata hynë në fermë, ku gjetën verë, luleshtrydhe dhe ajkë qumështi. Kolomba e ndihmoi fermerin të

mblidhte luleshtrydhe, ndërsa koloneli pinte aleaticon. Në kthesën e një rrugice, Kolomba dalloi një plak që ish ulur në një karrige prej kashte e po ngrohej në diell. Ishte i sëmurë nga sa dukej, se i kishte faqet e futura, sytë të thelluar, qe shumë i dobët dhe, nga qëndrimi i tij i ngrirë, nga të zbehtit e fytyrës dhe ai vështrimi i mbërthyer në një vend, ngjante më shumë me një kufomë, se sa me qenie të gjallë. Kolomba e soditi atë një copë herë të madhe me aq kërshtëri, saqë tërhoqi vëmendjen e infermieres.

- Ky plak i gjorë, - tha ajo, - është një bashkëfshatar i juaj se ju kuptoj nga të folurit që jeni nga Korsika, zonjushe. Atë e kanë gjetur fatkeqësira në vendin e tij, djemtë i kanë vdekur në një mënyrë të tmerrshme. Thonë, rrië falni ju lutem zonjushe, se bashkëfshatarët tuaj nuk janë të butë në armiqësitë e tyre. Qëkurse mbeti fillikat vetëm, ky zotni i gjorë erdhi në Pizë te një kushërira e tij e largët, që është pronare e kësaj ferme. Është pak i mangët, plaku i shkretë, nga fatkeqësitë dhe i është bërë barrë zonjës, që pret e përcjell shumë njerëz, ndaj e ka dërguar këtu ajo. Është shumë i urtë, nuk të bie në qafë, nuk thotë as tri fjalë në ditë, po trutë ama, i kanë rrjedhur! Mjeku vjen e sheh javë për javë dhe i thotë se nuk e ka të gjatë.

- Ah! Qenka dënuar? — tha Kolomba. Kështu si është bërë, më mirë të vdes.

- Është e udhës zonjushe, t'i flisni pak korsikançe, ndoshta do të përtërihej kur të dëgjonte gjuhën e vendit të tij.

- Pa ta shohim, - tha Kolomba me një buzëqeshje ironike.

Dhe iu afrua plakut, gjersa hija e saj ia zuri diellin fare. Atëherë budallai i gjorë, ngriti kokën dhe e vështroi drejt në sy Kolombën, që po e vërente në të njëjtën mënyrë, duke bërë gjithnjë buzën në gaz. Pas pak, plaku vuri dorën në ballë dhe mbylli sytë, si të donte t'i shpëtonte syrit të Kolombës. Pastaj i hapi prapë, po jashtë masës. Buzët i dridheshin, donte të shtrinte duart, po i magjepsur nga Kolomba, mbeti i

mbërthyer në karrige, pa qenë në gjendje as të fliste, as të lëvizte. Më në fund, ca lot të mëdhenj i rrodhën nga sytë dhe nga gjoksi i shpërthyen dënosa.

- Është e para herë që e shoh në këtë gjendje, - tha kopshtarja.- Zonjusha është një vajzë nga vendi juaj ka ardhur t'ju shohë, - i tha ajo plakut.

- Mëshirë! — thirri ky me një zë të ngjirur, - mëshirë! A nuk u kënaqët! Ajo fleta... që kisha djegur... si munde ta lexoje?... Po pse që të dy?... Ti s'munde të lexoje asgjë për Orlanduçion, të më kishe lënë një... vetëm një... Orlanduçion... Ti nuk e lexove emrin e tij.

- Më duheshin të dy, - i tha Kolomba me zë të ulët dhe në korsikançe. Degët u prenë dhe, po të mos qe kalbur trangu, do ta kisha shkukur nga rrënjët. Hajde, hajde, mos u anko, nuk do vuash shumë kohë. Unë vuajta dy vjet të tërë.

Plaku lëshoi një britmë dhe koka iu var mbi gjoks. Kolomba i ktheu krahët dhe shkoi me hapa të ngadaltë në shtëpi, duke kënduar ca fjalë të pakuptueshme të një ballade: "Më duhet dora, që ka shtënë, syri që ka shënjuar, zemra që ka menduar..."

Ndërsa kopshtarja nxitonte të ndihmonte plakun, Kolomba, me fytyrë të ndezur e syrin të flakruar, po ulej te tryeza kundruall kolonelit.

- Ç'keni kështu? - tha ai. - Fytyra juaj është bërë si atëherë në Pietranera, atë ditë që na erdhën plumbat tek po hanim drekën.

- Më turbulluan ca kujtime të Korsikës, po kaq ishte. Do të bëhem ndrikull apo jo? Oh! Ç'emra të bukur që do i vë... Bilfuçio - Tomazo - Orso - Leone!

Atë çast hyri kopshtarja.

- E pra! - pyeti Kolomba me gjakftohtësinë më të madhe,

- Vdiq apo vetëm u alivanos?

- Jo, s'ka gjë zonjushë, por është për t'u çuditur sesa u trondit kur ju pa ju.

- Po doktori, a tha që s'e ka të gjatë?

- Ndofta as dy muaj s'do t'i mbushë.

- Nuk do të jetë ndonjë humbje e madhe, - vërejti Kolomba.

- Po për kë flisni xhanëm? - pyeti koloneli.

- Për një budalla nga vendi im, - tha Kolomba si pa të keq, që ha e pi këtu. Do të dërgoj të pyes here pas here për të. Po lini, pra, ca luleshtrydhe për tim vëlla dhe për Lidian, kolonel.

Kur doli Kolomba nga ferma që të hipte në kaloshinë, fermerja e ndoqi një copë herë me sy.

- E shikon atë zonjushen që është aq e bukur? - i tha ajo së bijës,

- E pra! Unë jam e sigurt se ajo ka sy të keq.

1840.

Enver Fico, (1915-2000) është një ndër emrat e mëdhenj të përkthyesve të shquar shqiptarë. Ai ka një veprimtari të gjerë në lëmin e përkthimeve dhe ka dhënë në shqip vepra nga letërsia klasike, ajo për femijë; si dhe nga letërsia moderne. Vlerat e tij si përkthyes i japin më së miri fiald e Edmond Tupes, studiues dhe pedagog i frëngjishtes:

"...Prej disa vitesh, gjallëroj në Fakultetin e Gjuhëve të Huaja, në lëndën e përkthimit, kursin e quajtur "krahasim tekstesh të përkthyer", giatë të cilit, së bashku me studentët, "përplasim" tekste tashmë të përktyera e të botuara, nga njëra anë, me origjinalin e tyre, nga ana tjetër me përkthimin. Ky krahasim, si praktikë objektive, nxjerr në pah edhe meritat e përkthyesve të denjë për emrin e tyre. Kështu ndodhi edhe me krahasimin që u bëmë disa faqeve të 'Le Grand Meaulnes' të Alen-Furniesë me faqet përkuese të 'Molnit të Madh' të Enver Ficos. Përfundimi ynë ishte i thjeshtë: Alen-Furnieja është një shkrimtar i madh jo vetëm në frëngjishte, por edhe në shqipe. Vetëm në sajë të Enver Ficos. Faleminderit përkthyes! Sidomos në emër të atyre që nuk dinë frëngjisht. Po, kështu është, Alen-Furnieja ka shkruar në frëngjishte "Le Grand Meaulnes", kurse në shqipe "Molnin e Madh" e ka shkruar i pari vetëm Enver Fico.

Ajo që më mbush me admirim tek vepra përkthimtare e Enver Ficos është se ky Zotëri (jo rastësisht po e shkruaj me Z të madhe) ka shqipëruar edhe autorë të tjerë jo francez; të tillë si Brehti, Cvajgu, Bëll, Kazanzaqisi, Mileri e Çehovi. Pavarësisht se nga cila gjuhë i ka përkthyer, shqipja e tij është kudo e njëjta: e pastër, e natyrshme, e besueshme, elegante, aristokratike..."

PËRMBAJTJA

Kapitulli I..... 5

Kapitulli II..... 10

Kapitulli III..... 19

Kapitulli IV..... 27

Kapitulli V..... 33

Kapitulli VI..... 42

Kapitulli VII..... 53

Kapitulli VIII..... 58

Kapitulli IX..... 62

Kapitulli X..... 70

Kapitulli XI..... 88

Kapitulli XII..... 94

Kapitulli XIII..... 100

Kapitulli XIV..... 103

Kapitulli XV..... 115

Kapitulli XVI..... 124

Kapitulli XVII..... 133

Kapitulli XVIII..... 145

Kapitulli XIX..... 159

Kapitulli XX.....	164
-------------------	-----